



Spis treści

	Strona
ROZDZIAŁ I OGÓLNE ZAŁOŻENIA POLITYKI RODZINNEJ	3
1.1. Zmiany kulturowe w życiu polskich rodzin	6
1.2. Sytuacja demograficzna w Polsce	9
1.2.1 Stan ludności i dynamika przyrostu	10
1.2.2. Małżeństwa	11
1.2.3. Urodzenia i dzietność kobiet	14
1.2.4. Migracje zagraniczne ludności	17
1.3. Ekonomiczne aspekty rodziny polskiej	17
1.4. Współczesne zagrożenia rodziny	26
Wnioski – Rozdział I	29
ROZDZIAŁ II DOTYCHCZASOWA POLITYKA RODZINNA PAŃSTWA POLSKIEGO	31
2.1. Rola polityki rodzinnej państwa polskiego	31
2.2. Elementy bezpośredniej polityki rodzinnej	32
2.2.1. Pieniężne świadczenia rodzinne	33
2.2.2. Rzeczowe świadczenia rodzinne	36
2.3. Elementy pośredniej polityki rodzinnej	38
2.3.1. Polityka rynku pracy umożliwiająca godzenie obowiązków zawodowych i rodzinnych	39
2.3.2. Polityka podatkowa	45
2.3.3. Polityka dochodowa	47
2.3.4. Polityka mieszkaniowa	48
2.3.5. Polityka ochrony zdrowia	52
2.3.6. Polityka edukacyjna i oświatowa	55
2.3.7. Polityka zatrudnienia – sytuacja kobiet na rynku pracy	57
Wnioski – Rozdział II	61
ROZDZIAŁ III BADANIE WŁASNE DOTYCZĄCE POLITYKI RODZINNEJ PAŃSTWA POLSKIEGO	64
3.1. Przebieg i realizacja procesu badawczego	64
3.2. Charakterystyka respondentek	64
3.3. Sytuacja ekonomiczna badanych	66
3.4. Decyzje prokreacyjne kobiet w świetle badań własnych	67
Wnioski – Rozdział III	72
ROZDZIAŁ IV EFEKTYWNOŚĆ POLITYKI RODZINNEJ PAŃSTWA POLSKIEGO W ŚWIETLE PRZEPROWADZONYCH BADAŃ	73
4.1. Identyfikacja efektywności w polityce rodzinnej	73
4.2. Czynniki wpływające na decyzje prokreacyjne	76
4.3. Oczekiwania respondentek wobec państwowej polityki rodzinnej	80
4.4. Ocena polityki rodzinnej państwa polskiego	88
Wnioski – Rozdział IV	91
ROZDZIAŁ V ROZWIĄZANIA DOTYCZĄCE POLITYKI RODZINNEJ W	93



WYBRANYCH KRAJACH UE	
5.1. Rozwiązania dotyczące polityki rodzinnej – model skandynawski (socjaldemokratyczny)	94
5.2. Rozwiązania dotyczące polityki rodzinnej – model południowoeuropejski (śródziemnomorski)	96
5.3. Rozwiązania dotyczące polityki rodzinnej - model centralnoeuropejski (kontynentalny, konserwatywny)	98
5.4. Rozwiązania dotyczące polityki rodzinnej w Wielkiej Brytanii - model liberalny (anglosaski)	102
Wnioski – Rozdział V	107
REKOMENDACJE OGÓLNE	109
Z punktu widzenia demografii	109
Z punktu widzenia godzenia życia zawodowego z rodzinnym	110
Z punktu widzenia ochrony zdrowia	111
Z punktu widzenia placówek opiekuńczo-wychowawczych	111
Z punktu widzenia kapitału mieszkaniowego	112
Z punktu widzenia świadczeń rodzinnych	113
Z punktu widzenia czynników cywilizacyjno-kulturowych	114
Z punktu widzenia rozwiązań europejskich	116
Z punktu widzenia wydatków budżetowych na politykę rodzinną	117
REKOMENDACJE DLA ZWIĄZKÓW ZAWODOWYCH	119
ZAKOŃCZENIE	121
LITERATURA	123

TERMINOLOGIA ZAWARTA W BILANSIE

Wszystkie terminy użyte w Bilansie Otwarcia stanowią wyraz lub połączenie wyrazowe o specjalnym, konwencjonalnie ustalonym znaczeniu naukowym używanym w opisywanych dyscyplinach naukowych (tj. polityka społeczna, polityka rodzinna, demografia, system podatkowy, ekonomia) i terminy te są powszechnie stosowane i używane we wszystkich aktach prawnych, dokumentach oficjalnych, w polityce społecznej i rodzinnej państwa polskiego i wytycznych UE oraz publikacjach naukowych na obszarze zarówno krajów UE jak i krajów pozaunijnych.



BILANS OTWARCIA – POLITYKA RODZINNA

ROZDZIAŁ I

OGÓLNE ZAŁOŻENIA POLITYKI RODZINNEJ

Zasadniczy charakter rodziny z punktu widzenia demograficzno-społecznego określony jest przez funkcję prokreacyjną. Dzięki niej zabezpieczona jest ciągłość pokoleń i realizowany podstawowy cel rodziny, którym jest powoływanie do życia nowych jednostek. Rodzina pozostaje jedyną grupą społeczną zapewniającą sobie kontynuację na drodze biologicznej. Poprzez tę funkcję realizowany jest podstawowy proces reprodukcji ludności. Funkcja ta jest umacniana i upowszechniana przez politykę społeczną i ruch planowania rodziny oraz przez tworzenie klimatu populacyjnego na rzecz posiadania dzieci, wzmacnianego konkretnymi świadczeniami socjalnymi wynikającymi z konstytucyjnego obowiązku: „Małżeństwo, macierzyństwo i rodzina znajdują się pod opieką i ochroną Rzeczypospolitej Polskiej”¹. Konstytucyjne gwarancje wynikają z troski o prawidłowy rozwój narodu².

W związku z powyższym niezwykle istotną kwestią dla państwa polskiego wydaje się być realizacja efektywnej polityki rodzinnej. Społeczne zainteresowanie dziećmi wynika z faktu, iż stanowią one o potencjale przyszłych zasobów pracy. Jest to niezbędny czynnik ekonomicznego rozwoju państwa. Rola rodziny w procesach rozwoju ma wymiar ilościowy i jakościowy oraz wynika z pełnionych przez nią społecznych funkcji: prokreacyjnej – decydującej o rozwoju ilościowym i strukturze ludności; wychowawczej i socjalizacyjnej mających znaczenie dla tworzenia i rozwoju kapitału ludzkiego. Uzasadnia to potrzebę prowadzenia polityki demograficznej, która zapewnić będzie co najmniej reprodukcję prostą ludności. Ważne jest ukazanie jakimi instrumentami (prawnymi, ekonomicznymi) państwo polskie prowadzi politykę rodzinną. Ocena efektywności ekonomicznych instrumentów polityki rodzinnej (w tym m.in. pieniężnych świadczeń rodzinnych) jest kluczowym jej elementem. Efektywna polityka rodzinna powinna również zapewniać wolny wybór modelu rodziny, a przede wszystkim wolny wybór każdemu z obojga rodziców, czy chce kontynuować pracę zawodową po założeniu rodziny oraz sposób opieki nad dzieckiem. Ów wolny wybór ucieleśniony jest w prawie kobiet do samodecydowania, czy chcą łączyć posiadanie dzieci z dalszym rozwijaniem kariery zawodowej. Taki system wspierania rodzin jest z jednej strony szansą dla dynamiki demograficznej i ekonomicznej kraju, z drugiej zaś strony dowodem, że aktywność zawodowa kobiet nie musi być hamulcem dla decyzji prokreacyjnych.

Polityka rodzinna realizowana przez państwo nie może być traktowana jako pole do działań incydentalnych, o charakterze „deski ratunkowej”, lecz jako długookresowe, systemowe wsparcie ukierunkowane na wszystkie rodziny wychowujące potomstwo.

Rola państwa w kreowaniu polityki rodzinnej polega na kształtowaniu warunków sprzyjających realizacji podstawowego zadania rodziny – rozwoju biologicznego poprzez realizację funkcji prokreacyjnej, ale również możliwość realizacji wybranego przez rodziny model dzietności, a w szerszym znaczeniu – modelu pożądanego społecznie, a więc zapewniającego rozwój biologiczny

¹ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 (Dz. U. z 1997 r. Nr 78, poz. 483, z 2001 r. Nr 28, poz. 319, z 2006 r. Nr 200, poz. 1471.), Rozdział I – Rzeczpospolita, art. 18

² Tamże, ss. 175-176.



społeczeństwa³. Państwo stara się kreować politykę rodzinną za pomocą **instrumentów ustawodawczych** (ustawa z dnia 28 listopada 2004 r. o świadczeniach rodzinnych⁴ z późn. zm., ustawa z dnia 7 września 2007r. o pomocy osobom uprawnionym do alimentów⁵, ustawa z dnia 12 marca 2004r. o pomocy społecznej⁶, Kodeks Pracy⁷ z dnia 27 czerwca 1974 z późn. zm., ustawa z 29 grudnia 2005 r. o ustanowieniu programu wieloletniego "Pomoc państwa w zakresie dożywiania⁸"), **instrumentów ekonomicznych** (zasilek rodzinny wraz z dodatkami, zasilek macierzyński, jednorazowa zapomoga z tytułu urodzenia dziecka, świadczenia opiekuńcze, świadczenia z Funduszu Alimentacyjnego, świadczenia z pomocy społecznej - finansowe i rzeczowe, zwolnienia od podatku i kwota wolna od podatku, wynagrodzenie) oraz **cywilizacyjno-kulturowych** (poprzez np. promocję rodzin wielodzietnych czy promocję edukacji przedszkolnej w mediach).

We wszystkich państwach europejskich, z wyjątkiem Islandii, wskaźniki urodzin nie zapewniają choćby utrzymania obecnej liczby ludności. Bez odwrócenia tego trendu, do 2050 roku ludność niektórych państw europejskich może spaść nawet o 30%. Dla gospodarki może to oznaczać trwałą recesję. Dla społeczeństwa rysuje się konflikt między młodszą a starszą generacją. Dla Europy – marginalizacja na arenie międzynarodowej ze wszystkimi tego ekonomicznymi, politycznymi i kulturalnymi konsekwencjami.

Dlatego też obecnie coraz wyraźniej stawia się cel odwrócenia spadku liczby ludności. Celem nowej polityki rodzinnej ma być najpierw umożliwienie ludziom posiadania tylu dzieci ile chcą. Najlepiej byłoby, żeby każda kobieta rodziła średnio przynajmniej 2,1 dziecka, co zapewniałoby prostą reprodukcję pokoleń. Nie wiadomo jednak czy przyniesie to spodziewane skutki. Wskaźniki urodzin musiałyby bowiem wzrosnąć zasadniczo już dziś po to, by za 50 lat Europa mogła zachować liczebność swojej ludności.

Obecnie coraz bardziej niepokojący jest wzrost liczby państw europejskich, które posiadają ujemny przyrost naturalny, co oznacza, że nie ma zastępowalności pokoleń i zmniejsza się liczba obywateli danego kraju. Polityka rodzinna ma przed sobą trzy aktualne wyzwania do których należą:

- wyzwania demograficzne – występujące w krajach Unii Europejskiej, jakkolwiek w różnej skali i natężeniu (spadek skłonności do zawierania małżeństw, rozwój nowych form życia rodzinnego, spadek dzietności stanowiący jedną z przyczyn starzenia się społeczeństw);
- wyzwania społeczno-ekonomiczne – dążenie do wzmocnienia konkurencyjności gospodarki UE i w związku z tym potrzeba rozwoju kapitału ludzkiego; sytuacja na rynku pracy wyrażająca się bezrobociem, niestabilnością zatrudnienia, rozwojem nowych form zatrudnienia, natężeniem procesów aktywności zawodowej kobiet, rozwój społeczeństwa obywatelskiego, dążenie do spójności społecznej poprzez eliminację ubóstwa i wykluczenia społecznego;
- wyzwania aksjologiczne – z jednej strony rozwój wartości i postaw charakterystycznych dla społeczeństwa postindustrialnego, z drugiej utrzymanie wysokiej rangi rodziny w hierarchii wartości.

³ Kotowska I.E., Drugie przejście demograficzne i jego uwarunkowania, w Kotowska I.E., (red.) Przemiany demograficzne w Polsce w latach 90. w świetle koncepcji drugiego przejścia demograficznego, AGH, Warszawa 1999.

⁴ Ustawa z dnia 28 listopada 2003 r. o świadczeniach rodzinnych (Dz. U. z 2006 r. Nr 139, poz.992, z późn. zm.)

⁵ Ustawa z dnia 7 września 2007 roku o pomocy osobom uprawnionym do alimentów (Dz. U. z 2009 r. Nr 1, poz. 7, z późn.zm.).

⁶ Ustawa z 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej (Dz. U z 2 lipca 2008 r. Nr 115 poz. 728)

⁷ Ustawa z dnia 26 czerwca 1974 r. Kodeks pracy (Dz.U. 1974 nr 24 poz. 141 z późn.zm.)

⁸ Ustawa z 29 grudnia 2005 r. o ustanowieniu programu wieloletniego "Pomoc państwa w zakresie dożywiania"(Dz.U. Nr 267 z 30 grudnia 2005 r. poz. 2259)



Starzenie się ludności powoduje istotne zmiany w polityce społecznej oraz na rynku pracy. Negatywnym społecznym efektem zmian demograficznych i ich ekonomicznych konsekwencji może być zagrożenie lub nawet załamanie się międzypokoleniowej solidarności, najczęściej jednak zwraca się uwagę na konflikt jaki może powstać na tle obciążeń młodego pokolenia rosnącymi kosztami finansowania systemów emerytalnych, rentowych, ochrony zdrowia i usług opiekuńczych. Koniecznym wyzwaniem jest bazowanie polityki rodzinnej na przyjaznej rodzinie polityce zatrudnienia, efektywna polityka rodzinna polegająca na zmniejszeniu kosztów posiadania dzieci w perspektywie całego życia, ułatwienie dzielenia kariery zawodowej z macierzyństwem, normatywny czas pracy oraz dostępność opieki nad dziećmi, zasiłek na dziecko w odpowiedniej wysokości, pomoc w kosztach edukacji, wyrównywanie emerytur zmniejszonych przez spowodowane macierzyństwem i wychowywaniem dzieci okresy niepłacenia składek, ponadto włączenie pracodawców w przyjazną rodzinie politykę zatrudnienia oraz politykę rodzinną.

Doświadczenia ostatnich kilkunastu lat pokazują, że przystosowanie się rodzin do funkcjonowania w warunkach gospodarki rynkowej jest trudne. Wzrasta znaczenie czynników różnicujących warunki bytu rodzin: problem mieszkaniowy, bezrobocie, zakres dostępności usług, brak odczuwalnej poprawy poziomu życia wielu rodzin i w związku z tym obniżenie poczucia bezpieczeństwa. Znaczna część rodzin boryka się z trudnościami, ograniczając swoje potrzeby, a wysiłki podejmowane przez państwo w celu ochrony rodzin najbardziej potrzebujących nie równoważą odczuwanych przez te rodziny trudności.

Czynniki zmuszają państwo do prowadzenia określonej polityki rodzinnej: mogą więc w jednych sytuacjach zachęcać do zahamowania wzrostu ludności danego kraju, a w innych sytuacjach wskazywać i sygnalizować konieczność wdrażania instrumentów do wzrostu liczby populacji. Do takich czynników zalicza się w pierwszej kolejności istniejącą sytuację demograficzną i jej prognozy, sytuację gospodarczą i związaną z tym sytuację na rynku pracy, czynniki kulturowe i cywilizacyjne.

Państwo na podstawie czynników wprowadza określone narzędzia, za pomocą których oddziałuje na politykę rodzinną. Państwo na politykę rodzinną może wpływać bezpośrednio lub pośrednio. Warto pamiętać, że niekiedy oddziaływanie pośrednie może przynosić większe efekty niż bezpośrednie mając duże znaczenie w prawidłowym przebiegu rozwoju polityki rodzinnej.

Bezpośrednia polityka rodzinna skierowana jest do rodziny i zalicza się do niej takie narzędzia jak: świadczenia pieniężne i rzeczowe. **Pośrednia polityka rodzinna** obejmuje normy i działania, które nie są specjalnie adresowane do rodziny, ale skutkują poprawą sytuacji ekonomicznej i społecznej rodzin stwarzając perspektywy mające wpływ na decyzje prokreacyjne. Do opisu najważniejszych pośrednich narzędzi realizowanej polityki rodzinnej przez państwo polskie zalicza się przede wszystkim: system podatkowy, dostęp do instytucji opiekuńczo-wychowawczych, opiekę i ochronę zdrowia, godzenie obowiązków zawodowych i rodzinnych, system wynagrodzeń i sytuację mieszkaniową. Opisane narzędzia są istotne z punktu realizowanej polityki rodzinnej, z uwagi na fakt ich wpływu na rozwój rodzin oraz zaspokajania przez rodziny potrzeb w zakresie: ochrony zdrowia, edukacji, oświaty, kultury, rekreacji i wypoczynku i organizacji pracy. Narzędzia polityki rodzinnej pokazują wpływ państwa na politykę rodzinną różnymi instrumentami.

Studium państwowej polityki rodzinnej wskazuje na sytuację demograficzną Europy i Polski, a następnie omawia skuteczność bezpośrednią i pośrednią narzędzi polityk rodzinnej. Końcowa część pokazuje niektóre rozwiązania stosowane w krajach UE.



1.1. Zmiany kulturowe w życiu polskich rodzin

Rodzina i szczęśliwe życie rodzinne od lat lokuje się na czele hierarchii wartości Polaków. Mimo obserwowanych zmian modelu formowania i rozwiązywania rodziny, małżeństwo i pojmowana tradycyjnie rodzina (rodzice z dziećmi) nie zostały odrzucone. Wyniki pogłębionych badań socjologicznych prowadzonych wśród młodzieży licealnej i studenckiej w drugiej połowie lat 90. XX w. wskazują, że nastąpiło zjawisko wycofania młodych osób do postaw tradycyjnych, afirmujących rodzinę jako wartość szczególnie cenną⁹. Dla badanych założenie rodziny stanowiło ukoronowanie ich procesu dojrzewania i dlatego było planowane po osiągnięciu stabilizacji zawodowej oraz materialnej. Zmiany modelu zakładania rodziny demografowie odnotowują w postaci wzrostu wieku nowożeńców i wieku matki rodzącej pierwsze dziecko. Przemiany zachowań demograficznych w zakresie małżeństwa i płodności dały początek licznym dyskusjom w Polsce na temat preferowanego społecznie modelu rodziny, odrzucania tradycyjnych wzorców i przyczyn przeobrażeń demograficznych. Problematyka rodziny i polityki rodzinnej na stałe wkroczyła do dyskursu publicznego już w pierwszej połowie lat 90. XX w. Obecne były w mediach, programach politycznych różnych partii, podczas debat parlamentarnych (w tym nad ustawą zasadniczą). Stały się również przedmiotem sondaży społecznych. Powstały rządowe programy polityki rodzinnej. Edukacja na rzecz rodzin, opieka zdrowotna, polityka mieszkaniowa stanowiły jeden z instrumentów polityki społecznej wobec rodzin, proponowany w rządowych programach, to jest: w programie polityki rodzinnej¹⁰ (koalicja SLD-PSL) oraz w programie Polityka Prorodzinna Państwa¹¹ (koalicja AWS-UW). I tak spodziewanym rezultatem realizacji programu SLD-PSL miało być między innymi „kształtowanie prorodzinnych postaw społecznych, będących warunkiem uświadomienia faktu, że państwo wspiera rodzinę, ponieważ jest ona podstawą życia społecznego”¹². Zakładano, że zaangażowanie państwa w pomoc rodzinom stanowić będzie symboliczne potwierdzenie ważności rodziny jako instytucji społecznej. Działania podejmowane na rzecz rodzin miały wzbudzać, wzmacniać i utrzymywać prorodzinne postawy społeczne przez sam fakt ich inicjowania przez tak ważną instytucję życia społecznego jak państwo. Przeobrażenia w zakresie zachowań matrymonialnych i prokreacyjnych młodego pokolenia z jednej strony powodują pytania o kondycję małżeństwa i rodziny jako społecznie akceptowalnych, uznawanych i realizowanych wartości, z drugiej zaś – prowokują do podkreślania i promowania alternatywnych wzorców życia rodzinnego jako powszechnie występujących wśród młodych Polaków. Współkreowany przez media klimat społeczny przyczynia się do tworzenia atmosfery, w której pojawiające się zaczątkowe wzory zachowań są uznawane za obowiązujące¹³. Przeciwnością są praca, karierę i sukces życiowy (zwłaszcza kobiet, małżeństwu i rodzinie)¹⁴. Tworzenie warunków do powstawania rodziny powinno ukazywać faktycznie dokonywane wybory młodych ludzi odnoszące

⁹ Świda-Ziemia H., *Młodzież końca tysiąclecia. Obraz świata i bycie w świecie*, Uniwersytet Warszawski, Instytut Stosowanych Nauk Społecznych, Warszawa 2000.

¹⁰ Program polityki rodzinnej z dnia 10 czerwca 1997 r.

¹¹ Program polityki prorodzinnej z dnia 3 listopada 1999 r.

¹² Program polityki rodzinnej 1997...dz.cyt., s. 16.

¹³ U niektórych młodych ludzi sytuacja tego typu może budzić dysonans (własne „staromodne” dążenia założenia „tradycyjnej” rodziny vs. Bycie „trendy” w doniesieniu do „nowoczesnych” wzorów życia rodzinnego), co obrazuje wypowiedź studentki: *ja mam z tym kłopot (z akceptacją przez innych jej własnych pragnień), bo ja chcę mieć dzieci i zostać w domu, aby je wychowywać.*

¹⁴ Hryniewicz J., *Rodzina i społeczeństwo*, [w:] Ochocki A., Strzelecki Z., (red.), *Polska a Europa. Procesy demograficzne u progu XXI wieku*, PRL, RCSS, Warszawa 2001.



się do życia rodzinnego. Tolerancja na odmienne wybory życiowe musi przede wszystkim oznaczać tolerancję na te dokonywane przez większość, a tymi są nadal wybory związane z zawieraniem małżeństwa i zakładaniem rodziny¹⁵.

Poprawa funkcjonowania rodzin wiąże się obecnie przede wszystkim z szeroko zakrojonymi działaniami promocyjnymi na rzecz rodzin. Inicjowanie kampanii społecznych służy z jednej strony ukazaniu, ujawnieniu danego problemu (jak w przypadku molestowania seksualnego dzieci, krzywdzenia dzieci, przemocy w rodzinie, samotnej starości), z drugiej zaś służy informowaniu i kształtowaniu określonych postaw społecznych (promocja aktywnej starości, rodzinnej rekreacji, propagowanie rodzicielstwa zastępczego). Kampanie społeczne są inicjowane w skali całego kraju, ale też mogą mieć wymiar lokalny¹⁶. Prawdopodobnie lokalne kampanie okazać się mogą skuteczniejsze w przekazie informacji i kształtowaniu postaw niż anonimowe akcje ogólnospołeczne. Dzieje się tak, ponieważ ideały zyskują wpływ na jednostki, gdy są uznane za wartość w bliższym środowisku i są skojarzone

z bogatym kompleksem społeczno-osobistym. „Najsukuteczniejszą do tego drogą byłoby wprowadzenie ich w treść społeczną różnych mniejszych grup, w których się osobnik obraca; to zaś daleko łatwiej osiągnąć, niż wpłynąć bezpośrednio przez propagandę na postępowanie jednostek”¹⁷. Wzbudzenie pozytywnych postaw wobec wielodzietności kojarzonej z biedą i patologią, lekkomyślnością rodziców) opierać się powinno nie tylko na promowaniu jej pozytywnych przykładów w przekazach medialnych o skali ogólnokrajowej, ale również w środowiskach lokalnych (w lokalnych mediach, w lokalnych kampaniach społecznych).

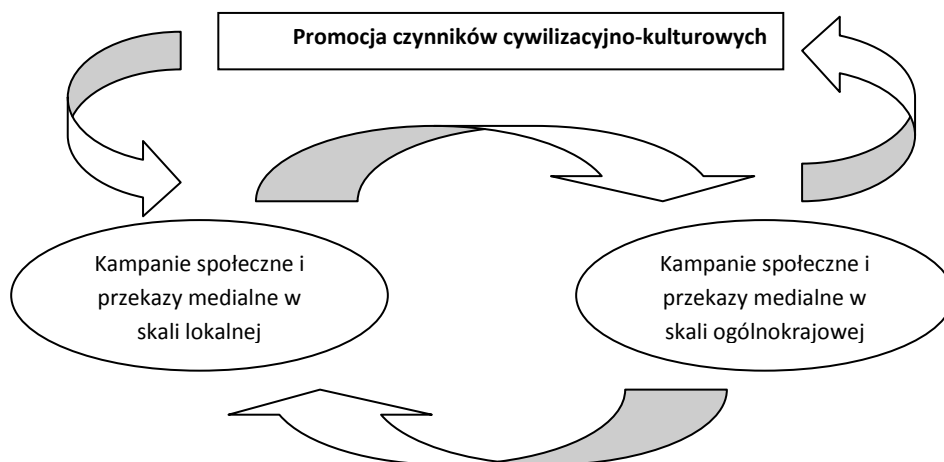
W polskiej polityce rodzinnej, warunkowanej złożoną sytuacją demograficzną i koniecznością łagodzenia skutków przemian ludnościowych olbrzymią rolę odgrywają czynniki cywilizacyjno-kulturowe. W ramach tych czynników niezwykle ważne są działania dotyczące „tworzenia klimatu poszanowania rodziny, wspierania rodzin w rozwiązywaniu problemów bytowych i opiekuńczo-wychowawczych”. Realizacja tych celów jest uzależniona między innymi od prowadzenia między innymi skutecznej edukacji na rzecz rodzin, ochrony zdrowia rodzin, polityki mieszkaniowej rodzin, polityki fiskalnej. Jednakże w powszechnej atmosferze, kreowanej przez wpływowe media, dziecko stanowi przeszkodę w realizacji kariery zawodowej, w wykorzystywaniu wielkiego potencjału pracy wykształconych kobiet, ogranicza kobietom możliwość zajmowania ważnych stanowisk publicznych, ogranicza im czas na własne, osobiste życie.

¹⁵ Jak piszą amerykańscy socjologowie Bergerowie B i P., kształtowanie efektywnej i wolnej od ideologicznych kontrowersji polityki rodzinnej powinno uwzględnić fakt, że zadaniem państwa jest ochrona wolności obywateli do pielęgnowania wartości rodzinnych między innymi przez ograniczenie działań mogących takie wartości niszczyć, New York 1983, ss. 204-206.

¹⁶ Np. tak zwane „Dni rodzin” – akcja mająca na celu propagowanie wartości rodzinnych, ale również służąca integracji społeczności lokalnych oraz wzajemnemu poznaniu mieszkańców i ich władz, a także nagłośnieniu oferty instytucji pomocowych.

¹⁷ Znaniecki F., Socjologia wychowania, t. I i II, PWN, Warszawa 1973, s. 285.

Rysunek 1. Promocja czynników cywilizacyjno-kulturowych



Źródło: opracowanie własne Źródło: opracowanie własne na podstawie Balcerzak-Paradowska B., Rodzina i polityka rodzinna na przełomie wieków, IPiSS, Warszawa 2004

Polska rodzina ukazywana jest często w mediach jako rodzina zdeorganizowana, zagrożona rozbitiem i upadkiem wartości tradycyjnych, dotknięta przemocą i dezintegracją. Promowanie nie powinno się jednak ograniczać do pokazywania w mediach pozytywnego obrazu życia rodzinnego i tworzenia atmosfery przychylnego rodzicielstwu. Promocja powinna być prowadzona na różnych szczeblach struktur społecznych i kierowana do różnego typu odbiorców (różny ilościowy i jakościowy zakres podmiotowy) przy wykorzystaniu zespołu środków i metod związanych z informowaniem, nauczaniem i wychowaniem. Włączone w jej realizację powinny być lokalne społeczności, których działania determinują powstanie środowiska przyjaznego rodzinom, to znaczy środowiska stabilizującego i wspierającego rodziny w ich miejscu zamieszkania¹⁸. W ramach działań inicjowanych centralnie (ogólnokrajowo) istotną rolę powinny odegrać następujące przedsięwzięcia:

- edukacja szkolna: utrzymanie przedmiotu „wychowanie do życia w rodzinie”, dostosowanego do różnych poziomów nauczania. Jedynym z warunków powodzenia tego typu nauczania jest wprowadzenie treści odpowiadających na zapotrzebowanie uczniów, związanych z problemami więzi małżeńskiej i rodzinnej, miłości, przyjaźni, stabilizacji związku, rozwiązywania konfliktów. Przedmiot ten powinien pozostać obowiązkowy dla szkół, ale fakultatywny dla uczniów. Szkoły jednak powinny przygotować się do jego prowadzenia oraz włączać rodziców w proces kształtowania treści programowych i nauczania;
- wspomaganie procesu przygotowania kadry profesjonalistów, przede wszystkim służb społecznych pracujących z rodzinami (grup zawodowych związanych z poradnictwem, doradzaniem, mediacjami w rodzinie) w celu poprawy ich kompetencji; zwiększenie liczby pracowników w celu polepszenia dostępu rodzin do tego typu profesjonalistów w miejscach zamieszkania;
- wspieranie władz lokalnych wszystkich szczebli w organizowaniu lokalnych baz informacyjnych, budowaniu zaplecza diagnostycznego i analitycznego dla rozpoznania lokalnej sytuacji rodzin, promowanie i wspieranie lokalnych przedsięwzięć (zwłaszcza tych o charakterze innowacyjnym) na rzecz rodzin;

¹⁸ Raław-Markowska M., Pomoc rodzinie w realizacji jej funkcji, w: Hrynkiewicz J., red., Zadania samorządów lokalnych w rozwoju demograficznym, PRL,WSE-H w Skierniewicach, Skierniewice 2002.



- organizowanie kampanii społecznych promujących określony styl życia rodzinnego (np. aktywne ojcostwo, partnerstwo w rodzinie, pozytywne przykłady rodzin wielodzietnych i walory wielodzietności, propagowanie rodzinnych form spędzania wolnego czasu);
- organizowanie akcji informacyjnych nastawionych na przekazywanie informacji dotyczących problemów demograficznych, zwłaszcza związanych z procesem formowania rodzin.

Wśród inicjatyw środowiska lokalnego upatruje się przede wszystkim takie przedsięwzięcia jak¹⁹:

- budowanie lokalnych systemów informacji dotyczących warunków życia rodzin, ich potrzeb i problemów oraz upowszechnianie tych informacji w środowiskach lokalnych (przy wykorzystaniu lokalnych mediów);
- stwarzanie warunków do stałej wymiany doświadczeń między różnorodnymi podmiotami działającymi na rzecz rodzin i profesjonalizowanie ich kadr – szkolenie osób zajmujących się doradztwem, poradnictwem, pracą pedagogiczną i socjalną w lokalnych środowiskach, nagłaśnianie i upowszechnianie pozytywnych przykładów działań na rzecz rodzin, zwłaszcza opartych na lokalnej sieci wsparcia rodzin, złożonych z różnych lokalnych podmiotów;
- rozwijanie programów o charakterze „prewencji I stopnia” nastawionych na poprawę funkcjonowania i wzmacnianie stabilności rodzin, których integralnym składnikiem będą programy informacyjno-edukacyjne dla dzieci i rodziców, poradnictwo nastawione na wzmacnianie pozycji rodziców i zapewnienie dzieciom stabilnego i wspierającego środowiska;
- prowadzenie ogólnych akcji informacyjnych w lokalnych środowiskach, skierowanych do wszystkich rodzin jako użytkowników usług społecznych;
- uwrażliwianie środowiska lokalnego na problemy rodzin – nagłaśnianie w lokalnych mediach oraz wśród środowisk opiniotwórczych problemów rodzin, wskazywanie na różnorodność typów rodzin i różnorodność problemów wynikających z cyklu rozwoju rodziny;
- tworzenie klimatu przyjaznego rodzinom poprzez organizowanie imprez kulturalnych, rekreacyjnych, angażujących całe rodziny i wzmacniające środowiska sąsiedzkie.

Liczne z proponowanych inicjatyw szczebla centralnego i lokalnego mogą być organizowane w postaci akcji i prowadzone przez organizacje społeczne. Wiele z nich od lat działa w obszarze pomocy rodzinie, niosąc rodzinom wsparcie w formie usług i świadczeń. Nierzadko organizacje społeczne pełnią rolę rzeczników interesów grup słabszych – określonych kategorii rodzin (z osobą niepełnosprawną, chorą, samotnym rodzicom, rodzinom dotkniętym dysfunkcjami). Ich doświadczenia, a w niektórych przypadkach renoma, w skali ogólnokrajowej lub w środowisku lokalnym, wzmocnić może kierowany do jednostek przekaz oraz spersonalizowane podjęte działania.

1.2. Sytuacja demograficzna w Polsce

Na koniec 2012 r., ludność Polski liczyła ok. 38542 tys. osób, tj. o ok. 4 tys. więcej niż przed rokiem. Rok 2012 - był piątym z kolei, w którym odnotowano dodatni przyrost rzeczywisty ludności; tempo przyrostu było znacznie wolniejsze i wyniosło 0,01%, - co oznacza, że na każde 100 tys. mieszkańców Polski przybyła tylko 1 osoba, w 2011 r. – 2 osoby, a w 2010 r. – 8. W latach 1997-2007 obserwowano ubytek liczby ludności Polski. Liczba ludności Polski zmniejszała się przez 11 lat, w latach 1997-2007 ubyło ok. 180 tys. osób. Ujemne tempo przyrostu ludności wynosiło od minus 0,01% w 1997 r. do minus 0,08% w 2006 r., w roku 2005 - minus 0,03%.

¹⁹ Tamże, s. 249.

1.2.1. Stan ludności i dynamika przyrostu

Największy ubytek liczby ludności odnotowano w 2006 r. – o 32 tys. (tempo ubytku wyniosło minus 0,08%); spadek miał miejsce przede wszystkim w wyniku zwiększonej emigracji na pobyt stały. Dla porównania - w latach 90-tych ub. stulecia notowano przyrost liczby ludności na poziomie ok. +0,09% rocznie, natomiast w minionym 12-leciu średnioroczna stopa ubytku ludności wynosiła minus 0,14%.

Dzięki pozytywnym zmianom w poziomie zarówno urodzeń jak i zgonów przyrost naturalny w 2012 r. był dodatni i wyniósł prawie 10 tys.; przeciętnie - na każde 10 tys. ludności - przybyły 2 osoby (przed rokiem 3, ale w 2010 r. – 10 osób). W latach 90-tych wielkość przyrostu naturalnego malała wraz z obniżaniem się liczby urodzeń. W latach 2002-2005 odnotowywano ubytek naturalny ludności, największy w 2003r., kiedy liczba zgonów była wyższa od liczby urodzeń o ponad 14 tys. Od 2006 r. przyrost naturalny znów jest dodatni, ale wyraźnie mniejszy w ostatnich dwóch latach. Współczynnik przyrostu naturalnego na wsi jest zdecydowanie wyższy i w 2011 r. wyniósł 0,8‰, w miastach liczby urodzeń i zgonów były podobnej wielkości. Pod względem liczby ludności w 2007 roku Polska znajdowała się na 31 miejscu wśród krajów świata i na 6 w krajach Unii Europejskiej²⁰. W przypadku gęstości zaludnienia plasujemy się w grupie średnio zaludnionych państw europejskich. Na 1 km² powierzchni mieszkają 122 osoby; w miastach około 1095, na terenach wiejskich 51. Nadal maleje liczba i udział mieszkańców miast w ogólnej ludności kraju; w 2011 roku ludność miejska stanowiła niewiele ponad 61%, natomiast sukcesywnie rosła liczba ludności zamieszkałej na wsi²¹.

Tabela 1. Ludność w Europie w latach 2008-2011

(w mln)	2008	2009	2010	2011	2012
EU-27	497,4	499,6	501,1	502,5	503,6
Belgia	10,7	10,7	10,8	10,9	11,0
Bułgaria	7,6	7,6	7,8	7,9	7,3
Republika Czeska	10,4	10,4	10,5	10,5	10,5
Dania	5,5	5,5	5,5	5,5	5,5
Niemcy	82,2	82,0	81,8	81,7	81,8
Estonia	1,3	1,3	1,3	1,3	1,3
Irlandia	4,4	4,4	4,4	4,4	4,5
Grecja	11,2	11,2	11,3	11,3	11,2
Hiszpania	45,3	45,8	45,9	46,1	46,1
Francja	63,8	64,3	64,7	65,0	65,3
Włochy	59,6	60,0	60,3	60,6	60,8
Cypr	0,8	0,7	0,8	0,8	0,8
Łotwa	2,3	2,2	2,4	2,2	2,4

²⁰ Podstawowe informacje o rozwoju demograficznym Polski do 2012 roku - notatka informacyjna, GUS, 2012, s. 2.

²¹ Frątczak E, Pączkowski M., Zmiany w postawach i zachowaniach reprodukcyjnych młodego i średniego pokolenia Polek i Polaków i ich wpływ na proces formowania związków, rodzin, gospodarstw domowych, SGH, Warszawa 2002, ss. 16-17.



Litwa	3,4	3,3	3,3	3,2	3,0
Luksemburg	0,5	0,4	0,5	0,5	0,5
Węgry	10,0	10,0	10,0	9,9	9,9
Malta	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4
Holandia	16,4	16,4	16,5	16,6	16,7
Austria	8,3	8,3	8,3	8,4	8,4
Polska	38,1	38,1	38,1	38,2	38,5
Portugalia	10,6	10,6	10,6	10,6	10,5
Rumunia	21,5	21,4	21,4	21,4	21,3
Słowenia	2,0	2,0	2,0	2,0	2,0
Słowacja	5,4	5,4	5,4	5,4	5,4
Finlandia	5,3	5,3	5,3	5,3	5,4
Szwecja	9,2	9,2	9,3	9,4	9,4
Wielka Brytania	61,0	61,5	62,0	62,4	62,9

Źródło: Eurostat Yearbook 2012, s. 122.

1.2.2. Małżeństwa

Na koniec 2012 r. zawarto ok. 204 tys. nowych związków małżeńskich, tj. o blisko 3 tys. mniej niż rok wcześniej. Liczba nowo zawieranych małżeństw zmniejsza się już czwarty rok z kolei (po wzroście w latach 2005-2008). Niekorzystna tendencja w zakresie liczby nowo zawieranych małżeństw będzie mieć zapewne wpływ na zmniejszenie liczby urodzeń w kolejnych latach. Współczynnik małżeństw wyniósł ok. 5,3‰ – podobnie jak przed rokiem. Częstość zawierania małżeństw w miastach i na wsi jest podobna. Niezmiennie wśród nowozawartych związków ok. 84% stanowią małżeństwa pierwsze, tj. panien z kawalerami (na wsi jest ich ok. 90%). Małżeństwa wyznaniowe, tj. zawarte w kościołach i jednocześnie zarejestrowane w urzędach stanu cywilnego, stanowiły w 2011 r. ok. 65% zawieranych prawnie związków (na wsi stanowią $\frac{3}{4}$ wszystkich związków).

Tabela 2. Średni wiek rodzenia dzieci w latach 2008-2011

	2008	2009	2010	2011
Belgia	29,6	29,6	:	29,8
Bulgaria	26,5	26,6	27,0	25,8
Republika Czeska	29,3	29,4	29,6	28,0
Dania	30,4	30,5	30,6	30,0
Niemcy	30,1	30,2	30,4	29,0
Estonia	28,8	29,1	29,3	26,8
Irlandia	31,2	31,2	31,2	29,4
Grecja	30,1	30,2	30,3	29,3
Hiszpania	30,8	31,0	31,0	30,2
Francja	29,8	29,9	:	30,0



Włochy	31,1	31,2	:	30,8
Cypr	30,2	30,4	:	28,8
Łotwa	28,1	28,4	28,7	26,0
Litwa	28,2	28,6	29,0	26,8
Luksemburg	30,5	30,7	30,8	29,6
Węgry	29,0	29,1	29,3	27,8
Malta	29,2	29,1	29,4	28,0
Holandia	30,7	30,7	30,8	29,4
Austria	29,5	29,7	29,8	28,4
Polska	28,5	28,6	28,8	29,8
Portugalia	29,6	29,7	:	28,3
Rumunia	26,9	26,9	:	25,6
Słowenia	29,9	29,6	30,1	28,6
Słowacja	28,3	28,5	28,6	27,3
Finlandia	30,1	30,1	30,2	28,4
Szwecja	30,6	30,7	30,8	29,4
Wielka Brytania	29,3	29,4	:	29,0

Źródło: Eurostat Yearbook 2012, s. 182.

W większości krajów UE płodność wrasta, jeżeli jest stymulowana takimi czynnikami jak: wzrost ekonomiczny, lepsza i dogodniejsza opieka nad dziećmi, zmiany podatkowe wspierające rodziny, zmiany dotyczące godzenia obowiązków zawodowych i rodzinnych (praca na niepełny etat, telepraca).

Średni wiek rodzenia dzieci jest definiowany jako średni wiek urodzenia przez kobietę dziecka. Na dany rok kalendarzowy średni wiek rodzenia dzieci może być kalkulowany przy użyciu współczynnika płodności według wieku (czas reprodukcyjny jest pomiędzy 15 a 49 rokiem życia)²².

Tabela 3. Małżeństwa w Europie w latach 1996 – 2008 (na 1000 osób)

	2008	2009	2010	2011
Eu - 27	:	4,5	4,4	:
Belgia	4,4	4,0	3,9	4,1
Bułgaria	3,7	3,4	3,2	2,9
Republika Czeska	5,0	4,6	4,4	4,3
Dania	6,8	6,0	5,6	4,9
Niemcy	4,6	4,6	4,7	4,6
Estonia	4,6	4,0	3,8	4,1
Irlandia	:	4,9	4,6	4,3
Grecja	4,6	5,2	5,0	4,9
Hiszpania	:	3,8	3,6	3,4

²² Pressat R., Analiza demograficzna – metody, wyniki, zastosowania, PWN, Warszawa 1966, s. 215.



Francja	4,3	3,9	3,9	3,6
Włochy	4,1	3,8	3,6	3,4
Cypr	:	7,9	7,3	7,3
Łotwa	5,7	4,4	4,1	5,2
Litwa	7,2	6,2	5,7	6,3
Luksemburg	3,9	3,5	3,5	3,3
Węgry	4,0	3,7	3,6	3,6
Malta	6,0	5,7	6,2	6,1
Holandia	4,6	4,4	4,5	4,3
Austria	4,2	4,2	4,5	4,3
Polska	6,8	6,6	6,0	5,4
Portugalia	4,1	3,8	3,8	3,4
Rumunia	7,1	6,3	5,4	4,9
Słowenia	3,1	3,2	3,2	3,2
Słowacja	5,2	4,9	4,7	4,7
Finlandia	5,8	5,6	5,6	5,3
Szwecja	5,6	5,1	5,3	5,0
Wielka Brytania	:	4,3	4,5	:

Źródło: UE Employment and Social Situation – Special Supplement on Demographic Trends – 2013r. s. 24.

Skłonność do zawierania związków małżeńskich dla obu płci zmniejszyła się silnie wśród osób w wieku 20-24 lata niż w grupie 25-29 lat. W której od 2000 roku obserwuje się wzrost współczynników małżeństw. Oznacza to, że decyzja o zawarciu małżeństwa jest podejmowana w coraz starszym wieku²³. Najczęściej mężczyźni żenią się „przed trzydziestką”; w 2012 r. średni wiek (mediana) zawierania małżeństwa wynosił 28 lat, tj. o ponad 3 lata więcej niż na początku lat 90-tych (w 2000 r. mieli średnio po niespełna 26 lat). Panny młode też są starsze, w 2012 roku miały - średnio - 26 lat, wobec niespełna 23 lat na początku lat 90-tych i prawie 24 - w 2000 roku. Nastąpiło przesunięcie grupy wieku najczęstszego zawierania małżeństwa z 20-24 do 25-29 lat; jej udział (mężczyźni i kobiety razem) wynosi obecnie 42% (w 1990 r. – ok. 20%, a w 2000 r. – 28%). Nowożeńcy w miastach są o ok. 1,5 roku starsi od mieszkających na wsi. W krajach UE dość powszechny jest trend do szybkiej „niezależności” młodych ludzi od swoich rodziców, a wraz z tym samodzielne zamieszkanie. Jest to najbardziej popularna forma w płn. Europie (Wielkiej Brytanii, Holandii, Finlandii i Niemczech), zaś najmniej widoczne w pld. Europie (Włoszech, Grecji, Hiszpanii). Dotyczy to głównie młodych mężczyzn. Zjawisko to związane jest z dłuższym cyklem kształcenia i coraz późniejszym wiekiem podejmowania decyzji o wstąpieniu w związek małżeński²⁴.

²³ Kotowska I.E., Matysiak A., Domaradzka A., Podstawowe informacje o zmianach reprodukcji i polityce ludnościowej w Polsce oraz poglądach Polaków dotyczących tych kwestii [w:] Scenariusze polityki ludnościowej dla Polski, Badanie eksperckie Delph (pod red.) Kotowska I.W., SGH, Warszawa 2005, s.22.

²⁴ Głębicka K., *Polityka społeczna w Unii Europejskiej. Aspekty aksjologiczne i empiryczne*, Dom Wydawniczy Elipsa, Warszawa 2001, s. 230.

1.2.3. Urodzenia i dzietność kobiet

W 2012 r. liczba urodzeń nieznacznie wzrosła (o ok. 1,5 tys.) w stosunku do roku poprzedniego, tj. zarejestrowano prawie 390 tys. urodzeń żywych. Współczynnik urodzeń pozostał na poziomie sprzed roku i wyniósł 10,1‰ - o 0,5 pkt. więcej niż na początku dekady, ale o prawie 10 pkt. mniej niż w 1983 r. (ostatni wyż demograficzny w Polsce. Zwiększenie natężenia urodzeń ma miejsce zarówno wśród rodzin zamieszkałych w miastach, jak i na wsi – z niewielką przewagą dla ludności miejskiej, ale współczynnik urodzeń na wsi jest w dalszym ciągu wyższy. W latach 2000-2010 roku współczynnik urodzeń na wsi wynosił 10,5‰, w mieście 9,3‰²⁵. W 2011 r. na wsi wyniosło 10,8‰, wśród ludności miejskiej – 9,6‰. Już w końcu ubiegłego stulecia liczba urodzeń powinna zdecydowanie rosnąć - jako naturalna konsekwencja wzrostu urodzeń w latach 70-tych, a następnie wyżu demograficznego z pierwszej połowy lat 80-tych, tj. w związku wejściem w wiek najwyższej płodności urodzonych wówczas kobiet. Tymczasem obserwowano głęboką depresję urodzeniową, która trwała aż do 2003 r. (urodziło się wówczas 351,1 tys. dzieci - najmniej w całym okresie powojennym). W latach 2004-2009 liczba urodzeń wzrosła do prawie 418 tys., był to wzrost spowodowany przede wszystkim realizacją urodzeń „odłożonych”. Znacząco zwiększyła się liczba matek w wieku 30-40 lat, przy czym wzrost ten dotyczył głównie rodzin zamieszkałych w miastach. Kolejne trzy lata przyniosły spadek liczby urodzeń. Można oczekiwać, że dalszy spadek urodzeń zostanie zahamowany ze względu na wprowadzenie znacznie dłuższego urlopu wychowawczego.

Obecnie liczba urodzeń jest o ok. 40% niższa w stosunku do wielkości rejestrowanych podczas ostatniego wyżu demograficznego. Niska liczba urodzeń nie gwarantuje – już od ponad 20 lat - prostej zastępowalności pokoleń; od 1989 r. utrzymuje się okres depresji urodzeniowej. W 2012 r. współczynnik dzietności wyniósł niespełna 1,3, co oznacza jego wzrost (o 0,08 pkt) w stosunku do odnotowanego w 2003 r., w którym wskaźnik ten był najniższy w całym okresie powojennym, ale także oznacza, że jest on w dalszym ciągu niższy o ok. 0,85 pkt. od wielkości optymalnej, określanej jako korzystna dla stabilnego rozwoju demograficznego. Najbardziej korzystną sytuację demograficzną określa wspomniany wcześniej współczynnik dzietności kształtujący się na poziomie 2,1-2,15, tj. gdy w danym roku na 100 kobiet w wieku rozrodczym (15-49 lat) przypada średnio 210-215 urodzonych dzieci; obecnie przypada 130 dzieci (w miastach 121, na wsi 143). Zmniejszenie wzrostu ludności w UE może być częściowo spowodowane faktem, iż ludzie mają mniej dzieci. Współczynnik dzietności spadł w UE w ostatniej dekadzie.

Tabela 4. Współczynnik dzietności w Europie w latach 2007-2011

	2007	2008	2009	2010	2011
EU-27	1,55	1,60	1,59	1,60	1,57
Belgia	:	1,86	1,84	1,86	1,81
Bulgaria	1,42	1,48	1,57	1,49	1,51
Republika Czeska	1,44	1,50	1,49	1,49	1,43
Dania	1,84	1,89	1,84	1,87	1,75
Niemcy	1,37	1,38	1,36	1,39	1,36

²⁵ Frątczak E., Zmiany wzorca płodności kobiet w Polsce w okresie transformacji – pomiar i interpretacja [w:] *Dzietność kobiet polskich w okresie transformacji ustrojowej* pod red. Frątczak E, Sobczak I., Polskie Towarzystwo Demograficzne, Warszawa 2000. ss. 14-15.



Projekt współfinansowany ze środków Unii Europejskiej w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego

Estonia	1,63	1,65	1,62	1,63	1,52
Irlandia	2,01	2,10	2,07	2,07	2,05
Grecja	1,41	1,51	1,52	1,51	1,42
Hiszpania	1,40	1,46	1,40	1,38	1,36
Francja	1,98	1,99	2,00	2,03	2,01
Włochy	1,37	1,42	1,41	1,41	1,40
Cypr	1,39	1,46	1,51	1,44	1,35
Łotwa	1,41	1,44	1,31	1,17	1,34
Litwa	1,35	1,47	1,55	1,55	1,76
Luksemburg	1,61	1,61	1,59	1,63	1,52
Węgry	1,32	1,35	1,32	1,25	1,23
Malta	1,37	1,44	1,43	1,38	1,47
Holandia	1,72	1,77	1,79	1,79	1,76
Austria	1,38	1,41	1,39	1,44	1,42
Polska	1,31	1,39	1,40	1,38	1,30
Portugalia	1,33	1,37	1,32	1,36	1,35
Rumunia	1,30	1,35	1,38	1,33	1,25
Słowenia	1,38	1,53	1,53	1,57	1,56
Słowacja	1,25	1,32	1,41	1,40	1,45
Finlandia	1,83	1,85	1,86	1,87	1,83
Szwecja	1,88	1,91	1,94	1,98	1,90
Wielka Brytania	1,90	1,96	1,94	1,98	1,96

Źródło: UE Employment and Social Situation – Special Supplement on Demographic Trends – 2013r.
s. 6. - Eurostat Yearbook 2010, s. 181.

Tabela 5. Liczba urodzeń żywych w Europie w latach 2008-2011

(w tys.)	2008	2009	2010	2011
EU-27	5428,2	5353,0	5358,7	5229,8
Belgia	125,0	126,0	127,0	128,7
Bułgaria	77,7	81,0	75,5	70,8
Republika Czeska	119,6	118,8	117,2	108,7
Dania	65,0	63,0	63,4	59,0
Niemcy	682,5	651,7	677,9	662,7
Estonia	16,0	16,0	15,8	14,7
Irlandia	74,8	75,0	73,7	74,7
Grecja	115,5	118,2	110,0	106,4
Hiszpania	518,9	495,5	485,6	470,6
Francja	835,0	822,4	829,0	824,3
Włochy	575,8	569,9	561,9	546,6



Cypr	9,2	10,0	10,0	9,6
Łotwa	23,9	22,0	19,2	18,8
Litwa	35,1	37,1	35,6	34,4
Luksemburg	5,6	6,0	5,9	5,6
Węgry	99,2	96,4	90,3	88,0
Malta	4,1	4,0	4,0	4,3
Holandia	184,7	185,3	184,4	180,1
Austria	77,8	76,0	78,7	78,1
Polska	414,5	418,0	413,3	388,4
Portugalia	104,6	99,2	101,3	96,9
Rumunia	221,9	222,0	212,2	196,2
Słowenia	21,2	22,0	22,3	21,9
Słowacja	57,4	61,3	60,4	60,8
Finlandia	59,5	60,0	61,0	60,0
Szwecja	109,3	112,4	115,6	111,8
Wielka Brytania	794,4	790,0	807,3	807,8

Źródło: UE Employment and Social Situation – Special Supplement on Demographic Trends – 2013r. s. 6.

Dzietność kobiet w istotnym stopniu jest determinowana liczbą zawieranych związków małżeńskich. W ostatnich latach 80% dzieci rodzi się w rodzinach tworzonych przez prawnie zawarte związki małżeńskie, przy czym prawie połowa dzieci urodziła się w okresie pierwszych trzech lat trwania małżeństwa rodziców. Jednocześnie od kilkunastu lat systematycznie **rośnie odsetek urodzeń pozamałżeńskich**. Na początku lat 90-tych ze związków pozamałżeńskich rodziło się ok. 6-7% dzieci, zaś w ostatnich latach ok. 21%. Odsetek ten jest wyższy w miastach – w 2011 r. wynosił 23,6%, na wsi – niespełna 18%.

Rosnący współczynnik dzietności pozamałżeńskiej przy równoległym zmniejszającym się ogólnym współczynniku płodności może oznaczać, że zwiększa się liczba rodzin tworzonych przez związki partnerskie lub rośnie liczba matek samotnie wychowujących dzieci - tworzących rodziny niepełne²⁶. Zmniejszający się współczynnik dzietności niesie za sobą wiele negatywnych bodźców. Po pierwsze coraz bardziej fakt ten zagraża prostej zastępowalności pokoleń. Ponadto wytwarzający się niż demograficzny kolejnych roczników młodzieży powoduje niekorzystną sytuację w obszarze edukacji (na poziomie przedszkolnym, szkolnym i wyższym). Zmniejszająca się liczba uczniów w szkołach i studentów na uczelniach wyższych prowadzi do trudnych sytuacji materialnych wielu placówek, a czasem również do ich zamknięcia i likwidacji. Ponadto utrzymywanie się współczynnika dzietności na niekorzystnym poziomie (poniżej 2) powoduje, że wskaźnik obciążenia ekonomicznego, tj. liczba osób w wieku nieprodukcyjnym na 100 osób w wieku produkcyjnym. Jednocześnie znacznie zwiększy się obciążenie ludnością w wieku poprodukcyjnym – do 46 (w roku 2007 - 24) na niekorzyść osób w wieku przedprodukcyjnym (z 26 w roku 2007 na 36) czy też (z 29 w roku 2011 na

²⁶ Frątczak E., Zmiany płodności [w:] Przemiany demograficzne w Polsce w latach 90. w świetle koncepcji drugiego przejścia demograficznego pod red. Kotowska I.E., SGH, Warszawa 1999, ss. 141-143.



40 w roku 2011). Sytuacja taka wymusza drastyczne i niekorzystne reformy w systemie emerytalno-rentowym. W związku z powyższym niezwykle istotnym zadaniem państwa jest stwarzanie czynników i narzędzi na rzecz polityki rodzinnej państwa, aby nakłaniać młodych ludzi do zakładania rodzin.

1.2.4. Migracje zagraniczne ludności

W latach 2007-2012 obserwowano spadek liczby wyjazdów za granicę na pobyt stały, ale od 2011 roku ponownie odnotowano ich niewielki wzrost. Szacuje się, że w 2012 r. na stałe opuściło Polskę ok. 21 tys. osób, tj. o ponad 1 tys. więcej niż w 2011 roku. Skala imigracji na pobyt stały utrzymała się na poziomie z 2011 r. (ok. 15 tys.), co spowodowało, że saldo migracji definitywnych w 2012 r. wynosiło -5,7 tys. (-4,3 tys. w roku poprzednim). Wśród imigrantów dominują Polacy, którzy po zamieszkiwaniu na stałe za granicą decydują się na powrót do kraju – w ostatnich latach stanowią oni prawie 90% wszystkich imigrantów. W końcu 2012 r. poza granicami Polski przebywało czasowo 2060 tys. mieszkańców naszego kraju, tj. o ok. 60 tys. więcej niż w roku poprzednim. Wśród emigrantów dominowały osoby, które swój czasowy wyjazd za granicę łączyły z podejmowaniem pracy lub jej poszukiwaniem. Wyniki ostatniego spisu powszechnego wykazały, że w końcu marca 2011 r. ogólny odsetek osób przebywających za granicą w związku z pracą wynosił ok. 73%. Odsetek ten różnił się w zależności od kraju przebywania; najwyższy - ok. 90% - odnotowano dla osób przebywających w Niderlandach. Szacuje się, że ponad 75% czasowych emigrantów przebywa za granicą co najmniej 1 rok. Najważniejszymi kierunkami polskiej emigracji czasowej w dalszym ciągu pozostają: w Europie - Wielka Brytania, Niemcy, Irlandia, Niderlandy i Włochy, a poza Europą - Stany Zjednoczone²⁷.

Od roku 2008 coraz więcej ludzi emigruje z kraju. Intensyfikacja wyjazdów szczególnie w latach 2001-2012 wiąże się niewątpliwie z pogorszeniem koniunktury na rynku pracy. Dlatego też stopa bezrobocia traktowana jest jako czynnik „wypychający”. Wybór odnośnie opuszczenia kraju był wyborem indywidualnym, ale coraz częściej są to wybory rodzinne – gdzie Polskę opuszcza nie pojedynczy członek ale cała rodzina. Sytuacja taka jest negatywna dla kraju przede wszystkim ze względu na pogłębienie istniejącego niżu demograficznego, i zmniejszenia populacji. Wyjazdy zagraniczne rodzin mogą prowadzić również do trwałej dezaktywizacji na polskim rynku pracy – może to skutkować nie tyle spadkiem bezrobocia (pośrednio przez wyjazd osób bezrobotnych) ale wzrostem skali bierności zawodowej.

1.3. Ekonomiczne aspekty rodziny polskiej

W 2012 roku 55,8% gospodarstw domowych twierdziła, że „z wielką trudnością lub z trudnością wiązała koniec z końcem”. „Dość łatwo, łatwo lub bardzo łatwo koniec z końcem wiązało” w tym czasie ok. 17% gospodarstw domowych. Przy czym z przeprowadzonego badania warunków życia gospodarstw domowych wynika, że z bieżących dochodów (po odliczeniu swoich wydatków) na oszczędzanie mogło sobie pozwolić ok. 10% gospodarstw domowych. Najczęściej swoją sytuację materialną jako złą lub bardzo złą postrzegały gospodarstwa domowe utrzymujące się z niezarobkowych źródeł (ok. 80%) oraz rencistów (ok. 65%), a najrzadziej gospodarstwa pracujących

²⁷ <http://www.stat.gov.pl> – Ludność – Podstawowe informacje o rozwoju demograficznym Polski... dz.cyt., s.3.





na własny rachunek (ok. 19%). 6,4% gospodarstw domowych uważało, że ich sytuacja materialna jest dobra (w tym bardzo dobra).

W 2012 roku na podstawie przeprowadzonego na podstawie przeprowadzonego badania jakości życia, kapitału społecznego, ubóstwa i wykluczenia społecznego w Polsce wynika, że poziom satysfakcji życiowej jest zróżnicowany społecznie ze względu na wiele cech i czynników. Częściej ze swojego życia zadowolone są osoby młodsze niż starsze. W najmłodszej grupie wiekowej (16-24 lata) zadowolonych ze swojego życia było ok. 84% osób. W kolejnych grupach wiekowych poziom zadowolenia z życia był niższy, przy czym najniższy wskaźnik satysfakcji życiowej występował wśród osób w wieku 75 lat i więcej, osiągając wartość ok. 62%²⁸. Biorąc pod uwagę zróżnicowanie ze względu na poziom wykształcenia, odsetek osób zadowolonych z życia wynosił od ok. 65% wśród osób z wykształceniem co najwyżej gimnazjalnym do prawie 87% – wśród osób z wykształceniem magisterskim lub wyższym. Najbardziej zadowolone ze swojego życia były osoby pracujące na wyższych stanowiskach kierowniczych (kadra menedżerska, wyżsi urzędnicy i kierownicy) oraz grupa specjalistów (ok. 84-85%). Grupami zawodowymi, wśród których odnotowano najmniej osób zadowolonych były grupy: pracowników przy pracach prostych, rolników, ogrodników, leśników i rybaków oraz robotników przemysłowych i rzemieślników (od ok. 57% do ok. 69%). Omawiane wcześniej czynniki – wiek, poziom wykształcenia, zawód – wiążą się z aktywnością ekonomiczną. Wyniki badania wskazują, iż rodzaj aktywności wyraźnie różnicuje poziom satysfakcji życiowej. Najbardziej zadowoleni ze swojego życia byli uczniowie i studenci (ok. 88%) oraz osoby pracujące poza rolnictwem – zarówno pracownicy najemni jak i pracujący na rachunek własny (ok. 82%). Najmniej zadowolone ze swojego życia były osoby utrzymujące się z rent inwalidzkich (ok. 52%) oraz osoby bezrobotne (ok. 56%)²⁹. Grupa emerytów jest wyraźnie zróżnicowana, zależnie od tego, czy otrzymują oni emeryturę rolniczą czy z systemu pozarolniczego. Wśród emerytów rolniczych zadowolonych z życia było ok. 59% osób, czyli o ok. 10 punktów procentowych mniej niż wśród emerytów otrzymujących emeryturę z systemu pozarolniczego. Zaobserwowano nieznaczne różnice między poziomem zadowolenia z życia mieszkańców wsi i miast. W zależności od wielkości miasta zadowolonych z życia było od ok. 72% do 77% osób – najwięcej w dużych aglomeracjach miejskich. Na wsi zadowolonych ze swojego życia było ok. 74% osób. Znacząco natomiast różnicuje poziom zadowolenia sytuacja materialna, a w szczególności warunki życia. Wśród osób z gospodarstw uznanych za ubogie ze względu na warunki życia, zadowolonych ze swojego życia było ok. 43% osób, czyli ponad dwukrotnie mniej niż w wśród osób o najlepszych warunkach życia. Wśród ubogich ze względu na kryterium dochodowe zadowolonych z życia było 58%, natomiast wśród osób mających problemy ze zrównoważeniem swojego budżetu domowego – ok. 52%. Dla porównania – w grupie osób o najwyższych dochodach zadowolonych ze swojego życia było ok. 85%, a w grupie o najlepszej sytuacji budżetowej – ok. 87% osób³⁰.

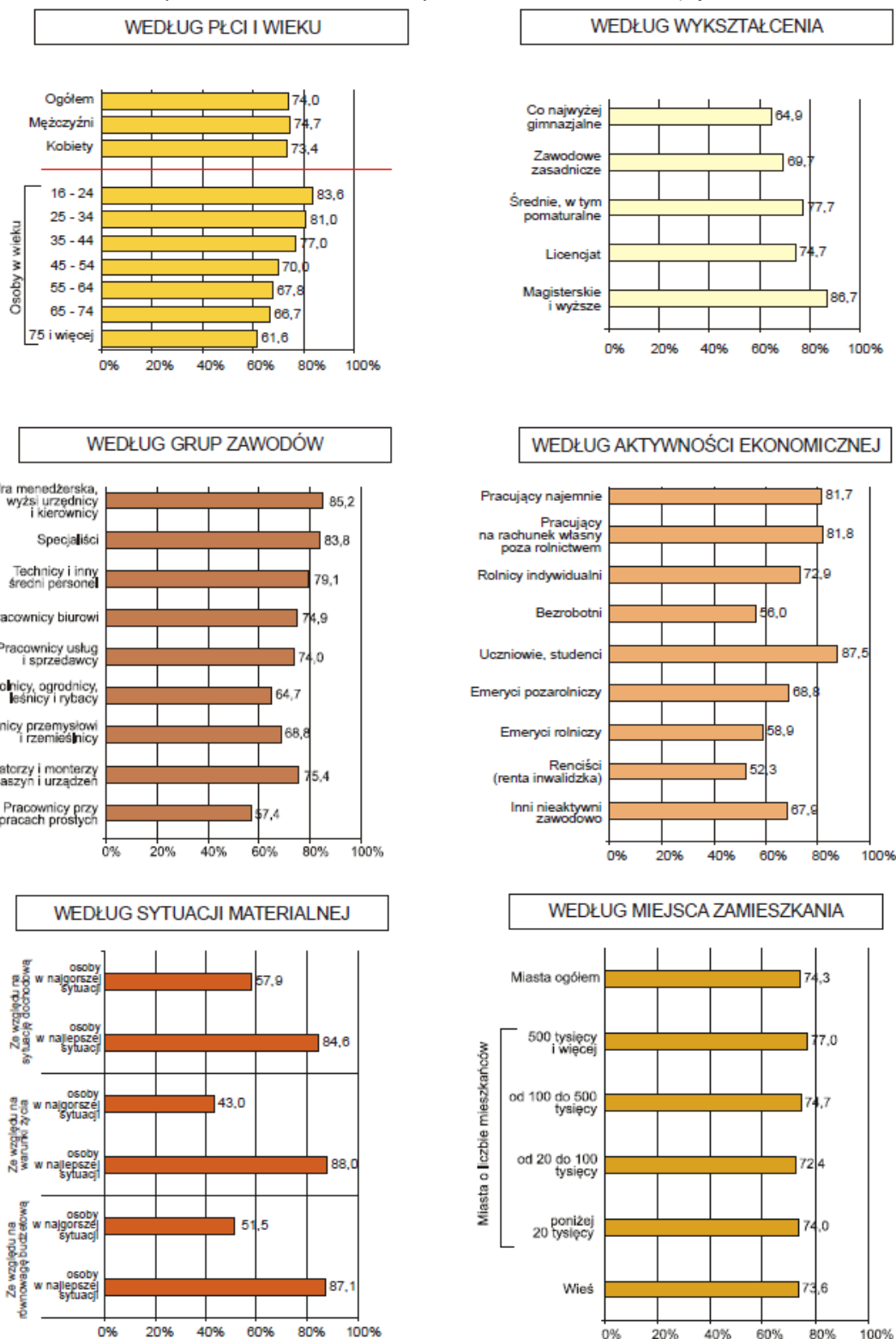
²⁸ Jakość życia, kapitał społeczny, ubóstwo i wykluczenie społeczne w Polsce, GUS, Warszawa 2013, s. 9.

²⁹ Tamże, s. 9.

³⁰ Tamże, ss. 9-10.

Projekt współfinansowany ze środków Unii Europejskiej w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego

Wykres 1. Wskaźnik zadowolenia z życia w % osób w wieku 16 lat i więcej



Źródło: Jakość życia, kapitał społeczny, ubóstwo i wykluczenie społeczne w Polsce, GUS, Warszawa 2013, s. 9.



Sytuacja bytowa gospodarstw domowych

Poziom życia grup rodzin i jakość życia najlepiej przedstawiają wyniki badań budżetów gospodarstw domowych prowadzonych przez GUS, pokazujących poszczególne typy rodzin biologicznych oraz grup społeczno-ekonomicznych gospodarstw domowych. Ponadto ważne jest również zróżnicowanie sytuacji rodzin ze względu na miejsce zamieszkania. Charakteryzując warunki życia rodzin, za jeden z najważniejszych wskaźników przyjmuje się dochód. Kategorią stosowaną w analizie poziomu, dynamiki i struktury dochodów rodzin jest dochód rozporządzalny. W ostatnich latach utrwaliły się różnice między poziomami dochodów poszczególnych grup społeczno-ekonomicznych gospodarstw domowych. Minimum socjalne oraz minimum egzystencji to odmienne standardy poziomu potrzeb bytowych i konsumpcyjnych. Obie kategorie, mimo swych odmiennych założeń badawczych, mają wspólną naturę – są normatywnymi modelami zaspakajania potrzeb bytowo-konsumpcyjnych na niskim poziomie. Wzorce te mają postać *koszyków*, określonych ilościowo i wartościowo, które są zbudowane w oparciu o normy odpowiadające danym grupom potrzeb. Na *koszyki ilościowe* obu kategorii składają się zalecane przez naukę bądź przez ekspertów normy zużycia grup dóbr i usług. Normy te uwzględniają strukturę wiekową członków gospodarstw domowych. Pozwoliło to na zestawienie koszyków dla poszczególnych typów gospodarstw domowych. Z kolei *wartość koszyka* równa jest kosztowi nabycia danych ilości dóbr i usług, określając w ten sposób niezbędne koszty utrzymania gospodarstw domowych na poziomie standardu minimum (egzystencji bądź socjalnego). Chodziło raczej o **wyznaczenie granicy wydatków gospodarstw domowych, mierzącej minimalnie godziwy poziom życia**. Wzorzec minimum socjalnego jest więc modelem zaspokajania potrzeb na generalnie niskim poziomie, ale jeszcze wystarczającym dla reprodukcji sił witalnych człowieka na każdym etapie jego biologicznego rozwoju, dla posiadania i wychowania potomstwa oraz dla utrzymania więzi ze społeczeństwem. W konstrukcji wzorca minimum socjalnego kluczowy wydaje się warunek utrzymywania więzi ze społeczeństwem. Z tego względu w koszyku minimum socjalnego znajdują się nie tylko dobra służące zaspokojeniu potrzeb egzystencjalnych (żywność, odzież i obuwie, mieszkanie, ochrona zdrowia czy higiena), ale także: do wykonywania pracy (transport lokalny i łączność), kształcenia (oświata i wychowanie dzieci), utrzymywania więzi rodzinnych i kontaktów towarzyskich oraz skromnego uczestnictwa w kulturze. Wysokość minimum socjalnego od 2008 roku do roku 2011 wzrasta dla każdego z typów rodzin, co równocześnie oznacza coroczny wzrost cen artykułów i usług. Jednakże przedstawione średnioroczne kwoty minimum socjalnego w porównaniu przykładowo do ceny m² mieszkania (na poziomie 3500-4000 zł za metr) nie są w stanie zaspokoić potrzeb nawet na poziomie „minimalnego dobrobytu”.

Minimum egzystencji, zwane również niekiedy **minimum biologicznym**, stanowi dolne kryterium ubóstwa, istotnie różniąc się od minimum socjalnego. Zakres i poziom zaspokajania potrzeb według minimum egzystencji wyznacza granicę, poniżej której występuje biologiczne zagrożenie życia oraz rozwoju psychofizycznego człowieka. Takie założenie ma swoje odzwierciedlenie w zawartości koszyka, stworzonego w gronie ekspertów IPiSS w 1995 r. Znajdują się w nim jedynie wydatki pozwalające na tzw. *przeżycie*. Grupami potrzeb o największym znaczeniu w tym koszyku są: potrzeby mieszkaniowe oraz artykuły żywnościowe. Potrzeba utrzymania więzi ze społeczeństwem, tak istotna w minimum socjalnym, w tej kategorii nie jest uwzględniana. Podobnie jak w przypadku minimum socjalnego, minimum egzystencji wzrasta od 2008 roku do roku 2011 dla każdego typu gospodarstwa domowego. Jednakże średnioroczne kwoty minimum egzystencji dla rodzin żyjących na takim poziomie stanowią ważny sygnał o potencjalnym i realnym zagrożeniu bytu tych rodzin.



Najwyższym poziomem dochodów charakteryzują się gospodarstwa pracujące na własny rachunek. Poziom dochodów gospodarstw pracowników oraz ogółem emerytów i rencistów jest zbliżony, natomiast dochody gospodarstw powiązanych z rolnictwem są relatywnie niższe, przy czym niższe są dochody gospodarstw rolników niż pracowników użytkujących gospodarstwo rolne.

Zróżnicowanie poziomu dochodów między poszczególnymi typami rodzin biologicznych ściśle jest skorelowane z występowaniem w rodzinie oraz liczbą dzieci na utrzymaniu.

Zdecydowanie najwyższe dochody osiągają, małżeństwa bez dzieci na utrzymaniu. Wśród rodzin z dziećmi na utrzymaniu poziom dochodu jest tym niższy, im większa jest liczba osób na utrzymaniu. Toteż najniższe dochody mają rodziny wielodzietne. W rodzinach niepełnych – matek z dziećmi na utrzymaniu – dochody utrzymują się na poziomie zbliżonym do dochodów małżeństw z 2 dziećmi.

Wyższe są dochody rodzin mieszkających w miastach niż na wsi. Im większe miasto – o większej liczbie mieszkańców – tym wyższy jest przeciętny miesięczny dochód rozporządzalny na osobę w gospodarstwie domowym. Dochody w małych miastach, tzn. o liczbie mieszkańców 20 tys. i mniej, przewyższają jednak dochody na wsi.

Niezależnie od typu rodziny biologicznej, grupy społeczno-ekonomicznej gospodarstwa domowego czy miejsca zamieszkania rodziny, dynamika przeciętnego miesięcznego dochodu rozporządzalnego w ujęciu nominalnym, w relacji do roku poprzedniego, w prezentowanym okresie, tzn. w latach 2008-2011, była ogólnie biorąc malejąca. Wystąpiła także w tym czasie tendencja malejącej dynamiki dochodów w ujęciu realnym, co można zaobserwować na przykładzie dynamiki dochodów realnych w poszczególnych grupach społeczno-ekonomicznych gospodarstw domowych. Możliwość osiągnięcia wyższego poziomu efektywności procesów demograficznych może nastąpić poprzez odpowiednią politykę cen na produkty dla rodzin (w tym dla dzieci) i na usługi świadczone na ich rzecz i na rodziców dzieci. Dlatego też niezwykle ważna jest prowadzona przez państwo odpowiednia polityka cenowa, która może zwiększyć możliwość zaspokojenia potrzeb przez rodziny na większym poziomie jak i przyczynić się do nabycia większej liczby produktów przez rodziny żyjące poniżej minimum socjalnego, a szczególnie minimum egzystencji. Rodziny te korzystają z pomocy państwa w postaci zasiłku rodzinnego, dlatego też jego miesięczna kwota stanowi istotne narzędzie pomocy finansowej państwa dla rodzin ubogich. Często kwota zasiłku rodzinnego stanowi jedyne źródło dochodu i stanowi wyznacznik ilości dóbr i usług jakie rodziny mogą nabyć za miesięczną kwotę zasiłku rodzinnego.

Miesięczna kwota zasiłku rodzinnego w całym okresie wzrastała z roku na rok – w 2008 roku wynosiła 60,73 zł, zaś w roku 2011 wynosiła 85,60 zł. Różnica w kwocie między początkiem, a końcem badanego okresu wyniosła 24,87 zł.

Przykładowo za przeciętną miesięczną kwotę zasiłku rodzinnego w 2008 roku rodzina mogła nabyć 12,11 kg ryżu, zaś w roku 2011 mogła nabyć 21kg ryżu podobnie jak w roku 2007. Jeżeli chodzi o karpia żywego – w 2008 roku rodziny korzystając z zasiłku rodzinnego mogły nabyć prawie 3 kg ryby, a w roku 2011 6kg karpia. Zarówno za kwotę przeciętnego miesięcznego zasiłku rodzinnego w 2008 roku jak i 2011 roku stać było rodzinę na wyjście do kina, bądź teatru. Jeżeli chodzi o usługi to sytuacja przedstawia się nieco inaczej. Na wizytę u lekarza specjalisty II stopnia nie było stać każdą rodzinę w badanym okresie. Przeciętna miesięczna kwota zasiłku rodzinnego z 2008 roku pozwalała na jednorazowe skorzystanie z wizyty lekarskiej – jednakże na usługę tą trzeba było poświęcić całą kwotę zasiłku. Tak samo kształtowała się sytuacja dotycząca usługi fryzjerskiej dla pań (ondulacja włosów na zimno), gdzie dopiero w roku 2008 za przeciętną miesięczną kwotę zasiłku rodzinnego stać było kobietę (matkę dziecka) na jednorazowe skorzystanie z tej formy usługi konsumpcyjnej. Ogólnie



Projekt współfinansowany ze środków Unii Europejskiej w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego

wraz z corocznym wzrostem przeciętnej miesięcznej kwoty zasiłku rodzinnego rodziny korzystające z zasiłku było stać na coraz więcej dóbr i usług konsumpcyjnych.

Tabela nr 6. Siła nabywcza zasiłku rodzinnego w latach 2008-2011

<i>Lata</i>	2008	2009	2010	2011
Przeciętna miesięczna kwota zasiłku rodzinnego	60,73	64,18	85,76	85,60
Wybrane artykuły (cena w zł)				
ryż 1kg	3,99	4,63	4,19	4,10
bułka pszenna 50g	0,39	0,39	0,40	0,44
chleb żytni razowy zwykły 0,5kg	2,34	2,40	2,48	2,80
makaron jajeczny 400g	3,43	3,64	3,61	3,71
kasza gryczana prażona cała 0,5kg	3,24	3,31	3,53	5,64
mięso wołowe z kością rostbef 1kg	18,16	19,74	20,43	22,23
mięso wieprzowe z kością schab środkowy 1kg	14,49	15,20	13,79	14,44
kurczęta patroszone 1kg	6,21	6,86	6,36	7,25
szynka wieprzowa gotowana 1kg	20,64	21,98	21,87	22,18
baleron gotowany 1kg	16,99	17,93	17,58	17,89
kielbasa Myśliwska 1kg	26,06	27,24	27,34	27,64
kielbasa Toruńska 1kg	12,61	13,83	13,94	14,37
boczek wędzony 1kg	15,40	16,72	16,58	17,13
połędwica drobiowa 1kg	16,87	17,25	17,25	17,55
kiszka kaszana 1kg	7,01	8,02	8,21	8,82
konserwa Turystyczna wieprzowa 300g	3,54	3,71	3,75	3,73
filety z morszczuka mrożone 1kg	14,30	16,94	17,46	18,93
karp świeży 1kg	12,79	13,05	13,45	14,52
śledź solony, odgłowiony 1kg	8,54	9,02	9,23	10,03
makrela wędzona, odgłowiona 1kg	13,32	14,67	14,75	16,07
mleko krowie spożywcze 3-3,5% tłuszczu sterylizowane	2,80	2,72	2,69	2,75
ser twarogowy półtłusty 1kg	11,78	11,82	12,05	12,49
ser dojrzewający Gouda 1kg	18,82	16,12	17,49	18,72
śmietana 18% tłuszczu 200ml	1,57	1,60	1,64	1,68
jaja kurze świeże 1szt.	0,40	0,43	0,46	0,45
masło świeże 82,5% tłuszczu 200g	3,69	3,53	4,13	4,48
olej rzepakowy produkcji krajowej 1l	5,98	6,10	5,85	6,70
słonina 1kg	3,93	5,23	4,80	5,15
smalec 250g	1,29	1,49	1,42	1,52
mieszanka mrożona marchew i groszek 0,5kg	3,37	3,57	3,71	4,02
truskawki mrożone 0,5kg	7,22	7,53	7,62	8,11
cukier biały kryształ 1kg	2,71	3,12	2,73	4,07
miód pszczeli 400g	7,98	8,81	9,78	10,84
czekolada pełna mleczna 100g	3,19	3,25	3,30	3,38
kawa naturalna mielona Tchibo Family 250g	5,83	5,95	6,03	6,76
herbata Madras 100g	2,72	3,03	3,31	3,43
kakao naturalne z przemiału krajowego 100g	3,07	3,17	3,26	3,47
sok jabłkowy 1l	3,43	3,64	3,62	3,74
bilet do kina	13,91	14,52	15,07	15,62
bilet do teatru	30,33	32,27	34,53	37,10
bilet normalny na przejazd autobusem miejskim	2,11	2,19	2,23	2,34
przejazd taksówką osobową taryfa dzienna 5km	14,22	14,81	14,94	15,42
wizyta u lekarza specjalisty II stopnia	59,45	63,74	68,12	72,81
strzyżenie włosów męskich	13,12	14,10	14,57	15,34
ondulacja na zimno włosów damskich	57,67	61,10	63,33	66,20

Zródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS – Bank Danych Regionalnych wg. klasyfikacji NTS w układzie 66 podregionów – Ceny detaliczne towarów i usług konsumpcyjnych za lata 2008-2011

W przypadku artykułów, których cena w przeciągu badanego okresu nieznacznie się zwiększała, można było za kwotę przeciętnego miesięcznego zasiłku nabyć więcej niż w poprzednich latach – ale różnica ta była nieznaczna. Jeżeli natomiast cena jakiegoś artykułu bądź usługi w latach



2008-2011 drastycznie wrastała, można było nabyć ten artykuł, jednakże w niedużo większej ilości niż w latach poprzednich (skorzystanie z usługi lekarza specjalisty II stopnia). W Polsce za przeciętną miesięczną kwotę zasiłku rodzinnego stać jest rodzinę na zakup niektórych podstawowych produktów jak na przykład mleka, jogurtu, makaronu, jabłek, czekolady itd. Oczywiście polska rodzina kupi mniej jeżeli zdecyduje się na wyjście do kina, bądź teatru albo na skorzystanie z usługi fryzjerskiej. Jednakże i w tym względzie jest w stanie zaspokoić swoje potrzeby, ale kosztem mniejszej ilości zakupionych artykułów spożywczych. Jak z powyższego wynika pomoc i wsparcie finansowe w postaci zasiłku rodzinnego w kwocie (68-98 zł miesięcznie w zależności od liczby dzieci) nie pozwala znacznej części rodzin dotkniętych problemami ubóstwa równoważyć w pewien sposób trudności wynikających z trudnej sytuacji materialnej. Często sytuacja ta objawia się całkowitym brakiem środków finansowych.

Najważniejsze jest, aby zasiłki rodzinne mogły zapewnić prawidłowe funkcjonowanie rodziny, aby miała ona zapewnione podstawowe warunki bytowe a w szczególności środki finansowe pozwalające zaspokoić co najmniej podstawowe potrzeby. Jak widać z porównania dokonanego w tabeli numer 13 otrzymywane świadczenia nie zapewniają tej pomocy na tyle, ażeby rodzina mogła wyżyć tydzień czasu kupując tylko podstawowe produkty żywnościowe.

Ustawodawcy dbają również o to, aby rodziny otrzymujące wsparcie w postaci świadczeń rodzinnych, w szczególności te najbiedniejsze nie zostały wykluczone społecznie. Chodzi tu o możliwość zaspokojenia nie tylko podstawowych potrzeb bytowych, ale również możliwość uczestniczenia w życiu społecznym i kulturalnym poprzez możliwość uczestniczenia w różnego rodzaju imprezach edukacyjno-sportowych bądź kulturalnych, albo chociażby przez możliwość wyjścia do kina bądź teatru.

Jednakże dotychczasowe wsparcie finansowe rodzin korzystających z finansowego wsparcia w postaci zasiłków rodzinnych jest niewystarczające, ażeby rodziny mogły normalnie funkcjonować, a tym bardziej zaspokoić swoje społeczno-ekonomiczne potrzeby.

Kolejnym bardzo ważnym narzędziem finansowego wspierania rodzin jest regulowanie przez państwo wysokości przeciętnego miesięcznego dochodu rozporządzalnego w gospodarstwach domowych (poprzez np. zaliczki na podatek dochodowy od osób fizycznych płacone przez płatnika w imieniu podatnika - od dochodów z pracy najemnej oraz od niektórych świadczeń społecznych, podatki płacone przez osoby pracujące na własny rachunek, w tym przedstawiciele wolnych zawodów i rolników indywidualnych oraz składki na ubezpieczenie społeczne i zdrowotne. Nominalny i realny wzrost jest niezwykle istotny dla wszystkich grup społeczno-ekonomicznych, a w szczególności dla emerytów i rencistów (grupy te w latach 2008-2011 odnotowywały najniższy realny wzrost dochodu rozporządzalnego). Siła nabywcza przeciętnego miesięcznego dochodu rozporządzalnego jest o tyle ważna, że znajduje odzwierciedlenie w obniżeniu zasięgu ubóstwa subiektywnego dotyczącego gospodarstwa domowe. Ponadto większa siła nabywcza dochodu rozporządzalnego może przyczynić się do obniżenia zasięgu ubóstwa relatywnego w gospodarstwach domowych oraz zmniejszenia odsetka osób żyjących w rodzinach, w których poziom wydatków jest niższy od tak zwanej ustawowej granicy ubóstwa.

Miesięczna kwota dochodu rozporządzalnego w całym okresie wzrastała – w 2008 roku wynosiła 1046,83 zł, zaś w roku 2011 wynosiła 1228,71 zł. Przykładowo za przeciętny miesięczny dochód rozporządzalny w gospodarstwach domowych w 2008 roku można było nabyć prawie 263 kg ryżu, zaś w roku 2011 prawie 300 kg ryżu. Rodzina za miesięczny rozporządzalny dochód mogła w 2008 roku nabyć 386 kg cukru, zaś w 2011 roku 301 kg cukru. Tak więc różnica w poziomie nabywanego towaru jest znaczna. Jeżeli chodzi natomiast o usługi to przykładowo – za przeciętną miesięczną kwotę dochodu rozporządzalnego w 2008 roku stać było osobę na skorzystanie z usługi lekarza specjalisty II stopnia 17 razy, zaś w 2011 roku również 17





Projekt współfinansowany ze środków Unii Europejskiej w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego

razy. Dlatego, w przypadku artykułów, których cena w przeciągu badanego okresu nieznacznie się zwiększała, można było za kwotę przeciętnego miesięcznego dochodu nabyć więcej niż w poprzednich latach. Jeżeli natomiast cena jakiegoś artykułu bądź usługi w latach 2008-2011 drastycznie wrosła, można było nabyć ten artykuł, jednakże w niedużo większej ilości niż w latach poprzednich (skorzystanie z usługi lekarza specjalisty II stopnia).

Tabela nr 7. Siła nabywcza przeciętnego miesięcznego nominalnego dochodu rozporządzalnego w gospodarstwach domowych w latach 2008-2011

<i>Lata</i>	2008	2009	2010	2011
Przeciętna miesięczna nominalna kwota dochodu rozporządzalnego w gospodarstwach domowych	1046,83	1115,69	1193,79	1228,71
Wybrane artykuły (ilość w szt)				
ryż 1kg	262,36	240,97	284,91	299,69
bułka pszenna 50g	2684,18	2860,74	2984,48	2792,52
chleb żytni razowy zwykły 0,5kg	447,36	464,87	481,37	438,83
makaron jajeczny 400g	305,20	306,51	330,69	331,19
kasza gryczana prażona cała 0,5kg	323,10	337,07	338,18	217,86
mięso wołowe z kością rostbef 1kg	57,64	56,52	58,43	55,27
mięso wieprzowe z kością schab środkowy 1kg	72,24	73,40	86,57	85,09
kurczęta patroszone 1kg	168,57	162,64	187,70	169,48
szynka wieprzowa gotowana 1kg	50,72	50,76	54,59	55,40
baleron gotowany 1kg	61,61	62,22	67,91	68,68
kielbasa Myśliwska 1kg	40,17	40,96	43,66	44,45
kielbasa Toruńska 1kg	83,02	80,67	85,64	85,51
boczek wędzony 1kg	67,98	66,73	72,00	71,73
połędwica drobiowa 1kg	62,05	64,68	69,21	70,01
kiszka kaszana 1kg	149,33	139,11	145,41	139,31
konserwa Turystyczna wieprzowa 300g	295,71	300,73	318,34	329,41
filety z morszczuka mrożone 1kg	73,20	65,86	68,37	64,91
karp świeży 1kg	81,85	85,49	88,76	84,62
śledź solony, odgłowiony 1kg	122,58	123,69	129,34	122,50
makrela wędzona, odgłowiona 1kg	78,59	76,05	80,93	76,46
mleko krowie spożywcze 3-3,5% tłuszczu sterylizowane	373,87	410,18	443,79	446,80
ser twarogowy półtłusty 1kg	88,87	94,39	99,07	98,38
ser dojrzewający Gouda 1kg	55,62	69,21	68,26	65,64
śmietana 18% tłuszczu 200ml	666,77	697,31	727,92	731,38
jaja kurze świeże 1szt.	2617,08	2594,63	2595,20	2730,47
masło świeże 82,5% tłuszczu 200g	283,69	316,06	289,05	274,27
olej rzepakowy produkcji krajowej 1l	175,06	182,90	204,07	183,39
słonina 1kg	266,37	213,33	248,71	238,58
smałek 250g	811,50	748,79	840,70	808,36
mieszanka mrożona marchew i groszek 0,5kg	310,63	312,52	321,78	305,65
truskawki mrożone 0,5kg	144,99	148,17	156,67	151,51
cukier biały kryształ 1kg	386,28	357,59	437,29	301,89
miód pszczeli 400g	131,18	126,64	122,06	113,35
czekolada pełna mleczna 100g	328,16	343,29	361,75	363,52
kawa naturalna mielona Tchibo Family 250g	179,56	187,51	197,98	181,76
herbata Madras 100g	384,86	368,21	360,66	358,22
kakao naturalne z przemiału krajowego 100g	340,99	351,95	366,19	354,10
sok jabłkowy 1l	305,20	306,51	329,78	328,53
bilet do kina	75,26	76,84	79,22	78,66
bilet do teatru	34,51	34,57	34,57	33,12
bilet normalny na przejazd autobusem miejskim	496,13	509,45	535,33	525,09
przejazd taksówką osobową taryfa dzienna 5km	73,62	75,33	79,91	79,68
wizyta u lekarza specjalisty II stopnia	17,61	17,50	17,52	16,88
strzyżenie włosów męskich	79,79	79,13	81,93	80,10
ondulacja na zimno włosów damskich	18,15	18,26	18,85	18,56

Zródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS – Bank Danych Regionalnych wg. klasyfikacji NTS w układzie 66 podregionów – Ceny detaliczne towarów i usług konsumpcyjnych za lata 1997-2008



Polskie rodziny stać jest za przeciętny miesięczny dochód rozporządzalny na zaspokojenie potrzeb żywnościowych, jak i skorzystanie z fachowych usług bądź porad. Jednakże często w rodzinach wielodzietnych dochód rozporządzalny starcza zaledwie na zaspokojenie podstawowych potrzeb pozwalających rodzinom na przetrwanie. Dlatego ciągły coroczny wzrost przeciętnego miesięcznego nominalnego dochodu rozporządzalnego w gospodarstwach domowych jest niezwykle ważny. Pozwoli bowiem rodzinom na zaspokojenie nie tylko podstawowych potrzeb ale na korzystanie i uczestniczenie w życiu kulturalnym i społecznym. Zwiększająca się kwota dochodu pozwoli zwiększyć standard rodzin – szczególnie w dobie rosnących cen towarów i usług. Zarówno przeciętne miesięczne dochody, jak i wydatki, z roku na rok rosły (tab.18). Różnica w dochodzie między latami 2008 i 2011 wynosiła 181, 88 zł. Natomiast różnica w wydatkach między tymi latami wynosiła 110,85 zł. W obydwu przypadkach, zarówno w dochodach jak i wydatkach gospodarstw domowych kwota środków zwiększyła się w ciągu 4 lat tj. w latach 2008-2011. Obecnie gospodarstwom domowym pozostaje nieco więcej oszczędności po odliczeniu wydatków niż w latach poprzednich. W gospodarstwach domowych w Polsce najwięcej wydatków przeznaczanych jest na żywność i napoje bezalkoholowe, użytkowanie mieszkania i nośniki energii, transport oraz rekreację i kulturę. Najmniej wydatków w gospodarstwach domowych Polski przeznaczanych jest na edukację.

Tabela nr 8. Przeciętna miesięczna nominalna kwota dochodu rozporządzalnego w gospodarstwach domowych oraz przeciętne miesięczne wydatki w gospodarstwach domowych w latach 2008-2011 (w zł)

Lata	2008	2009	2010	2011
Przeciętna miesięczna nominalna kwota dochodu rozporządzalnego w gospodarstwach domowych (w zł)	1046,83	1115,69	1193,79	1228,71
Przeciętne miesięczne wydatki w gospodarstwach domowych ogółem (w zł)	904,27	956,68	991,44	1015,12
Przeciętne miesięczne wydatki (w zł)				
Żywność i napoje bezalkoholowe	231,14	240,08	246,14	254,13
Napoje alkoholowe, wyroby tytoniowe i narkotyki	23,81	26,06	26,94	27,41
Odzież i obuwie	49,76	49,93	52,35	51,77
Użytkowanie mieszkania i nośniki energii	170,80	188,03	199,88	210,34
Wyposażenie mieszkania i prowadzenie gospodarstwa domowego	49,38	51,51	51,19	49,05
Zdrowie	43,68	47,90	47,42	50,41
Transport	91,08	92,74	94,78	97,03
Łączność	42,98	43,47	43,43	42,59
Rekreacja i kultura	71,86	76,35	79,80	81,81
Edukacja	11,28	11,44	12,75	12,48
Restauracje i hotele	18,08	20,72	22,93	24,82
Pozostałe towary i usługi	47,33	50,33	51,63	52,31

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS – Bank Danych Regionalnych wg. klasyfikacji NTS w układzie 66 podregionów – Ceny detaliczne towarów i usług konsumpcyjnych za lata 1997-2008

Polskie rodziny z dwojgiem i większą liczbą dzieci korzystające z systemu opieki społecznej nie stać jest czasem na zaspokojenie podstawowych potrzeb. Coroczne zwiększanie progu dochodowego rozporządzalnego w gospodarstwach domowych świadczy o tym, że państwu zależy na podniesieniu



warunków życia rodzin, które dzięki większym dochodom mogą sobie pozwolić na większe wydatki, jednak kwota ta cały czas jest niewystarczająca aby rodzina mogła spełnić swoje zamierzenia. Chodzi tu o możliwość zaspokojenia nie tylko podstawowych potrzeb bytowych przez rodziny, ale również uczestniczenie w życiu społecznym i kulturalnym poprzez udział w różnego rodzaju imprezach edukacyjno-sportowych bądź kulturalnych. Dla prawidłowego funkcjonowania rodziny ważne jest, aby miała ona zapewnione również odpowiednie warunki mieszkaniowe i możliwość utrzymania mieszkania i opłacania energii, a także wyposażenia mieszkania i prowadzenia gospodarstwa domowego. Dla poprawnego działania rodziny niezbędne jest również zadbanie o odpowiednią opiekę zdrowotną, możliwości edukacji swoich członków w tym przede wszystkim dzieci. Wszystkie te czynniki i narzędzia odgrywają istotną rolę w zaspokojeniu społeczno-ekonomicznych potrzeb rodziny, a przede wszystkim pozwalają na tworzenie warunków dla powstania i rozwoju rodziny, a zwłaszcza dla prawidłowego wypełniania funkcji rodzinnych, a w szczególności: prokreacyjnej, opiekuńczej, wychowawczej i edukacyjnej. Powiększana corocznie kwota miesięcznego dochodu rozporządzalnego pozwala na zmniejszenie odsetka ubóstwa relatywnego w gospodarstwach domowych, jednakże nie jest w stanie przyczynić się do zaspokojenia potrzeb kulturalnych i edukacyjnych (w rodzinach wielodzietnych i niepełnych), a szczególnie w rodzinach, u których podstawę utrzymania stanowią świadczenia społeczne oraz renty co powoduje, że często rodziny te „balansują” na ustawowej granicy ubóstwa.

1.4. Współczesne zagrożenia rodziny

W Polsce realizacja polityki rodzinnej wydaje się być zadaniem wyjątkowo prostym i oczywistym, gdyż w systemie wartości polskiego społeczeństwa najważniejszą i najtrwalszą deklarowaną wartością jest rodzina, małżeństwo, posiadanie i wychowywanie dzieci wspólnie przez oboje rodziców. Od ponad pół wieku badania socjologiczne wykazują, że najtrwalszą wartością w polskim społeczeństwie jest rodzina. Wszystkie badania pokazują, że rodzina, małżeństwo, dzieci zajmują w systemie wartości pozycję pierwszoplanową i trwałą³¹.

Rodzina, ze względu na jej funkcje społeczne i miejsce w strukturze instytucji społecznych, zajmuje szczególną rolę w prowadzonej przez państwo i inne podmioty pozarządowe polityce społecznej. Zadaniem państwa jest kształtowanie warunków do powstawania, rozwoju oraz efektywnego i sprawiedliwego zaspokajania bytowych i kulturalnych potrzeb obywateli, tworzenie optymalnych warunków kształcenia i wychowania młodych pokoleń z zachowaniem równości szans ich startu życiowego i zawodowego oraz ochrona rodziny przez ustawodawstwo³².

Zagrożenia współczesnej rodziny możemy podzielić na:

³¹ Problematyka ta została szeroko omówiona w materiałach I Kongresu Demograficznego w Polsce (2002) i wydanych w związku z tym Kongresem publikacjach. Por. np. „Systemy wartości a procesy demograficzne”, (red.) K. Slany, A. Małek, I. Szczepaniak-Wiecha, Kraków 2003; „Sytuacja rodzin i polityka rodzinna w Polsce. Uwarunkowania demograficzne i społeczne”, (red.) D. Graniewska, Warszawa 2004. Projekt założeń polityki ludnościowej w Polsce przygotowany przez zespół ekspertów Rządowej Rady Ludnościowej zawiera szerokie ujęcie problematyki wraz z jej uzasadnieniem. (Projekt w całości dostępny na stronach internetowych Rządowej Rady Ludnościowej por. www.stat.gov.pl/bip/rrl/zalozenia).

³² Rakowski W., Paćko G., Warunki życia rodzin radomskich z dziećmi uczęszczającymi do szkoły podstawowej i gimnazjum [w:] Studia nad regionem radomskim (pod red.) Rakowski W., Politechnika Radomska, Radom 2004, s. 64.



Projekt współfinansowany ze środków Unii Europejskiej w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego

- *zagrożenia biologiczne* – spadek liczby urodzeń, spadek dzietności kobiet, spadek liczby nowo zawierających się małżeństw, wzrost odpływu ludzi ze wsi do miast, nadumieralność mężczyzn i pogłębianie się procesu starzenia,
- *zagrożenia materialne* – związane ze wzrostem bezrobocia, sytuacją w miejscu pracy, inflacją, wzrostem cen, zabezpieczeniem społecznym,
- *zagrożenia moralne* – obniżenie lub brak wartości, osłabienie autorytetu dorosłych, dezorganizacja rodziny w wyniku rozwodów czy dłuższych wyjazdów jednego z małżonków³³.

Znaczenie rodziny w życiu jednostki i społeczeństwa rzadko było podkreślane w programach partii politycznych, częściej – w dokumentach rządów powstałych w oparciu o dane zaplecze polityczne³⁴. Zagadnienia te znalazły się m.in. w programie partii „Prawo i Sprawiedliwość”. Poświęcono im rozdział piąty zatytułowany: „Rodzina. Bezpieczna szczęśliwa rodzina”. Został tam sformułowany cel, jakim jest realizacja kompleksowego programu prorodzinnej polityki państwa. W programie zwraca się uwagę na potrzebę przeciwdziałania negatywnym procesom demograficznym i prowadzenia polityki rodzinnej obejmującej wiele działań mieszczących się w ramach polityk szczegółowych, takich jak polityka mieszkaniowa – stwarzająca szanse na poprawę sytuacji mieszkaniowej rodzin poprzez uzyskanie samodzielnego mieszkania; polityka podatkowa uwzględniająca ulgi podatkowe na dzieci zależnie od dochodu rodziny i liczby dzieci; polityka ochrony zdrowia tworząca szanse na realizację postulatu poprawy jakości życia rodzin w sferze zdrowia. W programie podkreśla się, że sfera pracy, a zwłaszcza zatrudnienia „może rozwiązać większość problemów gospodarczych w Polsce”, ale – należy dodać – również społecznych. Stąd postulat zapewnienia samodzielności ekonomicznej rodzinom poprzez rozwój przedsiębiorczości i likwidację barier ograniczających możliwość tworzenia firm rodzinnych. Sferze aksjologicznej podkreślono potrzebę „krzewienia postaw i wartości sprzyjających rodzinie, propagowania pożądaných wzorców życia rodzinnego”³⁵.

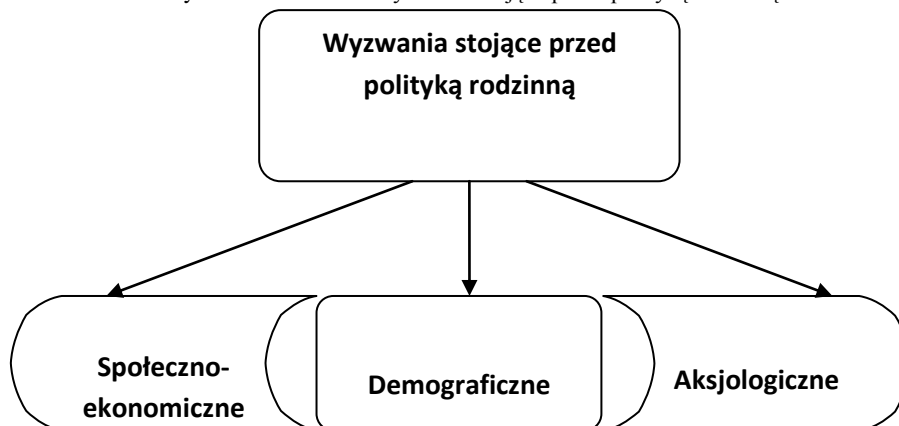
³³ Głąbicka K., Auleytner J., Polskie kwestie socjalne na przełomie wieków, WSP TWP, Warszawa 2001., s. 192.

³⁴ Wymienić tu można m.in. „Program Polityki Rodzinnej” z 1997 r., program „Polityka Prorodzinna Państwa” z 1999 r. Zabrakło jednak konsekwencji we wprowadzeniu ich w życie w zakresie, który wpłynąłby w istotny sposób na zmianę warunków życia i funkcjonowania rodzin.

³⁵ Balcerzak-Paradowska B., Założenia umowy społecznej w zakresie polityki rodzinnej, [w:] Umowa społeczna – „Gospodarka-praca-rodzina-dialog” (red.) J. Wrątny, M. Bednarski, IPiSS, Warszawa 2006, s. 48.



Rysunek 2. Aktualne wyzwania stojące przed polityką rodzinną.



Źródło: opracowanie własne na podstawie Balcerzak-Paradowska B., Założenia umowy społecznej w zakresie polityki rodzinnej, [w:] Umowa społeczna – „Gospodarka-praca-rodzina-dialog” (red.) J.Wratny, M.Bednarski, IPiSS, Warszawa 2006, s. 48

Rola rodziny w procesach rozwoju ma wymiar ilościowy oraz jakościowy i wynika z pełnionych przez nią społecznych funkcji: prokreacyjnej – decydującej o rozwoju ilościowym i strukturze ludności; wychowawczej i socjalizacyjnej mających znaczenie dla tworzenia i rozwoju kapitału ludzkiego i kapitału społecznego. Uzasadnia to potrzebę prowadzenia polityki rodzinnej tworzącej warunki sprzyjające realizacji funkcji rodziny.

Do aktualnych wyzwań stojących przed polityką rodzinną należą: wyzwania *demograficzne* występujące w krajach Unii Europejskiej i w Polsce, jakkolwiek w różnej skali i natężeniu (spadek skłonności do zawierania małżeństw, rozwój nowych form życia rodzinnego, spadek dzietności stanowiący jedną z przyczyn starzenia się społeczeństw); wyzwania *społeczno-ekonomiczne* (dążenie do wzmocnienia konkurencyjności gospodarki UE i w związku z tym potrzeba rozwoju kapitału ludzkiego; sytuacja na rynku pracy wyrażająca się bezrobociem, niestabilnością zatrudnienia, rozwojem nowych form zatrudnienia, natężeniem procesów aktywności zawodowej kobiet, rozwój społeczeństwa obywatelskiego, dążenie do spójności społecznej poprzez eliminację ubóstwa i wykluczenia społecznego); wyzwania *aksjologiczne* (z jednej strony rozwój wartości i postaw charakterystycznych dla społeczeństwa postindustrialnego, z drugiej utrzymanie wysokiej rangi rodziny w hierarchii wartości). Uwarunkowaniami polityki rodzinnej w Polsce są ponadto: wysoka stopa bezrobocia, zmiany źródeł utrzymania rodzin, wysokie koszty utrzymania w relacji do dochodów, sytuacja mieszkaniowa, pogorszenie warunków wychowywania młodego pokolenia, ubóstwo i wykluczenie społeczne.



WNIOSKI – ROZDZIAŁ I

1. Faktyczny realny niski przyrost liczby ludności – między 4 a 6 tys. rocznie od roku 2008 - Pod względem liczby ludności w 2012 roku Polska znajdowała się na 31 miejscu wśród krajów świata i na 6 w krajach Unii Europejskiej;
2. Od roku 1997 do 2012 roku w 3 województwach odnotowano przyrost liczby ludności (małopolskie, pomorskie i wielkopolskie), województwa te od początku bieżącego stulecia charakteryzowały się zwiększaniem liczby ludności. W pozostałych województwach obserwowany był spadek liczby ludności i tendencja ta utrzymała się do roku 2012;
3. Prognozy demograficzne przewidują w ramach stanu ludności i dynamiki jej przyrostu spadek liczby ludności do 2060r. z 38 mln do 33mln;
4. Spadek liczby nowo zawieranych związków małżeńskich – ze wskaźnika 6,8 w roku 2008 do wskaźnika 5,4 (na 1000 osób) w roku 2012.
5. Decyzja o zawarciu małżeństwa jest podejmowana w coraz starszym wieku - mężczyźni żenią się „przed trzydziestką”; w 2012 r. średni wiek (mediana) zawierania małżeństwa wynosił 28 lat, tj. o ponad 3 lata więcej niż na początku lat 90-tych, jeżeli chodzi o kobiety nastąpiło przesunięcie grupy wieku najczęstszego zawierania małżeństwa z 20-24 do 25-29 lat a w dużych aglomeracjach nawet 30-34;
6. Spadek dzietności kobiet - niska liczba urodzeń nie gwarantuje – już od ponad 20 lat - prostej zastępowalności pokoleń; od 1989 r. utrzymuje się okres depresji urodzeniowej. W 2012 r. współczynnik dzietności wyniósł niespełna 1,3 – wskaźnik na tym poziomie określany jako „demograficzne tsunami”;
7. Gwałtowny spadek liczby urodzeń – z 414,5 (tys.) w roku 2008 do 364,4 (tys.) w roku 2012;
8. Nnadumieralność mężczyzn i pogłębianie się procesu starzenia;
9. Rozwody i separacje – w latach 2004-2012 gwałtowny wzrost liczby rozwodów – o ok. 65 tys. par rocznie
10. Migracje zagraniczne ludności – ujemne saldo migracji z roku na rok powiększające się - intensyfikacja wyjazdów szczególnie w latach 2001-2012 wiąże się niewątpliwie z pogorszeniem koniunktury na rynku pracy. Dlatego też stopa bezrobocia traktowana jest jako czynnik „wypychający”.
11. Ujemne saldo migracji stanowi czynnik negatywny dla kraju przede wszystkim ze względu na pogłębienie istniejącego nizu demograficznego, i zmniejszenia populacji. Wyjazdy zagraniczne rodzin prowadzą również do trwałej dezaktywizacji na polskim rynku pracy – może to skutkować nie tyle spadkiem bezrobocia (pośrednio przez wyjazd osób bezrobotnych), ale wzrostem skali bierności zawodowej.
12. Wzrost liczby rodzin niepełnych - dezorganizacja życia rodzinnego, którego etapem końcowym jest rozwód, a także związek z przemianami obyczajowymi, co powoduje zwiększenie się zjawiska urodzeń pozamałżeńskich;
13. Wzrost liczby rodzin żyjących w ubóstwie - poziom wydatków jest niższy od minimum socjalnego. W 2012r. odsetek osób wchodzących w skład gospodarstw domowych, w których przeciętne miesięczne wydatki są niższe od przyjętego progu ubóstwa wynosi około 24%.
14. W 2012 roku 55,8% gospodarstw domowych twierdziła, że „z wielką trudnością lub z trudnością wiązała koniec z końcem”. „Dość łatwo, łatwo lub bardzo łatwo koniec z końcem wiązało” w tym czasie ok. 17% gospodarstw domowych. Przy czym z przeprowadzonego badania warunków życia gospodarstw domowych wynika, że z bieżących dochodów (po odliczeniu swoich wydatków) na oszczędzanie mogło sobie pozwolić ok. 10% gospodarstw domowych.
15. Wsparcie finansowe w postaci zasiłku rodzinnego w kwocie (68-98 zł miesięcznie w zależności od liczby dzieci) nie pozwala znacznej części rodzin dotkniętych problemami





- ubóstwa równoważyć w pewien sposób trudności wynikających z trudnej sytuacji materialnej. Często sytuacja ta objawia się całkowitym brakiem środków finansowych.
16. Siła nabywcza przeciętnego miesięcznego dochodu rozporządzalnego jest niezwykle ważna, ponieważ znajduje odzwierciedlenie w obniżeniu zasięgu ubóstwa subiektywnego dotyczącego gospodarstwa domowe. Ponadto większa siła nabywcza dochodu rozporządzalnego może przyczynić się do obniżenia zasięgu ubóstwa relatywnego w gospodarstwach domowych oraz zmniejszenia odsetka osób żyjących w rodzinach, w których poziom wydatków jest niższy od tak zwanej ustawowej granicy ubóstwa.
 17. Polskie rodziny stać jest za przeciętny miesięczny dochód rozporządzalny na zaspokojenie potrzeb żywnościowych, jak i skorzystanie z fachowych usług bądź porad. Jednakże często w rodzinach wielodzietnych dochód rozporządzalny starcza zaledwie na zaspokojenie podstawowych potrzeb pozwalających rodzinom na przetrwanie.
 18. Na podstawie przeprowadzonego badania jakości życia, kapitału społecznego, ubóstwa i wykluczenia społecznego w Polsce wynika, że 55,8% gospodarstw domowych twierdziła, że „z wielką trudnością lub z trudnością wiązała koniec z końcem”. „Dość łatwo, łatwo lub bardzo łatwo koniec z końcem wiązało” w tym czasie ok. 17% gospodarstw domowych. Przy czym z przeprowadzonego badania warunków życia gospodarstw domowych wynika, że z bieżących dochodów (po odliczeniu swoich wydatków) na oszczędzanie mogło sobie pozwolić ok. 10% gospodarstw domowych. Najczęściej swoją sytuację materialną jako złą lub bardzo złą postrzegały gospodarstwa domowe utrzymujące się z niezarobkowych źródeł (ok. 80%) oraz rencistów (ok. 65%), a najrzadziej gospodarstwa pracujących na własny rachunek (ok. 19%). 6,4% gospodarstw domowych uważało, że ich sytuacja materialna jest dobra (w tym bardzo dobra).
 19. Zagrożenia współczesnej rodziny związane są z 2 aspektami: sytuacją demograficzną, społeczno-ekonomiczną i cywilizacyjno-kulturową.



ROZDZIAŁ II

DOTYCHCZASOWA POLITYKA RODZINNA PAŃSTWA POLSKIEGO

Polityka rodzinna w Polsce sięga okresu międzywojennego, chociaż jej zakres był wówczas niewielki. Niemniej większość instrumentów polityki rodzinnej tego okresu, zwłaszcza pieniężnych świadczeń rodzinnych, została przejęta w okresie transformacji. Częściowo uległy one modyfikacji ze względu na potrzebę dostosowania ich do nowych zasad i uwarunkowań.

Państwo na podstawie czynników wprowadza określone narzędzia, za pomocą których oddziałuje na politykę rodzinną. Państwo na politykę rodzinną może wpływać bezpośrednio lub pośrednio. Warto pamiętać, że niekiedy oddziaływanie pośrednie może przynosić większe efekty niż bezpośrednie mając duże znaczenie w prawidłowym przebiegu rozwoju polityki rodzinnej.

2.1. Rola polityki rodzinnej państwa polskiego

W literaturze przedmiotu polityka rodzinna³⁶ jest różnie definiowana. Jest to dająca się wyodrębnić część polityki demograficznej państwa stanowiąca system długofalowych zamierzeń i towarzyszący mu system rozwiązań prawnych i ekonomicznych, przyjętych i realizowanych przez władzę publiczną na rzecz rodziny jako podstawowej komórki społecznej. W literaturze polskiej można spotkać rozszerzoną definicję polityki rodzinnej, wskazującą na cel, jak i metody działania. Profesor A. Kurzynowski definiuje politykę rodzinną jako „całokształt norm prawnych, działań i środków uruchamianych przez państwo w celu stworzenia rodzinie odpowiednich warunków do jej powstania, prawidłowego rozwoju spełniania przez nią wszystkich ważnych społecznie funkcji. Cele polityki rodzinnej można określić jako tworzenie ogólnych warunków do powstania, rozwoju i zaspokajania bytowych i kulturalnych potrzeb rodziny, optymalnych warunków kształcenia i wychowania młodego pokolenia oraz równości ich startu życiowego i zawodowego – (czyli równości szans życiowych)”³⁷.

Według literatury zagranicznej termin ten oznacza działania rządu na rzecz dzieci i ich rodzin, a zwłaszcza takiej polityki państwa, której celem jest wywarcie wpływu na sytuację rodzin posiadających dzieci lub poszczególnych osób w ich rolach rodzinnych³⁸.

Przesłanką, na której opiera się polityka rodzinna, jest „zapotrzebowanie” społeczeństwa na dzieci, „które mają być zdrowe, dobrze wykształcone, a w przyszłości powinny wydajnie pracować, być obywatelami i rodzicami”³⁹.

³⁶ http://pl.wikipedia.org/wiki/Polityka_rodzinna

³⁷ Kurzynowski A., Problemy rodziny w polityce społecznej, Ośrodek Badań Społecznych, Warszawa 1991, s. 96

³⁸ Myrdal A., Nation and Family: The Swedish Experiment In Democratic Family and Population Policy, Harper and Brothers, New York 1941.

Kuusi P., Social Policy for the Sixties, Finish Social Policy Association, Helsinki 1964.

Wynn M., Family Policy, Michael Joseph, London 1970.

Kammerman S.B., Rodzina: problemy teorii i polityki, w: O polityce rodzinnej: definicje, zasady, praktyka, „Materiały z Zagranicy”, IPiSS, Warszawa 1994, s.12.

³⁹ Tamże, s. 12.





Z punktu widzenia pomocy społecznej można zdefiniować politykę rodzinną jako działalność, mającą na celu rozwój rodziny bez względu na jej status materialny⁴⁰.

Tradycyjnie polityka rodzinna ukierunkowana była przede wszystkim na rodzinę z dziećmi. Dzieci traktowane są jako „najważniejsze dobro przyszłości” i są „kryterium” określenia typu rodziny stanowiącej obiekt zainteresowania tej subdyscypliny naukowej.

Głównym celem polityki rodzinnej jest tworzenie warunków sprzyjających powstawaniu rodzin, ich rozwojowi i wypełnianiu przez nie ważnych społecznie zadań.

Stymulatorem dzietności jest również dobrze rozwinięta i prawidłowo funkcjonująca infrastruktura, zwłaszcza społeczna, która powinna być dostosowana do następstw rozwoju demograficznego. Chodzi tu przede wszystkim o odpowiednią sieć żłobków, przedszkoli, szkół, internatów, placówek ochrony zdrowia, ośrodków rekreacji, a w szerszym zakresie - również niektórych usług komunalnych, gastronomicznych, a także o ich dostępność dla dzieci i rodzin uboższych. Również przepisy prawne i decyzje administracyjne mogą - w zależności od celów - stymulować bądź hamować proces reprodukcji ludności. Można tu przykładowo wymienić przepisy prawa rodzinnego, ustalające dolną granicę wieku matrymonialnego, przepisy regulujące rozwody, określające warunki przerywania ciąży, dopuszczające bądź zabraniające sprzedaży określonych środków antykoncepcyjnych. Prawodawstwo rodzinne i opiekuńcze, czy też dotyczące aborcji jest przykładem norm prawnych oddziałujących bezpośrednio na procesy prokreacyjne, zaś kodeks cywilny, kodeks pracy, prawo lokalowe - przykładem norm wpływających pośrednio na kształtowanie stosunków demograficznych. W krajach realizujących politykę pronatalistyczną można zaobserwować, że zarówno ekonomiczne, jak i prawne środki oddziaływania, nie wystarczają dla osiągnięcia zamierzonych celów. Potrzebne są również środki o charakterze cywilizacyjno-kulturowym (socjologicznym, psychologicznym, moralnym, propagandowym). Ta grupa instrumentów, choć niełatwa do sprecyzowania i trudno wymierna, jeśli chodzi o skutki oddziaływania, należy jednak do efektywnie wpływających na decyzje prokreacyjne i cały proces wychowawczy. Wśród tych środków szczególne znaczenie przypisywać należy miejscu i roli, jakie w społecznej hierarchii wartości zajmuje macierzyństwo. Wysoki prestiż społeczny rodziny dzietnej niewątpliwie może wpływać pozytywnie na postawy prokreacyjne osób dorosłych.

Oprócz uwarunkowań ekonomicznych oraz istniejącego ustawodawstwa, na kształtowanie odpowiednich zachowań prokreacyjnych duże znaczenie odgrywa nastawienie psychologiczne, przestrzeganie pewnych norm moralnych w tym zakresie, znaczący wpływ posiada panująca religia, działalność różnorodnych organizacji społecznych, literatury pięknej, środków masowego przekazu, niektórych dziedzin sztuki (np. filmu, teatru, malarstwa).

Z kolei B. Radzikowska zaznacza, iż kształtując określone wzorce zachowań należy przestrzegać praw jednostek (w tym i prawo do dysponowania własnym ciałem), zasad sprawiedliwości i równości społecznej, akceptować pewną odmienność stylów życia przedstawicieli mniejszości narodowych, pożądaných zachowań ludzi starych.

2.2. Elementy bezpośredniej polityki rodzinnej

Tworzenie warunków sprzyjających realizacji przez rodzinę jej funkcji wymaga zastosowania polityki bezpośredniej i jej instrumentów. Bezpośrednia polityka rodzinna adresowana jest do rodziny

⁴⁰ Auleytner J., Głąbicka K., Polityka społeczna pomiędzy opiekuńczością a pomocniczością, WSP TWP, Warszawa 2000., s. 178.



i świadomie zmierza do celów dotyczących rodziny. Obejmuje tylko te rozwiązania, które są specjalnie ukierunkowane na rodzinę, a więc działania i programy ustanowione dla realizacji bezpośrednich celów związanych z rodziną⁴¹.

Do bezpośrednich narzędzi polityki rodzinnej zalicza się świadczenia pieniężne i rzeczowe. Rola tych świadczeń wynika z charakteru udzielanej rodzinom pomocy. Pieniężne świadczenia rodzinne są wyrazem uczestnictwa państwa i społeczeństwa w kosztach wychowania młodego pokolenia. Rzeczowy charakter świadczeń polega natomiast na niesieniu pomocy rodzinom, które znalazły się w ciężkiej sytuacji życiowej, z którą nie mogą sobie same poradzić.

Bezpośrednie ekonomiczne instrumenty (pieniężne i rzeczowe) powinny koncentrować się na realizacji funkcji egalitaryzującej i kompensacyjnej. Z jednej strony jest to podyktowane zróżnicowaniem sytuacji dochodowej rodzin i potrzebą pomocy dla rodzin o niskich dochodach, z drugiej zaś, - skierowaniem pomocy na realizację określonych funkcji rodziny (opiekuńczej i wychowawczej). Takie skonstruowanie systemu polityki bezpośredniej może też w jakiejś mierze, pełnić funkcję stymulującą – czyli oddziaływać na postawy wobec kształcenia dzieci⁴².

2.2.1. Pieniężne świadczenia rodzinne

Jednym z ekonomicznych instrumentów państwa polskiego w ramach realizowanej bezpośredniej polityki rodzinnej są pieniężne świadczenia rodzinne. Podstawowym aktem prawnym regulującym zasady przyznawania świadczeń rodzinnych jest - ustawa z 28 listopada 2003 r. o świadczeniach rodzinnych⁴³.

Reforma świadczeń rodzinnych wprowadzona cytowaną ustawą miała na celu zbudowanie nowego systemu świadczeń rodzinnych, który powinien wspierać rodzinę w realizacji funkcji opiekuńczej, wychowawczej i edukacyjnej.

Świadczenia opierają się na jednolitym sposobie określania kryteriów dochodowych, opartym na kosztach utrzymania rodzin z dziećmi. Podstawowymi świadczeniami są zasiłki rodzinne uzupełniane dodatkami przyznawanymi w związku z zaistnieniem określonych sytuacji oraz świadczenia przysługujące rodzinom z dziećmi niepełnosprawnymi.

Prawo do zasiłku rodzinnego i dodatków do tego zasiłku przysługuje⁴⁴:

- 1) rodzicom, jednemu z rodziców albo opiekunowi prawnemu dziecka;
- 2) opiekunowi faktycznemu dziecka;
- 3) osobie uczącej się.

Za kryterium uprawniające do świadczeń przyjęto dochód rodziny w przeliczeniu na osobę albo dochód osoby uczącej się nie wyższy niż 539 zł⁴⁵. Wyższe kryterium przyjęto w przypadku, gdy członkiem rodziny jest dziecko legitymujące się orzeczeniem o niepełnosprawności lub orzeczeniem o umiarkowanym albo o znacznym stopniu niepełnosprawności.

⁴¹ Kamerman S.B., Kahn A.J., Family Policy: Government and Families in Fourteen Countries, Columbia University Press, New York 1978, s. 86.

⁴² Tamże, s. 90.

⁴³ tekst jednolity: Dz.U. z 2006 r. nr 139, póź. 992 z późn. zm.

⁴⁴ Ustawa z 28 listopada 2003 r. o świadczeniach rodzinnych (tekst jednolity: Dz.U. z 2006 r. nr 139, póź. 992 z późn. zm), rozdział 2 – zasiłek rodzinny i dodatki do zasiłku rodzinnego, art. 4.2.

⁴⁵ Zgodnie z ustawą o świadczeniach rodzinnych (art.5 ust. 1 w związku z art. 3 pkt. 2), podstawą ustalania dochodu rodziny jest przeciętny miesięczny dochód członków rodziny uzyskany w roku kalendarzowym poprzedzającym okres zasiłkowy. Dochód ten może być, zgodnie z art.5 ust.4, pomniejszony o dochód utracony lub, zgodnie z art. 5 ust. 4a, powinien zostać powiększony o dochód uzyskany.



W tym przypadku zasiłek rodzinny przysługuje, jeżeli dochód rodziny w przeliczeniu na osobę albo dochód osoby uczącej się nie przekracza kwoty 623 zł.

Zasiłek rodzinny przysługuje do ukończenia przez dziecko⁴⁶:

- 1) 18 roku życia lub
- 2) nauki w szkole, jednak nie dłużej niż do ukończenia 21 roku życia, albo
- 3) 24 roku życia, jeżeli kontynuuje naukę w szkole lub w szkole wyższej i legitymuje się orzeczeniem o umiarkowanym albo znacznym stopniu niepełnosprawności.

Zasiłek rodzinny przysługuje osobie uczącej się w szkole lub w szkole wyższej, jednak nie dłużej niż do ukończenia 24 roku życia.

Wysokość zasiłku została uzależniona od wieku dziecka i wynosi miesięcznie:

- 1) 77 zł na dziecko w wieku do ukończenia 5 roku życia;
- 2) 106 zł na dziecko w wieku powyżej 5 roku życia do ukończenia 18 roku życia;
- 3) 115 zł na dziecko w wieku powyżej 18 roku życia do ukończenia 24 roku życia.

Przepisy o świadczeniach rodzinnych przewidują dodatki do zasiłku rodzinnego z tytułu m.in.:

- 1) urodzenia dziecka;
- 2) opieki nad dzieckiem w okresie korzystania z urlopu wychowawczego;
- 3) samotnego wychowywania dziecka;
- 4) wychowywania dziecka w rodzinie wielodzietnej;
- 5) kształcenia i rehabilitacji dziecka niepełnosprawnego;
- 6) rozpoczęcia roku szkolnego;
- 7) podjęcia przez dziecko nauki w szkole poza miejscem zamieszkania.

Dodatek z tytułu urodzenia dziecka⁴⁷ przysługuje matce lub ojcu albo opiekunowi prawnemu dziecka. Jest to świadczenie jednorazowe, w wysokości 1000 zł.

Ponadto z tytułu urodzenia się żywego dziecka przysługuje **jednorazowa zapomoga**⁴⁸ w wysokości 1000 zł na jedno dziecko.

Od 1 stycznia 2013 r. jednorazowa zapomoga z tytułu urodzenia się dziecka przysługuje matce lub ojcu dziecka, opiekunowi prawnemu albo opiekunowi faktycznemu dziecka, jeżeli dochód rodziny w przeliczeniu na osobę nie przekroczy kwoty 1922,00 zł netto. Powyższe zmiany wynikają z ustawy z dnia 12 października 2012 r. o zmianie ustawy o świadczeniach rodzinnych (poz. 1255). Jednorazowa zapomoga z tytułu urodzenia się dziecka przysługuje jeżeli matka dziecka pozostawała pod opieką medyczną nie później niż od 10 tygodnia ciąży do dnia porodu.

Dodatek z tytułu opieki nad dzieckiem w okresie korzystania z urlopu wychowawczego⁴⁹ przysługuje matce lub ojcu, opiekunowi faktycznemu dziecka albo opiekunowi prawnemu dziecka, jeżeli dziecko pozostaje pod jego faktyczną opieką, uprawnionemu do urlopu wychowawczego, nie dłużej jednak niż przez okres:

- 1) 24 miesiące kalendarzowych;
- 2) 36 miesięcy kalendarzowych, jeżeli sprawuje opiekę nad więcej niż jednym dzieckiem urodzonym podczas jednego porodu;
- 3) 72 miesięcy kalendarzowych, jeżeli sprawuje opiekę nad dzieckiem legitymującym się orzeczeniem o niepełnosprawności albo o znacznym stopniu niepełnosprawności.

Wysokość dodatku wynosi 400 zł miesięcznie.

⁴⁶ Ustawa z 28 listopada 2003 r. o świadczeniach rodzinnych (tekst jednolity: Dz.U. z 2006 r. nr 139, póź. 992 z późn. zm) rozdział 2 – zasiłek rodzinny i dodatki do zasiłku rodzinnego, art. 6.1.

⁴⁷ Ustawa z 28 listopada 2003 r. o świadczeniach rodzinnych (tekst jednolity: Dz.U. z 2006 r. nr 139, póź. 992 z późn. zm), rozdział 2 – zasiłek rodzinny i dodatki do zasiłku rodzinnego, art. 9.

⁴⁸ Balcerzak Paradowska B., Bieniasz D., Perło H., Ruzik A., Świadczenia rodzinne, [w:] Zabezpieczenie społeczne w Polsce – problemy do rozwiązania w najbliższej przyszłości, (pod red.) Uściska G., IPiSS, Warszawa 2008, s.65.

⁴⁹ Tamże, s. 65.



Dodatek z tytułu samotnego wychowywania dziecka⁵⁰ przysługuje samotnie wychowującym dziecko matce lub ojcu, opiekunowi faktycznemu dziecka albo opiekunowi prawnemu dziecka, jeżeli nie zostało zasądzone świadczenie alimentacyjne na rzecz dziecka od drugiego z rodziców dziecka, ponieważ drugi z rodziców dziecka nie żyje lub ojciec dziecka jest nieznan, powództwo o ustalenie świadczenia alimentacyjnego od drugiego z rodziców zostało oddalone.

Dodatek przysługuje również osobie uczącej się, jeżeli oboje rodzice osoby uczącej się nie żyją. Wysokość tego dodatku wynosi 170 zł miesięcznie na dziecko, nie więcej jednak niż 340 zł na wszystkie dzieci.

W przypadku dziecka legitymującego się orzeczeniem o niepełnosprawności lub orzeczeniem o znacznym stopniu niepełnosprawności kwotę dodatku zwiększa się o 80 zł na dziecko, nie więcej jednak niż o 160 zł na wszystkie dzieci.

Dodatek z tytułu wychowywania dziecka w rodzinie wielodzietnej⁵¹ przysługuje matce lub ojcu, opiekunowi faktycznemu dziecka albo opiekunowi prawnemu dziecka. Jego wysokość wynosi 80 zł miesięcznie na trzecie i na następne dzieci uprawnione do zasiłku rodzinnego.

Dodatek z tytułu kształcenia i rehabilitacji dziecka⁵² przysługuje matce lub ojcu, opiekunowi faktycznemu dziecka albo opiekunowi prawnemu dziecka, a także osobie uczącej się na pokrycie zwiększonych wydatków związanych z rehabilitacją lub kształceniem dziecka w wieku:

- do ukończenia 16 roku życia, jeżeli legitymuje się orzeczeniem o niepełnosprawności;
- powyżej 16 roku życia do ukończenia 24 roku życia, jeżeli legitymuje się orzeczeniem o umiarkowanym albo o znacznym stopniu niepełnosprawności.

Dodatek przysługuje miesięcznie w wysokości 60 zł na dziecko w wieku do ukończenia 5 roku życia i 80 zł na dziecko w wieku powyżej 5 roku życia do ukończenia 24 roku życia.

Dodatek z tytułu rozpoczęcia roku szkolnego⁵³ przysługuje matce lub ojcu, opiekunowi faktycznemu dziecka albo opiekunowi prawnemu dziecka, a także osobie uczącej się na częściowe pokrycie wydatków związanych z rozpoczęciem nowego roku szkolnego. Dodatek przysługuje również na dziecko rozpoczynające roczne przygotowanie przedszkolne.

Przysługuje on raz w roku, w związku z rozpoczęciem roku szkolnego albo rocznego przygotowania przedszkolnego, w wysokości 100 zł na dziecko.

Dodatek z tytułu podjęcia przez dziecko nauki w szkole poza miejscem zamieszkania przysługuje matce lub ojcu dziecka, opiekunowi prawnemu albo opiekunowi faktycznemu dziecka lub osobie uczącej się:

- w związku z zamieszkiwaniem w miejscowości, w której znajduje się siedziba szkoły ponadgimnazjalnej lub szkoły artystycznej, w której realizowany jest obowiązek szkolny i obowiązek nauki, a także szkoły podstawowej lub gimnazjum w przypadku dziecka lub osoby uczącej się legitymującej się orzeczeniem o niepełnosprawności lub o stopniu niepełnosprawności – w wysokości 90 zł miesięcznie na dziecko albo

- w związku z dojazdem z miejsca zamieszkania do miejscowości, w której znajduje się siedziba szkoły, w przypadku dojazdu do szkoły ponadgimnazjalnej, a także szkoły artystycznej, w której realizowany jest obowiązek szkolny i obowiązek nauki w zakresie odpowiadającym nauce w szkole ponadgimnazjalnej – w wysokości 50 zł miesięcznie na dziecko.

Dodatek przysługuje przez 10 miesięcy w roku w okresie pobierania nauki od września do czerwca następnego roku kalendarzowego.

⁵⁰ Ustawa z 28 listopada 2003 r. o świadczeniach...dz.cyt, art. 12.

⁵¹ Tamże, art. 12a.

⁵² Tamże, art. 13.

⁵³ Tamże, art. 14.



Rodziny wychowujące dziecko niepełnosprawne bez względu na dochód mają prawo do **zasiłku pielęgnacyjnego**⁵⁴. Przysługuje on niepełnosprawnemu dziecku; osobie niepełnosprawnej w wieku powyżej 16. roku życia, jeżeli legitymuje się orzeczeniem o znacznym stopniu niepełnosprawności; osobie, która ukończyła 75 lat. Do zasiłku uprawnione są także osoby niepełnosprawne w wieku powyżej 16 lat, legitymujące się orzeczeniem o umiarkowanym stopniu niepełnosprawności, jeżeli niepełnosprawność powstała w wieku do ukończenia 21 lat. Od 1 września 2006 r. wysokość zasiłku wynosi 153 zł.

Na podstawie kryterium dochodowego przyznawane jest **świadczenie pielęgnacyjne z tytułu rezygnacji z zatrudnienia lub innej pracy zarobkowej w związku z koniecznością opieki nad niepełnosprawnym dzieckiem**⁵⁵.

Od 1 lipca 2013 r. wysokość świadczenia pielęgnacyjnego wynosi 620 zł. Świadczenie pielęgnacyjne przysługuje niezależnie od dochodów rodziny.

Osoby otrzymujące świadczenie pielęgnacyjne spełniające nowe, obowiązujące od 1 stycznia 2013 r. warunki ustawowe, w okresie od kwietnia do grudnia 2013 r. mają również prawo do przyznawanego z urzędu dodatku w wysokości 200 zł miesięcznie na podstawie rządowego programu wspierania osób otrzymujących świadczenie pielęgnacyjne.

Łączna wysokość wsparcia dla osób otrzymujących obecnie świadczenie pielęgnacyjne wynosi więc 820 zł miesięcznie.

Dla osób samotnie wychowujących dzieci – oprócz dodatku do zasiłku rodzinnego z tytułu samotnego wychowywania dziecka oraz zaliczki alimentacyjnej (przysługującej do 30 września 2008 roku) od września 2007 roku przysługuje również **Fundusz Alimentacyjny**. Świadczenia z funduszu alimentacyjnego przysługują w wysokości bieżąco ustalonych alimentów, jednakże nie wyższej niż **500 zł miesięcznie**. Przyznanie prawa do świadczenia z funduszu alimentacyjnego uzależnione jest od spełnienia kryterium dochodowego. Świadczenia te przysługują, jeżeli dochód rodziny w przeliczeniu na osobę w rodzinie nie przekracza kwoty 725 zł. Dochód rodziny w przeliczeniu na osobę ustala się biorąc pod uwagę dochody odpowiednio następujących członków rodziny: rodziców osoby uprawnionej, małżonka rodzica osoby uprawnionej, osobę, z którą rodzic osoby uprawnionej wychowuje wspólne dziecko, pozostające na ich utrzymaniu dzieci w wieku do ukończenia 25. roku życia oraz dziecko, które ukończyło 25. rok życia otrzymujące świadczenia z funduszu alimentacyjnego lub legitymujące się orzeczeniem o znacznym stopniu niepełnosprawności, jeżeli w związku z tą niepełnosprawnością przysługuje świadczenie pielęgnacyjne, a także osobę uprawnioną; do rodziny nie zalicza się:

- a) dziecka pozostającego pod opieką opiekuna prawnego,
- b) dziecka pozostającego w związku małżeńskim,
- c) pełnoletniego dziecka posiadającego dziecko.
- d) rodzica osoby uprawnionej zobowiązanego tytułem wykonawczym pochodzącym lub zatwierdzonym przez sąd do alimentów na jej rzecz.

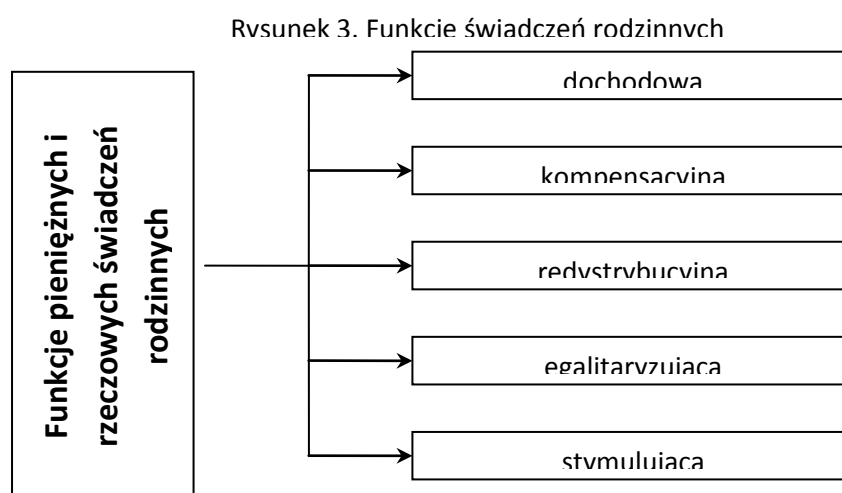
Do świadczenia z funduszu alimentacyjnego ma prawo osoba uprawniona do alimentów od rodzica na podstawie tytułu wykonawczego pochodzącego lub zatwierdzonego przez sąd, jeżeli egzekucja okazała się bezskuteczna. Świadczenia z funduszu alimentacyjnego przysługują osobie uprawnionej do ukończenia przez nią 18 roku życia albo w przypadku gdy uczy się w szkole lub szkole wyższej do ukończenia przez nią 25 roku życia, albo w przypadku posiadania orzeczenia o znacznym stopniu niepełnosprawności - bezterminowo.

⁵⁴ Ustawa z 28 listopada 2003 r. o świadczeniach...dz.cyt, art. 16.

⁵⁵ Tamże, art. 17.

System świadczeń rodzinnych ma charakter selektywny, adresowany jest do rodzin o niższych dochodach i ma na celu finansowe wsparcie rodzin w ponoszeniu kosztów utrzymania dzieci (art. 4 ustawy o świadczeniach rodzinnych określa cel przyznania zasiłku rodzinnego jako częściowe pokrycie wydatków na utrzymanie dzieci), związanych z realizacją opiekuńczej i wychowawczej funkcji rodziny. Grupą preferowaną są rodziny z dzieckiem niepełnosprawnym. Większa pomoc skierowana jest również do rodzin niepełnych (osób samotnie wychowujących dzieci), zwłaszcza w porównaniu z rodzinami wielodzietnymi.

Ich znaczenie wynika z funkcji, jakie mogą spełniać. Można wymienić 5 funkcji jakie mogą spełniać świadczenia rodzinne⁵⁶:



Źródło: opracowanie własne na podstawie Balcerzak-Paradowska B., Rodzina i polityka rodzinna na przełomie wieków, IPiSS, Warszawa 2004, ss. 96-98

- dochodowa – jest źródłem dochodów rodziny; wszystkie świadczenia bezpośrednio (pieniężnych przypadku świadczeń pieniężnych) lub pośrednio (w przypadku świadczeń rzeczowych i w formie usług) uzupełniają dochody rodziny;
- kompensacyjna – polegająca na rekompensowaniu wydatków związanych z określonymi sytuacjami (np. z posiadaniem dziecka) lub utraconych dochodów (np. z tytułu pracy w przypadku przebywania na urlopie macierzyńskim lub wychowawczym);
- redystrybucyjna – polegająca na korygowaniu podziału PKB na rzecz określonych grup ludności lub rodzin (np. dzięki zasiłkom rodzinnym transferuje się część dochodów od bezdzietnych na rzecz wychowujących dzieci);
- egalitaryzująca – polegająca na łagodzeniu (zmniejszaniu) dysproporcji w poziomie życia różnych grup rodzin lub grup populacyjnych; o realizacji tej funkcji mówimy wówczas, gdy prawo do świadczeń lub ich wysokość zależą od dochodu świadczeniobiorcy (najczęściej jest to dochód przypadający na jednego członka rodziny) lub od takiego kryterium, które odzwierciedla zróżnicowanie sytuacji rodzin (np. liczba dzieci);
- stymulująca – polegająca na kierowaniu spożyciem zgodnie z kierunkami uznanymi za ważne ze społecznego punktu widzenia lub na oddziaływaniu na określone postawy i zachowania społeczne. Tę funkcję spełniają przede wszystkim świadczenia w naturze (rzeczowej i w formie usług).

Wyodrębnienie poszczególnych funkcji ma charakter porządkujący, świadczenia rodzinne mogą spełniać bowiem jednocześnie kilka z nich. Np. zasiłki rodzinne - w wysokości zróżnicowanej

⁵⁶ Tamże, s. 142.



zależnie od liczby dzieci – spełniają funkcje egalitaryzującą, redystrybucyjną i dochodową, a także są uważane za instrument polityki pronatalistycznej jako stymulujące postawy prokreacyjne.

2.2.2. Rzeczowe świadczenia rodzinne

Świadczenia o charakterze rzeczowym mają za zadanie wspieranie rodzin najuboższych w poprawie ich bytu. Świadczenia niepieniężne są przyznawane na mocy ustawy o pomocy społecznej i na rzecz rodzin przyznaje się:⁵⁷

- ochronę macierzyństwa,
- schronienie (udzielenie schronienia następuje poprzez przyznanie tymczasowego miejsca noclegowego w noclegowniach, schroniskach, domach dla bezdomnych i innych miejscach dających schronienie (np. ośrodki interwencji kryzysowej, hostele), ponadto matki z małoletnimi dziećmi oraz kobiety w ciąży dotknięte przemocą lub znajdujące się w innej sytuacji kryzysowej mogą w ramach interwencji kryzysowej znaleźć schronienie i wsparcie w domach dla matek z małoletnimi dziećmi i kobiet w ciąży. Do tych domów mogą być również przyjmowani ojcowie z małoletnimi dziećmi albo inne osoby sprawujące opiekę prawną nad dziećmi,
- posiłek (pomoc w postaci jednego gorącego posiłku dziennie przyznawana dzieciom i młodzieży w okresie nauki w szkole),
- niezbędne ubranie (przyznawane jest rodzinom mało zamożnym, najczęściej żyjącym w ubóstwie, ale także rodzinom niepełnym i wielodzietnym),
- pokrycie wydatków na świadczenia zdrowotne (rodzinom i osobom bezdomnym i innym osobom nie mającym dochodu oraz możliwości uzyskania świadczeń na podstawie przepisów o powszechnym ubezpieczeniu w Narodowym Funduszu Zdrowia może być przyznany zasiłek celowy na pokrycie części lub całości wydatków na świadczenia zdrowotne),
- wyprawkę szkolną (jej celem jest wyrównywanie szans edukacyjnych uczniów podejmujących naukę szkolną w klasie pierwszej szkoły podstawowej. Adresatami programu są rodziny znajdujące się w trudnej sytuacji materialnej, którym należy udzielić pomocy w zakresie zakupu artykułów szkolnych dla dzieci),
- pomoc w formie usług (poradnictwo specjalistyczne, szkolenia, poradnictwo rodzinne i terapia rodzinna).

2.3. Elementy pośredniej polityki rodzinnej

Polityka pośrednia (*implicite*) nie traktuje rodziny jako wyodrębnionego celu. Obejmuje normy i działania, które nie są specjalnie lub w pierwszej kolejności adresowane do rodziny. Ich cele są szersze, choć powodują konsekwencje także dla rodzin i dzieci.

Spojrzenie na politykę rodzinną jako politykę typu *implicite* (pośrednią) oznacza, że poszczególne obszary życia, zadania i funkcje, które spełnia rodzina, wymagają działań mieszczących się w ramach realizacji różnych polityk szczegółowych⁵⁸ przez państwo. Tworzenie warunków sprzyjających realizacji funkcji ekonomicznej następuje dzięki umożliwieniu zatrudnienia lub podjęcia własnej aktywności gospodarczej członków rodziny. Wymaga to więc właściwej polityki

⁵⁷ Ustawa z dnia 12 marca 2004 roku o pomocy społecznej, Dział II – Świadczenia z pomocy społecznej, art. 36 (Dz. U. z 2004 r. Nr 64 poz. 593)

⁵⁸ Balcerzak-Paradowska B., *Rodzina i polityka rodzinna na przełomie wieków*, IPiSS, Warszawa 2004., ss. 140-141.



makroekonomicznej, polityki rynku pracy, polityki podatkowej - sprzyjających rozwojowi różnych form aktywności ekonomicznej ludności. Wiąże się z tym polityka dochodowa realizowana poprzez ustalanie kategorii płacy minimalnej (bądź wynagrodzenia godziwego), system podatków od osób fizycznych. Prawidłowe funkcjonowanie rodziny zależy od jej warunków mieszkaniowych. Zadaniem państwa jest tworzenie polityki mieszkaniowej sprzyjającej osiągnięciu tego celu.

Jedną z fundamentalnych funkcji rodziny jest funkcja prokreacyjna. Na kształtowanie postaw prokreacyjnych małżonków oddziałuje cały szereg czynników materialnych i pozamaterialnych, które mogą być stymulowane polityką w zakresie ochrony zdrowia, edukacji, ale również polityką zatrudnienia, polityką mieszkaniową oraz rozwiązaniami w zakresie ochrony pracy pracowników mających obowiązki rodzinne itp.

Ważną funkcją społeczną rodziny jest funkcja opiekuńczo-wychowawcza. Przybiera ona nową formę w sytuacji upowszechniania się modelu z dwojgiem pracujących rodziców. Jej realizacji sprzyjają uprawnienia pracowników ułatwiające godzenie obowiązków zawodowych z rodzinnymi, rozwój placówek opiekuńczo-wychowawczych. Szkolnictwo i polityka edukacyjna, rozwój placówek kulturalno-oświatowych mają pomóc w wypełnianiu przez rodzinę zadań wychowawczych.

Umocnieniu więzi rodzinnych, realizacji funkcji emocjonalnej rodziny sprzyja nie tylko poradnictwo rodzinne, ale także polityka kulturalna państwa, rozwój placówek umożliwiających rodzinie wspólne spędzanie czasu wolnego i rozwój wspólnych zainteresowań.

Poniżej zostały opisane najważniejsze pośrednie narzędzia realizowanej polityki rodzinnej przez państwo polskie tj: system podatkowy, dostęp do instytucji opiekuńczo-wychowawczych, opieka i ochrona zdrowia, godzenie obowiązków zawodowych i rodzinnych, system wynagrodzeń i sytuacja mieszkaniowa.

2.3.1. Polityka rynku pracy umożliwiająca godzenie obowiązków zawodowych i rodzinnych

W wielu przypadkach płęć stanowi barierę w zatrudnieniu i awansie pracownika. Pracodawca obawia się, że okresy ciąży kobiety i wychowywania małych dzieci, chronione prawem pracy, będą dla niego oznaczały trudności organizacyjne. Obawia się mniejszej dyspozycyjności matek, np. częste korzystanie ze zwolnień lekarskich z powodu choroby dziecka. Dla aktywności zawodowej kobiet istotne jest ułatwienie startu zawodowego, bo to właśnie młode kobiety, przed urodzeniem dziecka, mają największe trudności na rynku pracy.

Tak więc, prawdopodobieństwo podjęcia decyzji o urodzeniu dziecka rośnie, gdy kobieta ma pracę, doświadczenie zawodowe i poczucie stabilizacji na rynku pracy.

Rysunek 5. Polityka pracodawców odnośnie pracujących matek



Źródło: opracowanie własne na podstawie Kodeksu Pracy (stan prawny na dzień 26 lipca 2012 r.)

Polska należy do grupy państw składających się z byłych państw socjalistycznych. Charakteryzuje się ona dużą niezgodnością między dietnością a pracą kobiet we wszystkich aspektach branych pod uwagę. Podczas gdy okres socjalistyczny charakteryzował się szeroko zakrojoną polityką prospołeczną, która wspierała zatrudnianie matek, zmiana ustroju politycznego poniosła za sobą poważne cięcia w wydatkach na państwowe placówki opieki i świadczenia rodzinne.

Jednocześnie świadomość istnienia możliwości godzenia pracy zarobkowej z posiadaniem rodziny sprzyja decyzjom prokreacyjnym i poprzez to zwiększeniu dietności, co jest niezwykle ważnym celem z punktu obecnej polityki ludnościowej. Wieloaspektowość rozważanego zagadnienia wiąże się z istnieniem wielu płaszczyzn analizy godzenia pracy zarobkowej z życiem rodzinnym, do których zaliczyć możemy m.in.⁵⁹:

- płaszczyznę instytucjonalną – dotyczącą głównie dostępu do usług opiekuńczych (m.in. żłobków, przedszkoli, świetlic),
- płaszczyznę prawną – dotyczącą m.in. regulacji w zakresie uprawnień pracowników związanych z rodzicielstwem, jak i regulacji w zakresie bardziej korzystnych form zatrudnienia,
- płaszczyznę kulturową (obyczajową) – dotyczącą m.in. postaw i postrzegania ról społecznych, podziału ról w rodzinie, i na tym tle możliwości godzenia obowiązków rodzinnych z zawodowymi.

W Polsce w zakresie godzenia ról zawodowych z rodzinnymi regulują jedynie zapisy Kodeksu Pracy. Przepisy prawa pracy przewidują rozwiązania chroniące w sposób szczególny stosunek pracy kobiet w okresie ciąży i w przypadającym po nim okresie sprawowania opieki nad małym dzieckiem.

⁵⁹ Raport GUS, Praca a obowiązki rodzinne w 2010r. Warszawa 2012, s. 44.



W okresie urlopu wychowawczego chroniony jest stosunek pracy. Pracodawca nie może wypowiedzieć ani rozwiązać umowy o pracę od dnia złożenia przez pracownika wniosku o udzielenie urlopu wychowawczego do dnia zakończenia tego urlopu. Rozwiązanie przez pracodawcę umowy w tym czasie jest dopuszczalne tylko w razie ogłoszenia upadłości lub likwidacji pracodawcy, a także gdy zachodzą przyczyny uzasadniające rozwiązanie umowy o pracę bez wypowiedzenia z winy pracownika. Po zakończeniu urlopu wychowawczego pracodawca dopuszcza pracownika do pracy na dotychczasowym stanowisku, ale jeżeli nie jest to możliwe, na stanowisku równorzędnym z zajmowanym przed rozpoczęciem urlopu lub na innym stanowisku odpowiadającym jego kwalifikacjom zawodowym, za wynagrodzeniem nie niższym od wynagrodzenia za pracę przysługującego pracownikowi w dniu podjęcia pracy na stanowisku zajmowanym przed tym urlopem. Z urlopu tego może korzystać także pracownik – ojciec dziecka. Za okres urlopu wychowawczego, po spełnieniu kryterium dochodowego przewidzianego dla zasiłku rodzinnego, przysługuje dodatek pieniężny do zasiłku rodzinnego.

W polskim ustawodawstwie pracy istnieją rozwiązania mające na celu respektowanie funkcji macierzyńskich kobiety oraz ułatwiające pracującym rodzicom godzenie obowiązków zawodowych z rodzinnymi⁶⁰.

Jako trzy główne elementy zaliczane do świadczeń ułatwiających godzenie życia rodzinnego z zawodowym zaliczane są:

- a) urlop i zasiłek macierzyński⁶¹;
- b) urlop i zasiłek wychowawczy⁶²;
- c) zasiłek opiekuńczy⁶³.

Urlop i zasiłek macierzyński

Świadczenia z tytułu macierzyństwa przede wszystkim mają na celu zagwarantowanie ochrony kobiecie w okresie ciąży, porodu i połogu oraz bezpośrednio po połogu. To także świadczenia gwarantujące realizację funkcji opiekuńczej nad dzieckiem, uniemożliwiającej aktywność zawodową. Świadczenia z tytułu macierzyństwa w obowiązującym w Polsce stanie prawnym mają charakter mieszany. Są wśród nich świadczenia o charakterze ubezpieczeniowym, a także o charakterze socjalnym (zaopatrzeniowym).

Świadczeniami o charakterze ubezpieczeniowym są: zasiłek macierzyński z ubezpieczenia chorobowego (Fundusz Ubezpieczeń Społecznych) oraz zasiłek macierzyński przysługujący z tytułu ubezpieczenia społecznego rolników.

Zgodnie z aktualnym brzmieniem kodeksu pracy pracownicy przysługuje urlop macierzyński i wypłacany za jego okres zasiłek macierzyński w wymiarze⁶⁴:

⁶⁰ Balcerzak-Paradowska B., Rodzina i polityka rodzinna... dz.cyt, s. 228.

⁶¹ Traktowane są jako świadczenia rodzinne, chociaż ich geneza związana jest ze świadczeniami ubezpieczeniowymi z tytułu choroby.

⁶² Urlop wychowawczy został wprowadzony w 1968 roku, początkowo jako bezpłatny; w 1981 roku zostały wprowadzone zasiłki wychowawcze.

⁶³ Zasiłek opiekuńczy przysługuje za okresy niezdolności do pracy spowodowanej koniecznością sprawowania opieki nad chorym dzieckiem do 14 lat oraz w niektórych przypadkach nad zdrowym dzieckiem do lat 8, a także nad innym chorym członkiem rodziny. Uprawnione do tych zasiłków są wyłącznie osoby podlegające ubezpieczeniu chorobowemu obowiązkowo.

⁶⁴ Kodeks pracy, dział ósmy – uprawnienia pracowników związane z rodzicielstwem, art. 180 par. 1.



- 1) 20 tygodni w przypadku urodzenia jednego dziecka przy jednym porodzie,
- 2) 31 tygodni w przypadku urodzenia dwojga dzieci przy jednym porodzie,
- 3) 33 tygodni w przypadku urodzenia trojga dzieci przy jednym porodzie,
- 4) 35 tygodni w przypadku urodzenia czworga dzieci przy jednym porodzie,
- 5) 37 tygodni w przypadku urodzenia pięciorga i więcej dzieci przy jednym porodzie.”

Urlop macierzyński w ostatnich latach przeszedł dużą transformację (10 czerwca 2013 r. Prezydent podpisał uchwaloną przez Sejm 28 maja 2013 r. nowelizację Kodeksu pracy oraz niektórych innych ustaw, która wprowadza (od 17 czerwca 2013 r.) roczny płatny urlop po urodzeniu dziecka, w tym dla rodziców wszystkich dzieci urodzonych w 2013 r. dotyczącą nie tylko długości, ale przede wszystkim możliwości dzielenia go z ojcem dziecka. Staje się zatem w coraz większym stopniu urlopem rodzicielskim. Obecnie urlop macierzyński jest też najdłuższy w historii - już przy urodzeniu lub przyjęciu na wychowanie jednego dziecka może bowiem objąć nawet rok.

Urlop macierzyński jest ściśle powiązany z zasiłkiem macierzyńskim - świadczeniem wypłacanym osobom, które przerwały swoją aktywność zawodową w związku z urodzeniem lub przyjęciem na wychowanie dziecka.

W roku 2014 urlop (i zasiłek) macierzyński będzie składał się z trzech części. Pierwsza z nich to 20 tygodni (140 dni) - w przypadku urodzenia jednego dziecka przy jednym porodzie (31 tygodni w przypadku urodzenia dwójki dzieci, 33 - trójki, 35 - czwórki, 37 - piątki i więcej dzieci). Identyczne terminy obowiązują z tytułu przyjęcia na wychowanie dziecka w wieku do lat 7, a w przypadku dziecka z odroczonym obowiązkiem szkolnym nie dłużej niż do ukończenia przez nie 10 roku życia. Część urlopu macierzyńskiego może wykorzystać także ojciec dziecka, przy czym matce przysługuje 14 tygodni urlopu.

Druga część urlopu macierzyńskiego - tak zwany dodatkowy urlop macierzyński - trwa maksymalnie 6 tygodni (przy więcej niż jednym dziecku - 8 tygodni) i jest udzielany na wniosek osoby zainteresowanej. Również w tym przypadku zasiłek za okres dodatkowego urlopu macierzyńskiego przysługuje nie tylko pracownikom, ale też innym osobom podlegającym ubezpieczeniu zdrowotnemu.

Trzecia część to urlop rodzicielski - można go wykorzystać po zakończeniu urlopu macierzyńskiego oraz wykorzystaniu dodatkowego urlopu macierzyńskiego. Maksymalna długość urlopu rodzicielskiego to 26 tygodni. Z tej części urlopu mogą korzystać oboje rodzice. W czasie urlopu macierzyńskiego (i rodzicielskiego) jest wypłacany zasiłek macierzyński. Jego podstawę dla pracownika stanowi przeciętne miesięczne wynagrodzenie wypłacone za okres 12 miesięcy kalendarzowych poprzedzających powstanie niezdolności do pracy albo - gdy stosunek pracy trwał krócej - z faktycznego okresu zatrudnienia za pełne kalendarzowe miesiące. Jeśli osoba otrzymująca świadczenie nie jest pracownikiem, podstawę zasiłku oblicza się w oparciu o miesięczny przychód, od którego opłacana jest składka na ubezpieczenie chorobowe - tu również branych jest pod uwagę 12 pełnych miesięcy kalendarzowych lub pełny okres powstawania przychodów, jeśli był on krótszy niż rok. Wysokość zasiłku to 100 procent wynagrodzenia na urlopie macierzyńskim (podstawowym i dodatkowym) i 60 procent w czasie trwania urlopu rodzicielskiego. Jeśli osoba, której przysługuje świadczenie w okresie do 14 dni po urodzeniu lub przyjęciu na wychowanie dziecka zdecyduje się na skorzystanie z dodatkowego urlopu macierzyńskiego oraz urlopu rodzicielskiego w pełnym wymiarze, przez cały okres będzie jej przysługiwać zasiłek w wysokości 80 procent wynagrodzenia. W czasie korzystania z zasiłku macierzyńskiego można podjąć pracę u dotychczasowego pracodawcy, w wymiarze do 1/2 etatu. Wówczas wysokość zasiłku jest zmniejszona proporcjonalnie do wymiaru czasu pracy (przy 1/4 etatu - o 25 proc., przy 1/2 etatu - o 50 proc. etc).



Urlop i zasiłek wychowawczy

Urlop wychowawczy przysługuje na dziecko do lat 4 w podstawowym wymiarze 36 miesięcy. Może być przedłużony o następne 36 miesięcy, jeżeli pracownik wychowuje dziecko kalekie, przewlekle chore lub opóźnione w rozwoju umysłowym i wymagające opieki; urlop nie może trwać dłużej niż do ukończenia przez dziecko 18 lat.

Obecnie dodatek wynosi 400 zł miesięcznie i przysługuje matce lub ojcu, opiekunowi faktycznemu dziecka albo opiekunowi prawnemu dziecka, jeżeli dziecko pozostaje pod jego faktyczną opieką, uprawnionemu do urlopu wychowawczego, nie dłużej jednak niż przez okres:

1. 24 miesięcy kalendarzowych;
2. 36 miesięcy kalendarzowych, jeżeli sprawuje opiekę nad więcej niż jednym dzieckiem urodzonym podczas jednego porodu;
3. 72 miesięcy kalendarzowych, jeżeli sprawuje opiekę nad dzieckiem legitymującym się orzeczeniem o niepełnosprawności albo o znacznym stopniu niepełnosprawności.

Zasiłek opiekuńczy

Zasiłek opiekuńczy przysługuje pracownikowi korzystającemu ze zwolnienia od wykonywania pracy w związku z opieką nad dzieckiem chorym do lat 14 oraz nad dzieckiem zdrowym do lat 8 w przypadkach:

- nieprzewidzianego zamknięcia placówki (żłobka, przedszkola, szkoły), do której uczęszcza dziecko;
- z powodu choroby, porodu, pobytu w stacjonarnym zakładzie opieki zdrowotnej małżonka stale opiekującego się dzieckiem.

Zwolnienie to przysługuje także na opiekę nad innym chorym członkiem rodziny (będącym we wspólnym gospodarstwie domowym). Zmiany wprowadzone w latach 90. XX w. polegały na obniżeniu wysokości zasiłku oraz zrównaniu uprawnień matki i ojca dziecka. W okresie tym zasiłek przysługiwał w wysokości 80% wynagrodzenia pracownika. Okres wypłaty zasiłku w przypadku opieki nad dzieckiem wynosił do 60 dni w roku, niezależnie od liczby dzieci. Podstawę wymiaru zasiłku dla pracowników stanowi przeciętne miesięczne wynagrodzenie wypłacone za okres 12 miesięcy kalendarzowych poprzedzających powstanie niezdolności do pracy albo z faktycznego okresu zatrudnienia za pełne kalendarzowe miesiące, jeżeli niezdolność do pracy powstała przed upływem tego okresu.

Do ustalenia podstawy wymiaru przyjmuje się przychód stanowiący podstawę wymiaru składki na ubezpieczenie chorobowe, po odliczeniu potrąconych przez pracodawcę składek na ubezpieczenia społeczne⁶⁵.

Godzenie życia zawodowego i rodzinnego z punktu widzenia opieki nad starszymi członkami rodziny i przewlekle chorymi

W Polsce opieka nad osobami zależnymi, a zwłaszcza osobami starszymi, jest głównie domeną rodziny i w pierwszej kolejności przez nią jest organizowana i finansowana. Przyczyną takiej

⁶⁵ http://www.zus.pl/zasiłek_opiekuńczy



sytuacji jest zarówno system wartości (tradycja, więzi rodzinne), jak i niedobór usług opiekuńczych dla osób zależnych⁶⁶.

W polskim systemie pomocy społecznej pomoc w formie usług opiekuńczych lub specjalistycznych usług opiekuńczych przysługuje: osobom samotnym, które z powodu wieku, choroby lub innych przyczyn wymagają pomocy innych osób, a są jej pozbawione; oraz osobom, które wymagają pomocy innych osób, a rodzina nie może im takiej pomocy zapewnić. Usługi opiekuńcze obejmują pomoc w zaspokojeniu codziennych potrzeb życiowych, opiekę higieniczną, zaleconą przez lekarza pielęgnację oraz, w miarę możliwości, zapewnienie kontaktu z otoczeniem. Specjalistyczne usługi opiekuńcze są dostosowane do szczególnych potrzeb wynikających z rodzaju schorzenia lub niepełnosprawności.

O warunkach przyznania i odpłatności za usługi opiekuńcze i specjalistyczne usługi opiekuńcze decyduje gmina. Osobom, które ze względu na wiek, chorobę lub niepełnosprawność wymagają częściowej opieki i pomocy w zaspokojeniu niezbędnych potrzeb życiowych, mogą być przyznane usługi opiekuńcze i specjalistyczne usługi opiekuńcze w ośrodku wsparcia, który jest jednostką organizacyjną pomocy społecznej dziennego pobytu. Inną formą pomocy osobom, które z powodu wieku wymagają pomocy innych osób, są rodzinne domy pomocy. Stanowią one formę usług opiekuńczych i bytowych świadczonych całodobowo przez osobę w jej miejscu zamieszkania nie mniej niż trzem i nie więcej niż ośmiu osobom wymagającym wsparcia.

W razie niemożności zapewnienia usług opiekuńczych w miejscu zamieszkania przez rodzinę i gminę, osoba wymagająca opieki całodobowej może ubiegać się o skierowanie do domu pomocy społecznej. Domy pomocy społecznej, w zależności od tego, dla kogo są przeznaczone, dzielą się na domy dla osób: w podeszłym wieku, przewlekle somatycznie chorych, przewlekle psychicznie chorych, dorosłych niepełnosprawnych intelektualnie, dzieci i młodzieży niepełnosprawnych intelektualnie, niepełnosprawnych fizycznie. Domy pomocy społecznej mogą prowadzić po uzyskaniu zezwolenia wojewody, jednostki samorządu terytorialnego (gmina, powiat), kościoł katolicki oraz inne kościoły, związki wyznaniowe, organizacje społeczne, fundacje, stowarzyszenia, inne osoby prawne oraz osoby fizyczne.

Oplata za pobyt w domu pomocy społecznej nie przekracza wysokości średniego miesięcznego kosztu utrzymania, który jest ustalany przez poszczególne jednostki samorządowe, w zależności od zasięgu działania takiej placówki (gmina, powiat, województwo). Oplatę za pobyt w domu pomocy społecznej wnosi: w pierwszej kolejności osoba skierowana do placówki, przy czym jej wkład nie może być większy niż 70% jej dochodów i nie może przekraczać pełnego kosztu utrzymania; w drugiej kolejności rodzina, jeśli sytuacja materialna na to pozwala; w trzeciej kolejności gmina, która współfinansuje opłatę za pobyt w domu pomocy społecznej, jeżeli zachodzi taka potrzeba.

Od początku lat 90. systematycznie wzrasta zarówno liczba placówek stacjonarnej opieki nad osobami zależnymi (z 629 w 1990 roku do 1196 w 2005 roku i 1612 w 2012 roku), jak i liczba miejsc w tych placówkach. W końcu 2005 roku działały w Polsce 1154 zakłady stacjonarnej pomocy społecznej. Zakłady te dysponowały 96,1 tys. miejsc, a przebywało w nich 93,4 tys. mieszkańców. W roku 2012 działało 1626 zakładów stacjonarnej pomocy społecznej, dysponujących 108,3 tys. miejsc z liczbą mieszkańców w liczbie 104,5 tys. Większość mieszkańców uczestniczy w finansowaniu swego pobytu, pokrywając koszty z własnej emerytury lub renty (ok. 72% mieszkańców), w przypadku około 11% opłaty za pobyt pokryto głównie z zasiłków z pomocy społecznej. Jedynie niecałe 5%

⁶⁶ Praca a obowiązki rodzinne (2006), GUS, Warszawa, s. 41.





mieszkańców w całości opłacało swój pobyt. Liczba miejsc w domach opieki społecznej nie jest adekwatna do potrzeb. Liczba osób oczekujących na przyjęcie w poczet mieszkańców wzrosła szczególnie po 2000 roku (do blisko 20 tys. osób), a następnie po 2004 roku systematycznie zaczęła spadać (do około 7 tys. w 2005 roku i ok. 10 tys. w roku 2012). Należy zauważyć, iż zmniejszanie się liczby osób oczekujących na miejsce w domach opieki społecznej spowodowane było zmianami w przepisach dotyczących finansowania pobytu w domach

opieki społecznej, a nie faktycznym zwiększeniem stopnia zaspokojenia potrzeb.

W tej sytuacji jedynym dostępnym i stosunkowo często stosowanym rozwiązaniem staje się zaangażowanie członków gospodarstwa domowego i innych krewnych w realizację obowiązków opiekuńczych lub ograniczenie aktywności zawodowej jednego z partnerów na rzecz sprawowania funkcji opiekuńczych w stosunku do osób zależnych. Wyniki badań pokazują, iż rola opiekuńcza przypada częściej kobiecie – mężczyźni bardzo rzadko przejmują na siebie opiekę nad osobami zależnymi⁶⁷.

2.3.2. Polityka podatkowa

Uregulowania w zakresie opodatkowania dochodów rodziny są integralną częścią systemu podatku dochodowego. Wprowadzony w 1992 r. podatek od dochodów osobistych osób fizycznych nie uwzględnia ulg związanych z sytuacją rodzinną podatnika, jednak zawarte są w nim niektóre elementy o charakterze prorodzinnym.

Obowiązuje zasada odrębnego opodatkowania małżonków. Jednak w przypadku istnienia małżeńskiej wspólnoty mieszkaniowej można obliczyć podatek biorąc za podstawę połowę sumy łącznych dochodów małżonków.

Zasada ta została rozszerzona na osoby samotnie wychowujące dzieci. Początkowo prawo to przysługiwało osobom samotnym, wychowującym dzieci, których dochód na jedną osobę nie przekraczał określonej wysokości. Od 1994 r. (w wyniku orzeczenia Trybunału Konstytucyjnego, wskazującego na nierówność traktowania wobec prawa) - kryterium dochodu zostało uchylone. Na sytuację materialną podatnika i jego rodziny oddziałują także inne istniejące elementy systemu podatkowego: wysokość kwoty wolnej od podatku, wysokość progów dochodowych, od których zależy stawka opodatkowania, obniżenie stopy podatku.

Tabela 9. Charakterystyka systemu podatkowego

Rodzaj podatku	podatek od dochodów osobistych od osób fizycznych
Preferencje dla małżeństw	możliwość wspólnego opodatkowania
Ulg dla dzieci (preferencje)	możliwość odliczeń
Preferencje dla rodzin niepełnych	możliwość wspólnego opodatkowania
Ulg dla osób niepełnosprawnych	odliczenie od dochodu do opodatkowania wydatków na cele rehabilitacyjne
Ulg na kształcenie dzieci/młodzieży	odpłatne kształcenie w szkołach wyższych
Świadczenia rodzinne wolne od podatku	zasiłki rodzinne i pielęgnacyjne - zasiłki

⁶⁷ Tamże, s. 41.



	wychowawcze - zasiłki porodowe - jednorazowe zasiłki z tytułu urodzenia dziecka wypłacane z funduszy związków zawodowych - świadczenia dla rodzin zastępczych - świadczenia z pomocy społecznej - świadczenia rzeczowe - stypendia i inne (wyszczególnione w przepisach prawnych)
--	---

Źródło: Balcerzak-Paradowska B., Rodzina i polityka rodzinna na przełomie wieków, IPiSS, Warszawa 2004, s. 237 oraz Balcerzak-Paradowska B., Modele polityki rodzinnej – utrwalanie podziału czy proces konwergencji, Zebranie Plenarne Komitetu Nauk o Pracy i Polityce Społecznej i Komitetu Nauk Demograficznych PAN, Warszawa 21 styczeń 2010 r.

O wiele istotniejsza niż zmiana limitu jest zmiana zasad obliczania ulgi na dzieci. Przede wszystkim ulga jest odliczana proporcjonalnie. Odliczenie przysługuje za okres od urodzenia dziecka do końca okresu, w którym przysługuje ulga (np. ukończenia przez dziecko studiów). W przypadku dzieci, które dopiero się urodziły albo tych, które przestały w ciągu roku spełniać warunki uprawniające rodziców do korzystania z ulgi (np. stały się pełnoletnie i nie uczą się dalej albo też są pełnoletnie i przestały się uczyć, albo ukończyły 25 lat), oznacza to zmniejszenie kwoty przysługującego odliczenia proporcjonalnie do okresu, w którym te warunki były spełnione. Jeśli zatem np. dziecko studiuje i ukończy 25 lat w kwietniu, ulga przysługuje rodzicom tylko za cztery miesiące. Podobnie, gdy dziecko urodzi się w grudniu, rodzicom ulga będzie przysługiwała tylko za grudzień, a zatem odliczą zaledwie 1/12 ulgi.

Systemowi podatkowemu można przypisać spełnianie pewnych funkcji (występujących również przy świadczeniach rodzinnych), tj:

- dochodowa – zastosowanie ulg zwiększa ogólny dochód podatnika;
- redystrybucyjna – ulgi zwiększają korzyści rodzin z dziećmi;
- stymulująca – realizacja jej następuje poprzez zastosowanie ulg przedmiotowych (np. wydatków na kształcenie dzieci).

W tak w istocie ubogim społeczeństwie opodatkowanie rodzin z dziećmi według tych samych zasad, co podatników bezdzietnych prowadzi niejednokrotnie do zubożenia tych pierwszych. Wydaje się, że wprowadzenie systemu ulg, które wyrównają choćby w części spadek dochodów rodzin z dziećmi nie tylko nie naruszy konstytucyjnej zasady równości, ale ją urzeczywistni. System taki, obejmujący wszystkich podatników mających na utrzymaniu dzieci, a więc zarówno małżeństwa, jak i osoby samotnie wychowujące dzieci (samotne matki i samotnych ojców) oraz pozostające w tzw. wolnych związkach, powinien realizować cele istotne z punktu widzenia interesów państwa, a jednocześnie byłby rzeczywistym wsparciem dla rodzin. W mechanizmie wspierania rodziny (małżeństwa, tzw. wolnych związków, samotnych matek i ojców) mających na utrzymaniu dzieci ważną rolę mogą odegrać również ulgi podatkowe, jednak nie mogą one polegać wyłącznie na przyznaniu „odpisu” od podatku. Ten element jest najistotniejszy w pierwszym okresie wychowania dziecka (do zakończenia urlopu wychowawczego, a więc ukończenia przez dziecko 4 lat). Ulga taka, w postaci bądź kwoty wolnej od podatku, bądź „odpisu” od podatku, powinna ograniczać do minimum pogorszenie sytuacji ekonomicznej rodziny spowodowanej urodzeniem dziecka, a co za tym idzie rezygnacji z pracy zawodowej matki (rzadziej ojca). Chodzi nie tyle o spadek dochodów nominalnych, ile realnych, w przeliczeniu na członka rodziny.



2.3.3. Polityka dochodowa

Związek między pracą zawodową a życiem rodzinnym jest bardzo ścisły. Wśród wielu ważnych funkcji jakie realizuje rodzina, jedną z istotniejszych jest funkcja ekonomiczna. Możliwość jej realizacji pozwala na zapewnienie rodzinie niezbędnych dochodów, dających jej członkom podstawę egzystencji. W wyniku zmian cywilizacyjnych to właśnie praca zarobkowa stała się w społeczeństwach wysokorozwiniętych głównym źródłem pozyskiwania środków na funkcjonowanie rodziny⁶⁸. Związek i wzajemne relacje między pracą zawodową i życiem rodzinnym należy rozpatrywać wieloaspektowo. To prawda, że poziom uzyskiwanych przez rodzinę dochodów z pracy zarobkowej w największym stopniu decyduje o poziomie zaspokajania bieżących potrzeb konsumpcyjnych jej członków. Relacje te są jednak głębsze. Dochody z pracy nie tylko kreują bieżący poziom życia rodziny, ale dają także większe możliwości skorzystania z systemu edukacji, ochrony zdrowia, kultury i sztuki, rekreacji, lepszego dostępu do informacji – pozwalają zatem na pełniejsze i bogatsze uczestnictwo w życiu społecznym kraju. Poziom dochodów bieżących, jakimi dysponuje rodzina „od zawsze” był czynnikiem decydującym o tych elementach zamożności, które określają status społeczno-ekonomiczny rodziny⁶⁹. To z kolei ma wpływ na sposób realizacji innych funkcji rodziny, choćby wychowawczej. Sytuacja materialna środowiska rodzinnego, umożliwiająca dzięki środkom finansowym, jakimi dysponuje rodzina, zaspokajanie podstawowych i innych potrzeb najmłodszych jej członków nie tylko warunkuje rozwój dziecka, ale także w znacznym stopniu kreuje jego przyszłe życie. Z kolei niedobory finansowe rodziny stanowią istotne bariery w rozwoju i procesie wychowania dzieci⁷⁰. W związku z tym dla rodzin pracowniczych ważną rolę odgrywa zajmowana pozycja zawodowa oraz wysokość otrzymywanego za wykonywaną pracę wynagrodzenia. Z danych na 2011 rok wynika także, że ponad 20% pracujących otrzymywało wynagrodzenie poniżej przeciętnego miesięcznego wynagrodzenia w gospodarce narodowej, a 9% pracujących pobierało wynagrodzenie równe, lub niższe od kwoty określonej jako najniższe wynagrodzenie.

Zróżnicowana sytuacja dochodowa poszczególnych rodzin w oczywisty sposób wpływa na poziom zaspokajania potrzeb swoich członków. Mniejsze dochody w rodzinach utrzymujących się z niezarobkowych źródeł, w rodzinach użytkujących gospodarstwa rolne i pracujących na wsi oraz w rodzinach osób zatrudnionych na stanowiskach robotniczych oznaczają niższe kwoty, które można przeznaczyć na potrzeby członków rodziny. Wydatki tych typów rodzin nie tylko nie przekraczają poziomu wydatków ogółu rodzin, ale także są często niższe od poziomu minimum socjalnego – granicy wyznaczającej sferę niedostatku i będącej ostrzeżeniem przed wejściem w obszar ubóstwa materialnego. Zejście poniżej tego poziomu – jak w przypadku rodzin pracujących na wsi czy utrzymujących się ze świadczeń społecznych – grozi nie tylko brakiem możliwości aktywnego udziału w życiu społecznym jej członków, ale wejściem w obszar ubóstwa gwarantującego jedynie przetrwanie na minimalnym poziomie.

Dlatego też, podstawowym źródłem egzystencji większości polskich rodzin są dochody pozyskiwane z pracy. Nie wymaga zatem szczególnego procesu dowodowego uzasadnienie tezy, iż

⁶⁸ Graniewska D., Rodzina a praca zawodowa, [w:] Praca i polityka społeczna w perspektywie XXI wieku, IPiSS, Warszawa 1998.

⁶⁹ Tamże, s. 267.

⁷⁰ Kołaczek B., Głogosz D., Hebda-Czaplicka I., Praca zawodowa a życie rodzinne, [w:] Polityka społeczna. Wybrane problemy., IPiSS, Warszawa 2005, s. 181.

powstawanie i funkcjonowanie rodzin jest silnie zdeterminowane możliwością uzyskania wynagrodzenia i utrzymania zatrudnienia⁷¹.

Okres	Wynagrodzenie w złotych	Średnioroczny wskaźnik cen towarów i usług konsumpcyjnych ogółem
Od 1 stycznia 2013 r.	1 600	-----
Od 1 stycznia 2012 r.	1 500	-----
Od 1 stycznia 2011 r.	1 386	104,3 (wzrost cen o 1,7 %)
Od 1 stycznia 2010 r.	1 317	102,6 (wzrost cen o 2,6 %)
Od 1 stycznia 2009 r.	1 276	103,5 (wzrost cen o 3,5 %)
Od 1 stycznia 2008 r.	1 126	104,2 (wzrost cen o 4,2 %)
Od 1 stycznia 2007 r.	936	102,5 (wzrost cen o 2,5 %)
Od 1 stycznia 2006 r.	899,10	101,0 (wzrost cen o 1,0 %)
Od 1 stycznia 2005 r.	849	102,1 (wzrost cen o 2,1 %)
Od 1 stycznia 2004 r.	824	103,5 (wzrost cen o 3,5 %)
Od 1 stycznia 2003 r.	800	100,8 (wzrost cen o 0,8 %)
Od 1 stycznia 2001 r.	760	101,9 (wzrost cen o 1,9 %)
Od 1 marca 2000 r.	700	105,5 (wzrost cen o 5,5 %)

Źródło: Zatrudnienie i wynagrodzenia w gospodarce narodowej za IV kwartał 2000-2013 na podstawie GUS.

2.3.4. Polityka mieszkaniowa

„Mieszkanie jest tym podstawowym dobrem, które zapewnia biologiczny byt człowieka, prokreację i cywilizacyjny rozwój rodziny. Brak mieszkania jest główną cechą dyskomfortu życia. Złe warunki mieszkaniowe sprzyjają moralnej i egzystencjonalnej degradacji, sprzyjają różnym patologicznym zachowaniom”⁷². Z tego też względu rozwój mieszkalnictwa stanowi jedno z najważniejszych zadań polityki rodzinnej. Mieszkanie jest dobrem pierwszej potrzeby, niezbędnym każdej rodzinie, niezależnie od poziomu uzyskiwanych dochodów. Służy bowiem zaspokajaniu podstawowych potrzeb oraz umożliwia realizację większości potrzeb życiowych wyższego rzędu. Dostosowanie pod względem wielkości, układu do potrzeb rodziny, powinno stwarzać warunki rozwoju tych czynników, które je integrują. Mieszkanie zatem powinno umożliwiać rodzinie osiągnięcie lub utrzymanie osobistej i ludzkiej godności. Powinno także pozwolić rodzinie na przebywanie razem tak długo jak rodzina sobie tego życzy, a nie wymuszać wcześniej separacji, przy jednoczesnym zapewnieniu jej mieszkańcom odpowiedniego poziomu intymności i możliwości

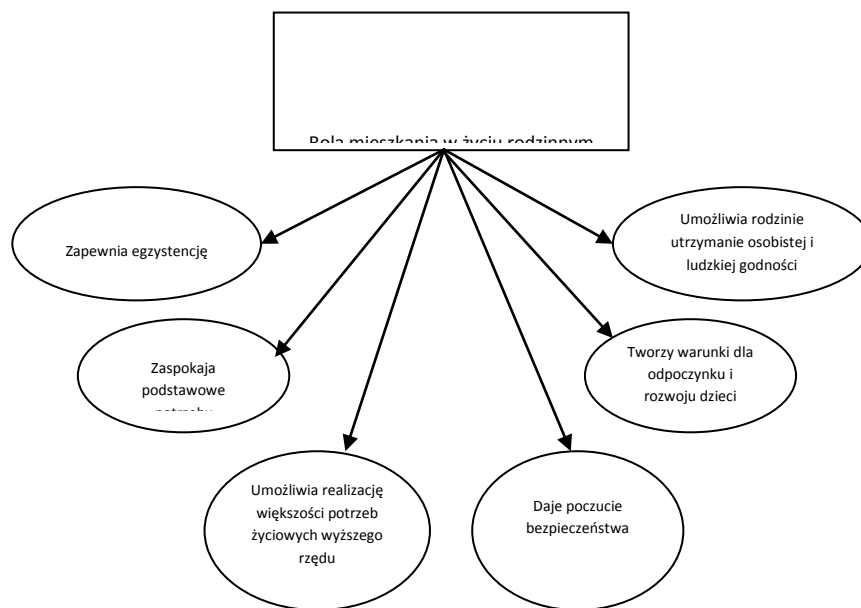
⁷¹ Kryńska E., Możliwości uzyskania pracy i ograniczanie bezrobocia jako obszar działań na rzecz poprawy warunków powstawania i funkcjonowania rodzin, [w:] Sytuacja rodzin i polityka rodzinna w Polsce. Uwarunkowania demograficzne i społeczne (pod red.), D. Graniewskiej, IPISS, Warszawa 2004, s. 134.

⁷² Kulesza H., Głos w forum, trudne problemy mieszkalnictwa, [w:] „Problemy Polityki Społecznej. Studia i Dyskusje” nr 4, 2002. ss.233-236.

izolacji. Godziwe warunki mieszkaniowe rodzin stabilizują społeczeństwo jako całość i umożliwiają mu dobre funkcjonowanie oraz rozwój.

Podkreślając rolę mieszkania i jego wpływu na zdrowie ludzi, należy zwrócić uwagę na fakt, iż mieszkanie nie tylko pełni funkcję biologiczną i ochronną, ale tworzy warunki dla odpoczynku, rozwoju dzieci oraz daje poczucie bezpieczeństwa.

Rysunek 6. Rola mieszkania w życiu rodzinnym



Źródło: opracowanie własne na podstawie Potoczna M., Wzajemna pomoc, wspólne zamieszkiwanie i odpowiedzialność międzypokoleniowa [w:] Rodzina w zmieniającym się społeczeństwie polskim pod red. W. Warzywody-Kruszyńskiej i P. Szukalskiego, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego. Łódź 2004. ss. 255-262.

Liczba mieszkań oddanych do użytku z roku na rok wzrasta. Jednakże równolegle ze wzrostem liczby mieszkań oddanych do użytku w ciągu 15 lat wzrastała ich cena za metr kwadratowy. Jest to wielce niepokojące, gdyż patrząc na przeciętne miesięczne wynagrodzenie – widać, że rodziny zarabiające przeciętną krajową, nie jest stać nawet na 1 metr kwadratowy mieszkania. Tym bardziej sytuacja ta, dotyczy minimalnego miesięcznego wynagrodzenia, gdzie jest ono 2 razy niższe od ceny metra kwadratowego mieszkania. Rodziny polskie nie są więc w stanie odłożyć funduszy na zakup mieszkania, a często nie są w stanie nawet otrzymać kredytu na mieszkanie ze względu na brak zdolności kredytowej wynikającej z niskich zarobków. Polityka państwowa w kwestii mieszkalnictwa nie zachęca do zakładania rodziny, a tym bardziej do decyzji prokreacyjnych przyszłych rodziców.

Liczba mieszkań oddanych do użytku z roku na rok jest coraz większa. Jednakże co rok zwiększa się również cena metra kwadratowego mieszkania, która przy przeciętnym miesięcznym wynagrodzeniu nie pozwalała w niektórych latach na zakup nawet jednego metra kwadratowego mieszkania. W związku z powyższym należy stwierdzić, że zwiększana liczba i dostępność mieszkań oraz wzrost cen powierzchni mieszkaniowej stanowi utrudnienie dla młodych ludzi w zakupie mieszkania.

Tabela 11. Relacja ceny minimalnego miesięcznego wynagrodzenia do uśrednionej ceny metra kwadratowego mieszkania w latach 2000-2013

Okres	Minimalne miesięczne wynagrodzenie w złotych	Uśredniona cena m ² wykorzystywana do obliczenia wysokości premii gwarancyjnej
2013 r.	1 600	-----
2012 r.	1 500	4 130
2011 r.	1 386	3 797
2010 r.	1 317	4 372
2009 r.	1 276	3 895
2008 r.	1 126	2 970
2007 r.	936	2 683
2006 r.	899,10	2 560
2005 r.	849	2 505
2004 r.	824	2 412
2003 r.	800	2 071
2001 r.	760	2 400
2000 r.	700	2 350

Źródło: opracowanie na podstawie Roczników Statystycznych Rzeczypospolitej Polskiej za okres 1998-2007 oraz Budownictwa Mieszkaniowego za lata 1997-2012.

Dodatek mieszkaniowy

W polityce rodzinnej oraz w życiu rodzinnym (szczególnie rodzin ubogich) ogromną rolę odgrywa pomoc finansowa w postaci dodatku mieszkaniowego. Dodatek mieszkaniowy jest to dopłata do kosztów utrzymania mieszkania wypłacana przez gminę. Przyznaje go wójt, burmistrz lub prezydent miasta w drodze decyzji administracyjnej. Osoba uprawniona do otrzymania dodatku mieszkaniowego powinna złożyć wniosek wraz z deklaracją o dochodach gospodarstwa domowego za okres 3 miesiące poprzedzających datę złożenia wniosku i inne niezbędne dokumenty. Właściciel domu jednorodzinnego powinien dołączyć do wniosku dokumenty potwierdzające wielkość powierzchni użytkowej i stan wyposażenia technicznego budynku. Dodatek mieszkaniowy przyznaje się na okres 6 miesięcy, licząc od pierwszego dnia miesiąca następującego po dacie złożenia wniosku. Jest on wypłacany do 10 dnia każdego miesiąca z góry zarządcy domu lub osobie uprawnionej do pobierania należności za lokal. „Do ręki” otrzymuje go jedynie właściciel domku jednorodzinnego. Dodatek mieszkaniowy stanowi różnicę pomiędzy ustawowo określoną kwotą wydatków przypadających na powierzchnię użytkową zajmowanego lokalu mieszkalnego, a kwotą stanowiącą wydatki poniesione przez osobę ubiegającą się o dodatek w wysokości:

- 15% dochodów gospodarstwa domowego-w gospodarstwie jednoosobowym,
- 12% dochodów gospodarstwa domowego-w gospodarstwie 2-4-osobowym,
- 10% dochodów gospodarstwa domowego-w gospodarstwie 5-osobowym i więcej.



Od roku 2008 z powrotem przeciętna kwota dodatku wzrastała i w roku 2012 wyniosła 190,4 zł⁷³. Zapewnienie dobrych warunków życia rodzinom wymaga ciągłego podnoszenia standardu mieszkaniowego rodzin. Sytuacja mieszkaniowa odnośnie udzielania dodatków mieszkaniowych choć w roku 2012 znacznie lepsza niż przed laty, nadal pozostawia wiele do życzenia. Miesięczna kwota dodatku mieszkaniowego w niewielkim stopniu rekompensuje koszty jakie rodziny muszą ponieść w związku z opłatami czynszu czy też innymi mediami mieszkalnymi.

Rządowy Program „Rodzina na swoim”

Celem wsparcia rodzin i osób samotnie wychowujących dzieci w pozyskaniu własnego mieszkania lub domu został ustanowiony Rządowy Program „Rodzina na swoim”.

Potencjalni zainteresowani mogli otrzymać kredyt hipoteczny na zakup mieszkania lub rozpoczęcie czy kontynuację inwestycji budowlanej tylko w polskich złotych, co niewątpliwie podwyższało atrakcyjność takiego zobowiązania finansowego, w porównaniu do kredytów zaciąganych w walutach obcych, których kurs ulega wyraźnym wahaniom i wobec których polska złotówka traci swoją wartość.

Długoterminowość dopłat z publicznych środków pochodzących z Banku Gospodarstwa Krajowego (przyznawane są na okres 8 lat) zapewnia systematyczny napływ środków finansowych do sektora budownictwa, automatycznie umożliwia podmiotom gospodarczym obrót kapitałem, tak więc bez wątpienia zabezpiecza przed ryzykiem utraty płynności ekonomicznej.

Korzyści wynikające z realizacji programu rządowego były wielostronne. Był on atrakcyjnym produktem zarówno dla osób fizycznych (wzmocnia aktywa osób fizycznych), jak również podmiotów gospodarczych prosperujących na rynku. W konsekwencji współpraca i wymiana angażująca rynek międzybankowy jest kluczowym czynnikiem wpływającym na poprawę sytuacji ekonomicznej, likwidowanie kryzysu na rynku finansowym. Napływ środków pieniężnych z Banku Gospodarstwa Krajowego wzmocni sektor budownictwa mieszkaniowego. Sferą działania programu „Rodzina na swoim” była płaszczyzna społeczno-gospodarcza. Program z jednej strony udzielał wsparcia dla sektora budownictwa mieszkaniowego w Polsce, z drugiej zaś pomagał realizować marzenia wielu rodzin na posiadanie własnego mieszkania.

Reasumując rządowy program „Rodzina na swoim” był ogromną szansą dającą szerokie możliwości wszystkim branżom związanym z sektorem budownictwa mieszkaniowego w Polsce. Dzięki nowym źródłom finansowania, które znajdują się w obrocie kapitałowym, program rozszerzył rynek pracy w dziedzinie budownictwa, przyczynił się do pobudzenia segmentu gospodarki znajdującego się obecnie w zastoju.

Większość z ogólnej liczby 181.563 kredytów preferencyjnych udzielonych w latach 2007-2012 dotyczyła transakcji zakupu zawieranych na rynku wtórnym – 55,25% zawartych umów kredytowych. Transakcje zawierane na rynku pierwotnym dotyczyły 26,36% umów, zaś budowa domu jednorodzinnego – 18,39% umów kredytowych.

Rządowy Program „Mieszkanie dla młodych”

W połowie maja 2103 r. Rada Ministrów przyjęła projekt ustawy o pomocy państwa w nabyciu pierwszego mieszkania przez ludzi młodych, wprowadzającą tzw. program „Mieszkanie dla

⁷³ Durasiewicz A., Efektywność polskiej polityki rodzinnej na tle wybranych krajów UE, wyd. Politechniki Radomskiej, Radom 2012, ss.40-41.



młodych”. W powyższym programie pokładane są duże nadzieje, zważywszy na fakt, iż Komisja Nadzoru Finansowego zmieniła i zastrzyła Rekomendację S dla banków dotyczącą udzielania kredytów hipotecznych, tj. od stycznia 2014 roku osoba/osoby ubiegające się o kredyt hipoteczny będą musiały posiadać przynajmniej 5% wkładu własnego, a w 2017 roku już 20% wkładu własnego⁷⁴.

W przeciwieństwie do programu „Rodzina na swoim”, program „Mieszkanie dla młodych” polegać ma właśnie na dofinansowaniu części wkładu własnego oraz w przypadku wskazanym w Ustawie na spłacie części kredytu. Wsparcia finansowego będzie udzielał Bank Gospodarstwa Krajowego ze środków Funduszu Dopłat – wniosek o dofinansowanie będzie trzeba złożyć do BGK za pośrednictwem instytucji kredytującej. Z projektu Ustawy wynika, że program ma obowiązywać przez 5 lat, tj. od 2014 roku do 2018 roku, a Rząd przewiduje, iż z dofinansowania skorzysta ok. 115 tys. beneficjentów.

Przepisy Ustawy w sposób szczegółowy określają beneficjentów programu „Mieszkanie dla młodych”. Program z założenia ma być skierowany do młodych małżeństw, osób samotnie wychowujących dzieci oraz osób samotnych – singli. „Dofinansowanie wkładu własnego może zostać udzielone nabywcy lokalu mieszkalnego w związku z nabyciem nowo wybudowanego lokalu mieszkalnego od osoby, która wybudowała lokal mieszkalny w ramach prowadzonej działalności gospodarczej, i zaciągnięciem na ten cel kredytu w instytucji kredytującej” (art. 3 Ustawy).⁷⁵

Podsumowując, pomimo dobrych idei ustawodawcy, program może nie spełnić pokładanych w nim nadziei, zarówno nabywców lokali mieszkalnych chcących skorzystać z programu, jak i deweloperów. Niskie limity cen za 1 m² mieszkań objętych dopłatą spowodują, że osoby chcące skorzystać z programu będą musiały decydować się na zakup lokali na peryferiach miast ewentualnie decydować się na lokale o niskim standardzie. Ponadto, program umożliwi uzyskanie dofinansowania tylko do zakupu lokali z rynku pierwotnego, w związku z czym osoby zamieszkałe w mniejszych miejscowościach, w których powstaje mało nowych inwestycji mogą mieć problem z nabyciem lokalu z rynku pierwotnego.

2.3.5. Polityka ochrony zdrowia

Ocenę ochrony zdrowia dzieci i młodzieży należałoby oprzeć na jej skuteczności, przejawiającej się pozytywnymi zmianami stanu zdrowia młodej generacji. Diagnozę w tym zakresie utrudnia rezygnacja z prowadzenia cyklicznych badań, tzw. bilansów zdrowia dzieci i młodzieży. Wiedza w zakresie opieki i jej efektów jest zatem fragmentaryczna⁷⁶.

Informacji aczkolwiek niepełnych dostarcza jedynie Ministerstwo Zdrowia i Mazowieckie Centrum Zdrowia Publicznego. Zwraca się uwagę przede wszystkim na to, że niemowlęta i dzieci do 4 roku życia objęte są profilaktycznymi badaniami medycznymi. O ile wykonywanie tych badań u noworodków nie budzi zastrzeżeń, o tyle profilaktyczna opieka nad dziećmi starszymi nie była realizowana w sposób zadowalający⁷⁷.

⁷⁴ <http://serwisy.gazetaprawna.pl>

⁷⁵ Ustawa z dnia 27 września 2013 r. o pomocy państwa w nabyciu pierwszego mieszkania przez młodych ludzi (Dz. U. poz. 1304).

⁷⁶ Balcerzak-Paradowska B., Rodzina i polityka rodzinna...dz.cyt., s. 264.

⁷⁷ Tamże, s. 265.



Na podstawie informacji z Ministerstwa Zdrowia blisko co 5 niemowlę od momentu wypisania ze szpitala do ukończenia miesiąca życia nie było objęte opieką lekarza (zarówno w domu jak i w przychodni), a co 10 niemowlę nie było w tym okresie objęte także opieką pielęgniarki lub położnej sprawowaną w domu. Liczba dzieci, u których wykonywano powszechnie profilaktyczne badania lekarskie, znacznie odbiegała od liczebności rocznika podlegającego badaniu. Jednocześnie wśród dzieci przebadanych zaznaczył się wysoki i wzrastający z wiekiem odsetek dzieci wymagających czynnej opieki medycznej: w wieku 2 lat wynosi on 15,1%, w wieku 4-6 lat - 22,8%.⁷⁸ Zmiany w systemie zdrowia nad dziećmi i młodzieżą szkolną polegające na wycofaniu bezpośredniej opieki ze szkół i przekazaniu jej jednostkom podstawowej opieki zdrowotnej, przyniosły w pierwszym okresie niepokojące sygnały. Zaobserwowano – minimalny wprawdzie – spadek profilaktycznych badań lekarskich. Podobnie sytuacja kształtowała się w latach 2010/2011 odsetek dzieci objętych profilaktycznymi badaniami lekarskimi w miastach zmalał: wśród dzieci 6 – letnich (- z 96% do 88%), wśród uczniów klasy III (z 98% do 92%), wśród uczniów I klasy gimnazjum (z 99% do 94%), wśród uczniów ostatniej klasy (z 96% do 90%).

W latach 2010/2011 w bardziej znaczący sposób obniżył się odsetek dzieci objętych badaniami profilaktycznymi na wsi: wśród dzieci 6 – letnich (z 98% do 90%), wśród uczniów klasy III (z 97% do 88%), wśród uczniów I klasy gimnazjum (z 99% do 95%), wśród uczniów ostatniej klasy (z 94% do 89%).

Profilaktyczna opieka zdrowotna nad uczniami jest sprawowana obecnie we wszystkich typach szkół i obejmuje około 90% uczniów w Polsce. Po okresie załamania systemu tej opieki, w okresie wprowadzania reform w ochronie zdrowia, edukacji i administracji terenowej w latach 1999-2004 (skutkującej m.in. zwalnianiem pielęgniarek ze szkół, likwidacją nadzoru merytorycznego, załamaniem sprawozdawczości), nastąpiła jej stopniowa odbudowa. Dane z ostatnich trzech lat (2009-2011) wskazują, że tendencja ta ma charakter trwały. Wśród zadań realizowanych przez pielęgniarki/higienistki szkolne należy uznać za wykonywane⁷⁹: W stopniu zadowalającym:

- testy przesiewowe w wybranych grupach wieku (klasach); działania te obejmują ponad 90% uczniów wszystkich typów szkół, zarówno w miastach jak i na wsi,
- realizację programów edukacji zdrowotnej - są one realizowane w zdecydowanej większości szkół wszystkich typów w mieście i na wsi. W roku szkolnym 2011/2012 w programach realizowanych przez pielęgniarki uczestniczyło ok. 3/4 uczniów szkół wszystkich typów w miastach oraz 2/3 uczniów szkół wiejskich.
- Podobnie sytuacja kształtowała się w kolejnych latach.

W stopniu dostatecznym:

1. Profilaktykę fluorkową prowadzoną metodą nadzorowanego szczotkowania zębów, która została obligatoryjnie wprowadzona do szkół podstawowych, w roku szkolnym 2003/2004.
2. W latach szkolnych (2009/2009 i 2010/2011) zmniejszył się odsetek uczniów, u których wykonywano szczepienia ochronne w gabinetach profilaktycznych w szkołach
3. Według danych szacunkowych, wyliczonych na podstawie liczby godzin pracy w tygodniu, a następnie przeliczonych na jeden etat (40 godzin) liczba etatów pielęgniarek i

⁷⁸ Roczne sprawozdanie o opiece zdrowotnej w placówkach oświatowo- wychowawczych, druk MZ-06, na podstawie: Ministerstwo Zdrowia 2011

⁷⁹ Aktualny stan profilaktycznej opieki zdrowotnej nad uczniami, realizowanej przez pielęgniarki/higienistki szkolne i lekarzy podstawowej opieki zdrowotnej, raport 11.09.2007, Naczelna Izba Pielęgniarek i Położnych, Warszawa 2007, s. 1.



higienistek szkolnych w roku szkolnym 2010/2011 wyniosła 6835. Z analizy druków sprawozdawczych MZ-06 wynika, że liczba uczniów na etat „przeliczeniowy” pielęgniarki szkolnej w szkołach podstawowych, gimnazjach i technikum w mieście i na wsi oscyluje w granicach 1000-1200. Przekracza ona ustalone zalecenia, co wpływa niekorzystnie na jakość opieki sprawowanej przez pielęgniarki szkolne. Liczba uczniów przypadających na etat pielęgniarki szkolnej jest niższa w liceach wiejskich, a także w zasadniczych szkołach zawodowych (poniżej 1000 uczniów).

4. Dostępność gabinetów profilaktycznych (medycznych) w szkołach miejskich należy uznać za zadowalającą; posiada go ponad 90% szkół. Znacznie gorsza jest sytuacja w szkołach wiejskich, gdzie gabinet samodzielny lub dostępny w budynku szkoły posiada jedynie ok. 1/3 szkół podstawowych, nieco mniej niż połowa gimnazjów, oraz 2/3 liceów, szkół zawodowych oraz szkół specjalnych. Należy jednak wyraźnie zaznaczyć, że w ostatnich dwóch latach szkolnych powstały nowe gabinety w szkołach, przede wszystkim właśnie w wiejskich⁸⁰.

- Profilaktyczne badania lekarskie w wybranych grupach wieku wykonywane są u ok. 90% uczniów w Polsce. Największe odsetki zbadanych obserwuje się w szkołach podstawowych na wsi (95%), najniższe (nieco powyżej 80%) w pierwszych klasach szkół ponadgimnazjalnych. Badania większości uczniów w Polsce wykonywane są w placówkach podstawowej opieki zdrowotnej, choć istnieją duże różnice między województwami w zakresie odsetka uczniów, u których przeprowadzono profilaktyczne badania lekarskie na terenie szkoły. Widoczna jest tendencja do „przenoszenia” profilaktycznych badań lekarskich ze szkoły do placówek podstawowej opieki zdrowotnej, wyraźniejsza w miastach niż na wsi. W około 1/4 szkół w mieście i ok. 1/6 szkół na wsi jest obecny lekarz w różnym wymiarze czasowym. Wyraźnie widoczna jest tendencja do zmniejszania liczby szkół, w których jest opieka lekarska (szczególnie na wsi). Dotyczy to wszystkich typów szkół, choć w najmniejszym stopniu szkół specjalnych na wsi. Nadal widoczne jest w tym zakresie duże zróżnicowanie między województwami.

Rezygnacja z prowadzonej przez lekarzy szkolnych profilaktycznej ochrony zdrowia nad dziećmi i młodzieżą oznacza, że w większym stopniu ochrona ta zależy od postaw i zachowań rodziców. Nie można wykluczyć, że w niektórych przypadkach nie są oni w stanie sprostać tym zadaniom ze względu na brak dostatecznej wiedzy o potrzebie działań profilaktycznych albo też ze względów finansowych.

Z kolei z badań GUS wynika, że z wizyty u lekarza z powodu braku pieniędzy zrezygnowało blisko co czwarte gospodarstwo domowe, a blisko co trzecie z tego powodu nie leczyło zębów, mimo że istniała taka potrzeba. Pokazuje to ogólną skalę skutków wynikających z trudności w wydatkowaniu pieniędzy na cele lecznicze.

Niezmiernie ważne w zakresie ochrony zdrowia jest również obciążenie wysokimi kosztami związanymi z ciążą i porodem. Koszty opieki nad ciężarną oraz porodu ponoszą często rodzice. Formalnie kobieta ma zagwarantowane bezpłatne świadczenia medyczne związane z ciążą i porodem, ale dostęp do nich jest utrudniony. Wiele świadczeń związanych z porodem też ma charakter odpłatny m.in. znieczulenie zewnątrzoponowe (nawet w przypadkach, w których jest ono wykonywane za wskazaniem lekarskim) oraz tzw. poród rodzinny. Przejście w większym zakresie przez budżet państwa finansowania opieki medycznej nad ciężarną oraz kosztów porodu, w tym także finansowanie szkół rodzenia, przede wszystkim dla kobiet będących w ciąży po raz pierwszy byłoby dużym ułatwieniem w tej kwestii. W szczególności, powinien być określony i upubliczniony standard świadczeń w ramach porodu, finansowany w ramach ubezpieczenia zdrowotnego. Standard ten powinien obejmować

⁸⁰ Tamże, s.2.



porody rodzinne oraz znieczulenie zewnątrzoponowe (w przypadku wskazania lekarskiego). Obecnie zdarzają się przypadki płatności za te świadczenia przez rodziców.

Ponadto państwo zapewnia darmową opiekę pediatryczną nad dzieckiem, zarówno na poziomie podstawowym, jak również specjalistycznym, de facto jednak prawo do darmowego leczenia jest iluzoryczne, co dotyczy zwłaszcza poziomu specjalistycznego. Uzyskanie darmowych świadczeń wiąże się zwykle z czekaniem w kolejkach, dojazdem do oddalonego ośrodka zdrowia, a także obciążeniami biurokratycznymi w postaci nakazu przedstawiania różnego rodzaju zaświadczeń i skierowań. Aktualnie obowiązujący system nie przewiduje w podstawowej opiece zdrowotnej świadczeń pediatry nawet w godzinach dziennych, nie wspominając o proponowanej dostępności pediatry w okresie całej doby. Taka szansa mogłaby zaistnieć w przypadku wyodrębnienia jednostek realizujących wyłącznie świadczenia na rzecz dzieci – na wzór uprzednio funkcjonujących zespołów opieki zdrowotnej nad matką i dzieckiem⁸¹.

2.3.6. Polityka edukacyjna i oświatowa

Edukacja jako czynnik wpływający na politykę rodzinną polega przede wszystkim na szerokim dostępie usług opiekuńczych. Do usług opiekuńczych wpływających na rozwój edukacyjny i socjalizacyjny dziecka należą usługi placówek opiekuńczo-wychowawczych: żłobków, przedszkoli, szkół, świetlic, placówek kulturalno oświatowych, sportowo-rekreacyjnych itd.

Obciążenie rodziców opłatami za usługi żłobków i przedszkoli było ważną przyczyną ograniczenia korzystania z nich przez rodziny mniej zamożne. Wysokie koszty budowy żłobków i opieki nad małymi dziećmi powodują, że gminy mają zbyt małą liczbę miejsc w tych placówkach. Jeśli młoda matka nie ma pomocy w postaci babci lub niani musi zrezygnować z pracy zawodowej. Jak wynikało z badań⁸² przeprowadzonych przez IPiSS, opłaty za korzystanie ze żłobka wynosiły w 2001 roku około 60 zł miesięcznie. Stanowiły one umiarkowane obciążenie dla połowy korzystających⁸³. Natomiast opłata wnoszona miesięcznie za dziecko korzystające z przedszkola wynosiła w 2001 roku 180 zł; obejmowała ona stałą opłatę (około 130 zł) oraz koszt zajęć dodatkowych (około 20 zł), w 2009r. opłata za korzystanie z przedszkola wynosiła 250 zł. Obecnie (w roku 2011) kwoty są 10 razy wyższe niż w roku 2001.

Szczególnie ciężka sytuacja występuje w rodzinach, w których dwoje dzieci uczęszcza do przedszkola lub w rodzinach niepełnych, gdy np. matka posiadająca dwoje dzieci uczęszczające do przedszkola, otrzymuje minimalne wynagrodzenie bądź posiada niskie kwalifikacje – sytuacja taka powodowała zmniejszenie liczby dzieci w przedszkolach i żłobkach ze względu na niewystarczające środki finansowe.

Na zmniejszenie się liczby korzystających ze żłobków i przedszkoli wpłynęły również oprócz niewystarczających środków materialnych inne czynniki, między innymi obniżenie się liczby dzieci w wieku 0-4 lata (z 2 218 068 w roku 1997 do 1 423 236 w 2011 roku) oraz w wieku 5-9 lat (z 2 704 885 w roku 1997 do 1 835 437 w 2011 roku).

Jednym z czynników ograniczających zapotrzebowanie na usługi żłobków i przedszkoli jest bezrobocie, zwłaszcza kobiet. Wykonywanie usług opiekuńczych w ramach rodziny wynika z faktu bezrobocia matki lub innej osoby dorosłej, ale także ze zubożenia rodziny. Sferę usług opiekuńczych

⁸¹ Projekt polityki rodzinnej pod kierownictwem Joanny Kluzik-Rostkowskiej...dz.cyt., s. 13.

⁸² Balcerzak-Paradowska B., Koptas-Górzańska G., Przeobrażenia świadczeń i usług społecznych dla dzieci i młodzieży w Polsce w latach 90 ubiegłego wieku, IRWiK, Warszawa 2002, (maszynopis).

⁸³ Tamże, s. 148.



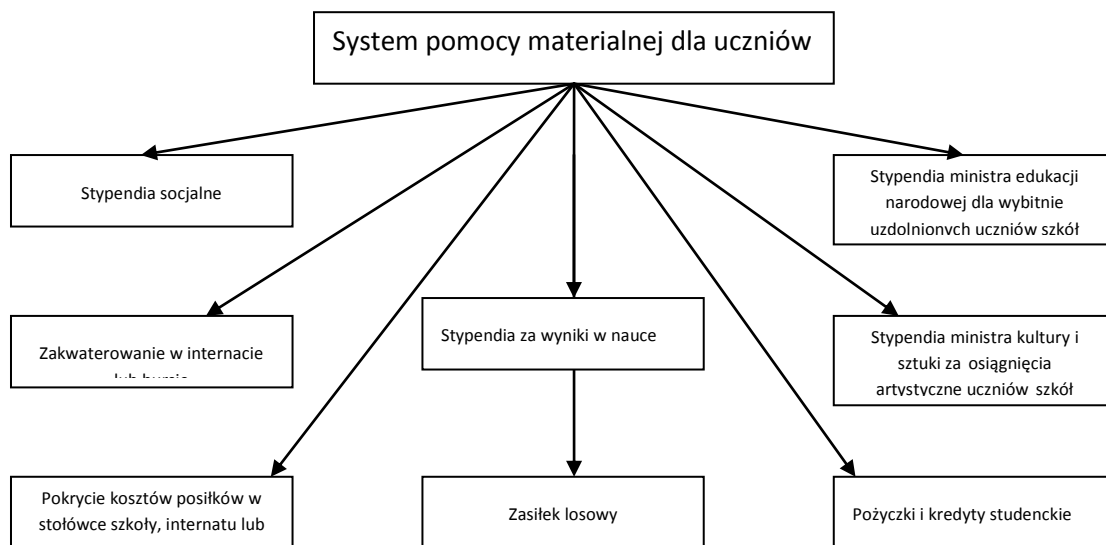
dla dzieci (przedszkola) „obsługuje” także sektor niepubliczny. Pomimo zwiększenia liczby placówek prywatnych lub prowadzonych przez związki wyznaniowe uczęszczało do nich około 5% ogólnej liczby dzieci objętych opieką przedszkolną⁸⁴.

Zwiększenie uczestnictwa rodziców w ponoszeniu kosztów usług społecznych dotyczy również szkolnictwa. Mimo gwarancji bezpłatnego szkolnictwa publicznego, rodzice wnoszą tradycyjnie opłaty na komitet rodzicielski, ale również opłaty za zajęcia dodatkowe i inne formy aktywności, sprzyjające rozwojowi dzieci (np. zielone szkoły, wycieczki, wyjazdy turystyczne i wypoczynkowe). Wysokość opłat i ich udział w ogólnych kosztach zajęć i imprez dodatkowych jest zróżnicowany zależnie od ich rodzaju. W sytuacji gdy rodzina ma więcej niż jedno dziecko w wieku szkolnym, wydatki związane z rozszerzonymi opłatami za usługi edukacyjne stają się poważnym obciążeniem dla budżetu rodzinnego. W rezultacie korzysta z nich mniejszość dzieci.

Wzrost obciążenia rodzin kosztami kształcenia dzieci związany jest z rozwojem szkół niepublicznych. Uczęszczanie dzieci do tego typu szkół pociąga za sobą konieczność uiszczania stałej opłaty (czesnego) oraz opłat za dodatkowy zakres usług (zajęcia dodatkowe, pozalekcyjne, imprezy rozwojowe itp.). Zajęcia pozaszkolne nie są powszechną formą aktywności dzieci i młodzieży. Według danych GUS liczba placówek wychowania pozaszkolnego oraz liczba uczestników prowadzonych przez nie zajęć w ostatnich latach wzrosła. Jednak w dalszym ciągu w relacji do liczby uczniów szkół podstawowych, gimnazjalnych i średnich jest ona niewielka. W latach 2008-2012 rosła liczba sieci placówek wychowania pozaszkolnego, natomiast liczba korzystających z tych placówek malała. Spowodowane to było przede wszystkim osłabieniem zakresu korzystania przez dzieci i młodzież z niektórych zajęć nadobowiązkowych tj: język obcy, zajęcia sportowe z rytmiki i tańca, czy też zajęcia komputerowe. Przyczyną ograniczenia uczestnictwa dzieci i młodzieży w zajęciach dodatkowych były względy finansowe. Pomniejszająca się liczba uczestników wychowania pozaszkolnego doprowadziła do zamknięcia części placówek. Aby z zajęć pozaszkolnych mogło korzystać jak najwięcej dzieci państwo powinno zwiększyć dofinansowanie uczestnictwa w zajęciach nadobowiązkowych bądź zmniejszyć opłaty za ich korzystanie. W celu ułatwienia dostępu do nauki dzieciom i młodzieży oraz wspierania uczniów uzdolnionych został stworzony system pomocy materialnej (rys. 7).

⁸⁴ Balcerzak-Paradowska B., Rodzina i polityka rodzinna na przełomie wieków...dz.cyt., s. 263.

Rysunek 7. System pomocy materialnej dla uczniów



Źródło: opracowanie własne na podstawie ustawy z dnia 16 grudnia 2004 r. o zmianie ustawy o systemie oświaty oraz ustawy o podatku dochodowym od osób fizycznych (Dz. U. Nr 281, poz. 2781) oraz ustaw o pożyczkach i kredytach studenckich dnia 17 lipca 1998 r. (Dz.U. Nr 108. poz. 685)

Zakres pomocy socjalnej zależy od środków budżetu gminy przyznanych szkole oraz środków uzyskanych ze źródeł pozabudżetowych od sponsorów, fundacji czy osób prywatnych. Ograniczenie środków budżetowych na oświatę powoduje, że wskaźniki odnoszące się do uczniów i studentów objętych tymi formami pomocy maleją.

Inną formą pomocy dla studentów szkół wyższych są pożyczki i kredyty studenckie. Pierwszeństwo w otrzymaniu pożyczki lub kredytu mają studenci z rodzin, w których dochód na osobę jest niski, a także studenci preferowanych kierunków studiów. Kwota kredytu lub pożyczki nie może przekroczyć w ciągu jednego roku studiów 6-krotności przeciętnego miesięcznego wynagrodzenia. Są one udzielane na okres nie dłuższy niż czas studiów (maksymalnie do 6 lat).

2.3.7. Polityka zatrudnienia - sytuacja kobiet na rynku pracy

Nowoczesna polityka rodzinna to m.in. przyjazny klimat dla rodzicielstwa, minimalizacja uciążliwości życiowych związanych z posiadaniem dziecka, szeroki dostęp do „usług publicznych” wspierających proces wychowywania dzieci, takich jak: żłobki, przedszkola czy oferta pozalekcyjna szkół podstawowych. Nie da się także uciec myśląc o polityce rodzinnej od problemów materialnych (łatwość znalezienia pracy i możliwość godzenia jej z życiem rodzinnym, wysokość zarobków) czy dostępności usług zdrowotnych. Dlatego też na politykę rodzinną trzeba patrzeć w sposób kompleksowy⁸⁵.

⁸⁵ Bradshaw J., Development in social security policy, [w:] Jones C., New Perspectives on the Welfare State in Europe, Routledge, London 1993; Ditch J., Barnes H., Bradshaw J., Kilkey M., A Synthesis of National Family Policies 1996, European Observatory on National Family Policies, The University of York 1998., Kamerman S.B., Rodzina: problemy teorii i polityki, [w:] O polityce rodzinnej: definicje, zasady, praktyka, „Materiały z Zagranicy”, IPiSS, Warszawa 1994; Kamerman S.B., Poverty, Children and Policy. Responsem for a Brighter Future, Regional monitoring, Report no. 3, Florence 1994; Kamerman S.B., Kahn A.J., Universalizm and Income Testing in Family Policy, New Perspective on an Old Debate, Social Work 32(4).



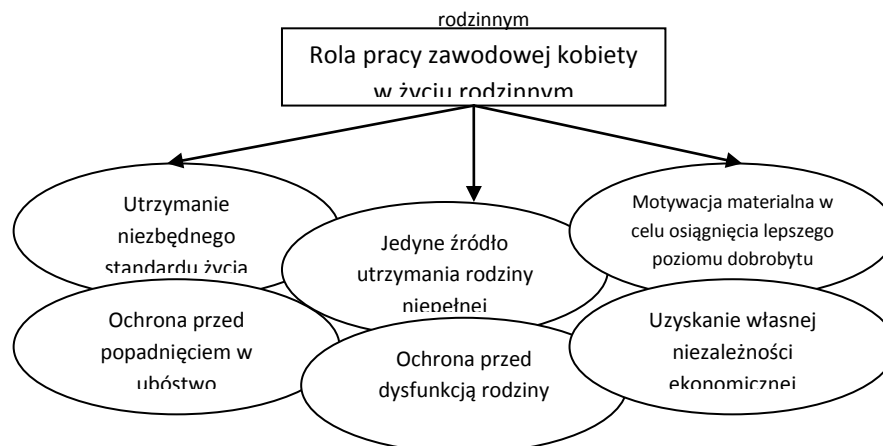
Przeprowadzane w Polsce prognozy nie pozostawiają złudzeń – jeśli nie będziemy dłużej pozostawać na rynku pracy, nie będzie kto miał pracować na nasze emerytury. Wymierną stratą dla całej gospodarki jest też ucieczka na świadczenia stosunkowo młodych osób. Zaistniały fakt powoduje, że osoby tuż po przejściu na „upragnione” wcześniej świadczenie popadają w depresję i apatię oraz często chcą wrócić na rynek pracy. Obecnie aktywnych zawodowo jest jedynie nieco ponad 45% kobiet i 55% mężczyzn. W Polsce ludzie odchodzą na emeryturę (tzw. efektywny wiek emerytalny) niemal najwcześniej w całej UE. Winny jest temu przede wszystkim brak miejsc pracy oraz często brak oferty edukacyjnej i szkoleniowej dla osób w wieku przedemerytalnym. Ponadto wciąż wiele do życzenia pozostawia system szkolenia i aktywizacji osób pozostających bez pracy oraz możliwość godzenia pracy zawodowej z życiem rodzinnym.

Procesom aktywizacji zawodowej kobiet towarzyszyły zmiany w poglądach na temat społecznej roli kobiety. Postrzeganiu kobiety jako matki i osoby odpowiedzialnej za organizację życia wewnątrzrodzinnego towarzyszyło coraz częściej przekonanie o możliwości i potrzebie uczestnictwa w szerszym życiu społecznym, przede wszystkim poprzez pracę zawodową. Wraz z coraz szerszą akceptacją pracy zawodowej kobiet można zaobserwować stopniową zmianę poglądów na temat roli kobiety w życiu zawodowym i rodzinnym. Na przemiany znaczenia pracy w życiu kobiety i rodziny należy patrzeć poprzez pryzmat uwarunkowań społeczno-ekonomicznych lat 90. Z jednej strony następował szybki wzrost aspiracji edukacyjnych i ich realizacji, z drugiej – sytuacja na rynku pracy oraz obniżenie się poziomu życia wielu rodzin oznaczały zmiany poglądów na znaczenie pracy w życiu człowieka i rodziny⁸⁶. Czynnikiem oddziaływania na modyfikację postrzegania roli kobiety stały się także informacje i wzory krajów zachodnich. Opinie, że kobieta może zająć się domem i rodziną, a mężczyzna zapewnia środki utrzymania, tracą zwolenników. Coraz mniej osób głosi pogląd, że praca zawodowa kobiet mających małe dzieci odbywa się ze szkodą dla tych dzieci, rośnie grono zwolenników rodziny o partnerskich cechach⁸⁷.

⁸⁶ Balcerzak-Paradowska B., Rodzina i polityka rodzinna...dz.cyt, s. 59.

⁸⁷ Według badań Siemieńskiej R. z lat 1992-1997 odsetek zwolenników partnerskiego modelu rodziny wzrósł o kilka punktów procentowych w stosunku do zwolenników modelu tradycyjnego. Także badania CBOS, przeprowadzone w latach 1994-2000, wskazują podobne tendencje – za modelem partnerskim opowiedziało się 35% respondentów z 1994 r. i 44% z 2000r.

Rysunek 8. Rola pracy zawodowej kobiety w życiu



Źródło: opracowanie własne na podstawie J.Osiecka., Opinie kobiet o rodzinie i pracy zawodowej – informacja z badań, Wydział Analiz Ekonomicznych i Społecznych, Kancelaria Sejmu, maj 1998r.

Preferowany przez kobiety podział ról nie zawsze i nie w pełni pokrywa się ze wzorcem realizowanym⁸⁸, który ma najczęściej charakter mieszany: zaangażowanie obojga małżonków w zdobywanie środków utrzymania rodziny i obciążenie kobiety pracami domowymi. Ponadto realizowany model jest często zmienny w czasie – zwiększenie obowiązków rodzinnych wynikających z fazy rozwoju rodziny powoduje dezaktywizację zawodową części kobiet. Nie zmienia to faktu, że większość kobiet opowiada się za wzorem życia, w którym jest miejsce zarówno dla rodziny jak i pracy zawodowej. Utrwalające się znaczenie pracy zawodowej w życiu kobiety i jej rodziny ilustruje rysunek nr 13. Jest oczywiste, że głównym motywem podejmowania pracy zawodowej przez kobiety, jest potrzeba uzyskania środków na utrzymanie. Wynika to z następujących przesłanek⁸⁹:

- praca stanowi źródło dochodów pozwalających zaspokoić podstawowe potrzeby rodziny; dochód jednego żywiciela nie zawsze wystarcza, aby utrzymać niezbędny standard życia;
- praca zawodowa drugiego żywiciela chroni często rodzinę przed popadnięciem w ubóstwo. Jest głównym czynnikiem wychodzenia ze sfery niedostatku;
- praca zawodowa jest jedynym (głównym, wiodącym) źródłem utrzymania rodzin niepełnych biologicznie. Rodziny te są w 90% tworzone przez matki samotnie wychowujące dzieci;
- konieczność pracy zawodowej wynika z bezrobocia jednego ze współżycieli. Sytuacja na rynku pracy wykształca swoisty model zmienności ról obojga małżonków, uwarunkowany większą możliwością podjęcia pracy bądź to przez mężczyznę, bądź kobietę⁹⁰;
- konieczność taka wynikać może także z dysfunkcji rodziny. Są to sytuacje ilościowo znacznie rzadsze, których nie można jednak tracić z pola widzenia ze względu na ich jakościowe skutki. Dysfunkcjonalność rodzin jest częściej wynikiem zachowań mężczyzn. W ten sposób następuje „feminizacja” przymusu pojęcia pracy zawodowej;
- motywacją materialną (ekonomiczną), jakkolwiek nie noszącą znamion konieczności czy stygmatu przymusu, jest podjęcie pracy w celu podniesienia standardu materialnych warunków życia rodziny.
- jedną z deklarowanych przyczyn podejmowania pracy zarobkowej przez kobiety, jest chęć uzyskania niezależności ekonomicznej, a także wypracowanie emerytury. Przyczynę tę można

⁸⁸ Społeczno-ekonomiczne położenie bezrobotnych, Raport z badania modułowego przeprowadzonego w sierpniu 1993 r. w ramach Badań Aktywności Ekonomicznej Ludności, GUS, Warszawa 1994.

⁸⁹ Balcerzak-Paradowska B., Rodzina i polityka rodzinna... dz. cyt, s. 60.

⁹⁰ Graniewska D., Rodzina a praca zawodowa, [w:] Praca i polityka społeczna w perspektywie XXI wieku, IPiSS, KUP, Warszawa 1998.



usytuować pomiędzy sferami materialną i pozamaterialną. Materialny motyw – uzyskanie dochodów – jest sprzężony z pozamaterialnym skutkiem, za jaki można uznać poczucie niezależności, lepszą pozycję w rodzinie, możliwość decydowania o własnym losie i losie członków rodziny.

Podjęcie przez kobiety pracy zawodowej ze względów materialnych nie oznacza, że stanowi ona dla nich przykry obowiązek. Jest ona źródłem satysfakcji i zadowolenia⁹¹, pozwala na zdobycie uznania otoczenia. Oczywiście praca zawodowa nie dla wszystkich kobiet jest źródłem zadowolenia. Część z nich ujawnia niechęć do tej formy aktywności. Najczęstszą przyczyną jest nieopłacalność pracy ze względu na niskie zarobki, stan zdrowia oraz chęć zajęcia się wychowywaniem dzieci. Właśnie obowiązki rodzinne, a szczególnie macierzyńskie, mają wpływ na opinie i postawy kobiet wobec pracy zawodowej. Kobiety biorą pod uwagę przerwanie kariery zawodowej na okres natężonych obowiązków rodzinnych, natomiast znacznie rzadziej opowiadają się za całkowitą rezygnacją z pracy po zawarciu małżeństwa, urodzeniu dziecka, rzadziej też są zwolenniczkami całkowitej bierności zawodowej kobiet⁹². Liczba kobiet aktywnych zawodowo w wieku 20-24 lata wykazywała tendencję spadkową od 1997 roku aż do 2011. Zwiększyła się natomiast znacznie aktywność zawodowa kobiet w latach 25-34 co jest oczywiście spowodowane przesunięciem się przedziału rodzenia przez kobiety pierwszego dziecka w tym właśnie przedziale. Na sytuację taką wpływa obecnie przede wszystkim ciągle podwyższanie kwalifikacji i myśl o rozwijaniu kariery zawodowej przez kobiety i w związku z tym odkładaniem decyzji prokreacyjnych na później. Oczywiście przesuwanie się granicy wiekowej, w której kobiety decydują się na potomstwo powoduje obecnie coraz gorszą sytuację demograficzną spowodowaną corocznym spadkiem urodzeń żywych. Jeżeli chodzi o kobiety w wieku 40-49 lat tendencja dotycząca decyzji prokreacyjnych utrzymuje się na stałym poziomie z niewielkimi wahaniami spadkowymi. Społeczna rola kobiety w ciągu ostatnich kilkudziesięciu lat uległa zasadniczej zmianie. Wobec kobiet oczekuje się z jednej strony, że będą w dalszym ciągu miały czas na wychowywanie dzieci, z drugiej jednak, coraz wyraźniej widać, że współczesne kobiety chcą być lepiej wykształcone, skutecznie konkurować z mężczyznami na rynku pracy. Kobiety wycofują się z rynku pracy na czas wychowania dzieci. Wśród kobiet, które decydują się na dzieci, szczególnie w wieku 25–29 lat, wyraźnie obserwuje się tendencję do wycofania się z rynku pracy w pierwszych latach życia dziecka i powrót do aktywności zawodowej po wejściu dziecka w wiek przedszkolny. Powrót nie jest łatwy z wielu powodów: dezaktualizacji kwalifikacji zawodowych, utrata kontaktu z rynkiem pracy, obawy pracodawców przed zatrudnianiem kobiet z dziećmi, postrzeganych jako mniej dyspozycyjne. Trudności ze znalezieniem pracy zniechęcają do podjęcia decyzji o urodzeniu kolejnego dziecka. W Polsce w 2005 r. pracowało 46,8% kobiet (średnia UE wynosiła 56,3%), podczas gdy celem Strategii Lizbońskiej jest podniesienie liczby kobiet pracujących do 60% do roku 2011⁹³.

Co ciekawe, kobiety decydujące się na powrót do pracy po urodzeniu dziecka częściej decydują się na podejmowanie działalności na własny rachunek – co wynikać może z trudności znalezienia etatowej pracy, która pozwoliłaby na godzenie życia rodzinnego i zawodowego. Praca najemna w Polsce związana jest często ze sztywną organizacją czasu pracy, która utrudnia rodzicom godzenie pracy zawodowej i rodzicielstwa. Stałe godziny wykonywania pracy, brak realnej możliwości wykonywania telepracy, połączone

⁹¹ Zadowolenie z pracy jest na tyle silne, że ponad połowa pracujących mężatek nie zrezygnowałaby z pracy zawodowej nawet, gdyby mąż zarabiał wystarczająco, aby utrzymać rodzinę na zadowalającym poziomie. (GUS 1997).

⁹² Kotowska I.E., (red.), Polityka ludności. Cele, rozwiązania, opinie, SGH, Warszawa 2003 (maszynopis).

⁹³ Projekt polityki rodzinnej pod kierownictwem Joanny Kluzik-Rostkowskiej, MPiPS, Warszawa 2007, s. 5.





z ograniczonym dostępem do placówek dziennej opieki, a także sztywnymi godzinami ich otwarcia, prowadzą do ograniczenia możliwości pracy przez rodziców.

WNIOSKI – ROZDZIAŁ II

1. Wyższe wydatki państwa na świadczenie pielęgnacyjne dla rodzin stanowią ogromne wsparcie finansowe, niekiedy pozwalające również na zaspokojenie potrzeb na odpowiednim poziomie, którego przekroczenie mogłoby w perspektywie czasowej prowadzić do ubóstwa i biologicznego wyniszczenia rodziny.
2. System świadczeń rodzinnych ma charakter selektywny, adresowany jest do rodzin o niższych dochodach i ma na celu finansowe wsparcie rodzin w ponoszeniu kosztów utrzymania dzieci (art. 4 ustawy o świadczeniach rodzinnych określa cel przyznania zasiłku rodzinnego jako częściowe pokrycie wydatków na utrzymanie dzieci), związanych z realizacją opiekuńczej i wychowawczej funkcji rodziny.
3. Świadczenia z Funduszu Alimentacyjnego w kwocie nie przekraczającej 500 zł nie stanowią narzędzia polityki rodzinnej zmniejszającego ubóstwo samotnych rodziców z dziećmi i nie stanowią narzędzia finansowego mogącego w pełni zaspokoić potrzeby rodzin niepełnych.
4. Kobiety pobierające świadczenia alimentacyjne często popadają w długotrwałe bezrobocie korzystając jedynie ze źródła finansowego jakim jest pomoc społeczna i alimenty.
5. Liczba osób korzystających z poszczególnych świadczeń rodzinnych (zasiłek rodzinny i dodatki), prawie we wszystkich przypadkach (oprócz kształcenia i rehabilitacji oraz wyprawki szkolnej) z roku na rok spadała, co było spowodowane coraz niższym przyrostem naturalnym i niższym demograficznym w Polsce.
6. Wysokość świadczeń rodzinnych w niewielkim stopniu rekompensuje wydatki nominalne (wg standardu minimum socjalnego) i rzeczywiste wydatki rodzin związane z wychowaniem dzieci.
7. Pomoc państwa w postaci świadczenia rzeczowego (ubranie) stanowi dla rodzin pomoc i wsparcie, odciążając budżet gospodarstw domowych o wydatki na odzież i obuwie. Sytuacja taka w znacznym stopniu może pomóc rodzinom przetrwać kryzysowe sytuacje (szczególnie w okresie zimy), a także w dłuższej perspektywie ułatwić przekroczenie granicy poniżej minimum egzystencji. Podobnie sytuacja przedstawia się w stosunku do rodzin wielodzietnych. Wydatki państwa na tę formę pomocy rzeczowej dla rodzin stanowią istotne narzędzie wspierające rodziny (w tym szczególnie wielodzietne). Odciąża bowiem budżety gospodarstw domowych od wydatków związanych z zakupem odzieży i obuwia. Pozwala to na zachowanie finansów na pozostałe towary bądź usługi konsumpcyjne, stwarzając rodzinom możliwości zminimalizowania skali ubóstwa.
8. Schronienie stanowi bardzo ważne narzędzie rzeczowego wsparcia rodzin szczególnie zagrożonych ubóstwem i bezdomnością. Sytuacja taka dotyczy zarówno rodzin z jednym dwojgiem dzieci, jak i rodzin wielodzietnych. Jednakże analizując dane statystyczne związane z wydatkowaniem środków budżetowych na finansowanie schronienia, okazuje się, że w momencie, gdy wydatki państwowe na schronienie rosły, rosła również liczba rodzin zagrożonych ubóstwem. Oznacza to, że ta forma pomocy niepieniężnej nie zmniejsza liczby osób zagrożonych ubóstwem i znajdujących się poniżej minimum egzystencji.
9. Pomoc państwa w postaci niepieniężnego świadczenia dotyczącego posiłku (szczególnie pomoc w postaci jednego gorącego posiłku dziennie przyznawana dzieciom i młodzieży w okresie nauki w szkole) może stanowić dla rodziców znaczne odciążenie finansowe, a co za tym idzie opłacalność państwa w tę formę inwestycji, jako czynnika poprawiającego kondycję rodzin i przyczyniającego się do wsparcia rodzin i zaspokojenia pewnych potrzeb rodzin ubogich, dzięki którym gospodarstwa domowe mogą zwiększyć swój poziom bytowy powyżej minimum egzystencji przy długofalowym wsparciu.





10. Pomoc niepieniężna w postaci ubrania, noclegu, gorącego posiłku lub darmowej odzieży stanowi jedyną formę pomocy rodzinom zagrożonym wykluczeniem społecznym. Jednakże działania w formie niepieniężnego wsparcia mają często charakter osłonowy czy też wręcz ratowniczy, a nie rozwiązują sedna problemu.
11. Brak jest natomiast informacji o osobach, które przebywają na urlopie wychowawczym i podlegają temu ubezpieczeniu z innego tytułu. Jest to tyle ważne, że pełna informacja w tym zakresie, pozwoliłaby w pełni ocenić sytuację na rynku pracy pod względem nieobecności osób wychowujących dzieci, a tym samym nieaktywnych zawodowo z tego powodu.
12. Brak zasiłku wychowawczego dla kobiet przebywających na urlopie wychowawczym. Obecnie przysługuje jedynie dodatek do zasiłku rodzinnego w okresie korzystania z urlopu wychowawczego – świadczenie selektywne uzależnione od otrzymywania zasiłku rodzinnego.
13. Tylko ci podatnicy, którzy osiągają dochody opodatkowane wg skali podatkowej wskazanej w art. 27 upodof mogą skorzystać z ulgi prorodzinnej. Natomiast ci, którzy wyłącznie osiągają dochody opodatkowane inaczej (ryczałt, karta, podatek liniowy) odliczyć tej kwoty nie mogą. Również rolnicy nie mogą skorzystać z ulgi bo nie płacą podatku dochodowego tylko podatek rolny.
14. Opodatkowanie rodzin z dziećmi według tych samych zasad, co podatników bezdzietnych prowadzi niejednokrotnie do zubożenia tych pierwszych.
15. Powstawanie i funkcjonowanie rodzin jest silnie zdeterminowane możliwością uzyskania wynagrodzenia i utrzymania zatrudnienia.
16. Regulacje prawne umożliwiające godzenie obowiązków zawodowych i rodzinnych – oprócz zapisów Kodeksu Pracy całkowity brak jakiegokolwiek formy prawnej w tym zakresie szczególnie we współpracy z przedsiębiorcami.
17. Niezwykle ważna w zakresie godzenia życia zawodowego z rodzinnym jest rola dialogu społecznego jako narzędzia wprowadzania polityki rodzinnej na poziomie zakładu pracy i/lub sektorowym poprzez negocjowanie rozwiązań z pracodawcami.
18. Rodziny polskie nie są więc w stanie odłożyć funduszy na zakup mieszkania, a często nie są w stanie nawet otrzymać kredytu na mieszkanie ze względu na brak zdolności kredytowej wynikającej z niskich zarobków. Polityka państwowa w kwestii mieszkalnictwa nie zachęca do zakładania rodziny, a tym bardziej do decyzji prokreacyjnych przyszłych rodziców.
19. Z badań GUS wynika, że z wizyty u lekarza z powodu braku pieniędzy zrezygnowało blisko co czwarte gospodarstwo domowe, a blisko co trzecie z tego powodu nie leczyło zębów, mimo że istniała taka potrzeba. Pokazuje to ogólną skalę skutków wynikających z trudności w wydatkowaniu pieniędzy na cele lecznicze.
20. Wiele świadczeń związanych z porodem też ma charakter odpłatny m.in. znieczulenie zewnątrzoponowe (nawet w przypadkach, w których jest ono wykonywane za wskazaniem lekarskim) oraz tzw. poród rodzinny. Przejęcie w większym zakresie przez budżet państwa finansowania opieki medycznej nad ciężarną oraz kosztów porodu, w tym także finansowanie szkół rodzenia, przede wszystkim dla kobiet będących w ciąży po raz pierwszy byłoby dużym ułatwieniem w tej kwestii.
21. Państwo zapewnia darmową opiekę pediatryczną nad dzieckiem, zarówno na poziomie podstawowym, jak również specjalistycznym, de facto jednak prawo do darmowego leczenia jest iluzoryczne, co dotyczy zwłaszcza poziomu specjalistycznego. Uzyskanie darmowych świadczeń wiąże się zwykle z czekaniem w kolejkach, dojazdem do oddalonego ośrodka zdrowia, a także obciążeniami biurokratycznymi w postaci nakazu przedstawiania różnego rodzaju zaświadczeń i skierowań. Aktualnie obowiązujący system nie przewiduje w podstawowej opiece zdrowotnej świadczeń pediatry nawet w godzinach dziennych, nie wspominając o proponowanej dostępności pediatry w okresie całej doby.
22. W rodzinach, w których dwoje dzieci uczęszcza do przedszkola lub w rodzinach niepełnych, gdy np. matka posiadająca dwoje dzieci uczęszczające do przedszkola, otrzymuje minimalne wynagrodzenie bądź posiada niskie kwalifikacje – sytuacja taka powodowała zmniejszenie liczby dzieci w przedszkolach i żłobkach ze względu na niewystarczające środki finansowe.



23. Rodzaje świadczeń i ulg podatkowych oraz zasady ich przyznawania kształtują się zależnie od celów polityk rodzinnej kraju, a także od sytuacji, w jakich – na skutek zmian społeczno-ekonomicznych – znalazły się rodziny lub ich członkowie.
24. Przeprowadzane w Polsce prognozy nie pozostawiają złudzeń – jeśli nie będziemy dłużej pozostawać na rynku pracy, nie będzie kto miał pracować na nasze emerytury. Wymierną stratą dla całej gospodarki jest też ucieczka na świadczenia stosunkowo młodych osób.
25. Obowiązki rodzinne, a szczególnie macierzyńskie, mają wpływ na opinie i postawy kobiet wobec pracy zawodowej. Kobiety biorą pod uwagę przerwanie kariery zawodowej na okres natężonych obowiązków rodzinnych.
26. Tworzenie warunków do powstawania rodziny powinno ukazywać faktycznie dokonywane wybory młodych ludzi odnoszące się do życia rodzinnego. Tolerancja na odmienne wybory życiowe musi przede wszystkim oznaczać tolerancję na te dokonywane przez większość, a tymi są nadal wybory związane z zawieraniem małżeństwa i zakładaniem rodziny



ROZDZIAŁ III⁹⁴

BADANIE WŁASNE DOTYCZĄCE POLITYKI RODZINNEJ PAŃSTWA POLSKIEGO

Analiza urodzeń, współczynnika dzietności i przyrostu naturalnego oraz trendów demograficznych w kategorii teoretycznej stała się punktem wyjścia do zbadania wpływu ekonomicznych instrumentów państwa na efektywność polityki rodzinnej prowadzonej przez państwo polskie. W tym celu zostały przeprowadzone badania ankietowe, których wyniki zostały opisane w niniejszym rozdziale.

3.1. Przebieg i realizacja procesu badawczego

Narzędziem badawczym zastosowanym do oceny polityki rodzinnej państwa polskiego był kwestionariusz ankiety⁹⁵. Informacje zawarte w ankiecie zawierały cechy demograficzne, ekonomiczne i społeczne (np. stan cywilny, poziom wykształcenia, status na rynku pracy) i zostały wykorzystane do analizy procesu urodzeń (rodność, płodność).

Podstawowym celem przeprowadzenia ankiety było otrzymanie odpowiedzi na pytania – jaka jest skłonność kobiet do posiadania dzieci oraz jakie mają oczekiwania kobiety w wieku rozrodczym (15-49 lat) odnośnie realizowanej przez państwo polskie polityki rodzinnej.

Dla sformułowanego celu głównego zostały określone następujące cele szczegółowe:

- 1) jaka jest sytuacja ekonomiczna rodziny polskiej,
- 2) jaka jest skłonność Polek do posiadania dzieci,
- 3) jaka jest efektywność polityki rodzinnej,
- 4) jakie czynniki wpływają na decyzje prokreacyjne kobiet,
- 5) jakie są oczekiwania młodych matek odnośnie realizowanej polityki rodzinnej przez państwo polskie,
- 6) jak respondentki oceniają politykę rodzinną państwa polskiego.

Obszary badawcze dotyczyły kwestii planowania ciąży przez respondentki, sytuacji materialnej i mieszkaniowej, opieki nad dzieckiem, oczekiwań ze strony państwa dla matki i dziecka oraz regulacji dotyczących polityki rodzinnej państwa. Badaniem zostało objętych ogółem 1500 respondentek, które w latach 2011 i 2012 urodziły dziecko - badanie ogólnopolskie.

3.2. Charakterystyka respondentek

Z przeprowadzonych badań ankietowych wynika, że największą grupę wiekową, 40% ogółu ankietowanych (600 ankietowanych kobiet) stanowiły respondentki w przedziale wiekowym 25-29 lat. Kolejna liczna grupa stanowiąca 34,80% ogółu ankietowanych (522 respondentki) to kobiety w wieku 30-34 lata. 234 odpowiedzi (tj. 15,60% ogółu ankietowanych) udzieliły kobiety w przedziale wiekowym 35-39 lat.

⁹⁴ Przedstawione w rozdziale III i IV własne wyniki badań ankietowych stanowią fragment przeprowadzonego procesu badawczego dotyczącego oczekiwań Polek odnośnie państwowej polityki rodzinnej.

⁹⁵ Stachak S., *Podstawy metodologii nauk ekonomicznych*, Książka i Wiedza, Warszawa 2006., s. 173.



Kobiety w wieku 20-24 lata stanowiły 3,80% ankietowanych kobiet (57 odpowiedzi), zaś w wieku 15-19 lat - 2% (30 odpowiedzi). Najmniejszą grupę respondentek stanowiły kobiety po 40 roku życia, tj. w sumie 3,80% ogółu ankietowanych (57 odpowiedzi).

Z udzielonych odpowiedzi wynika, że największą grupę badanych osób stanowiły kobiety z wykształceniem średnim – 36,30% ogółu ankietowanych (544 respondentek) oraz z wyższym 20,00% ogółu ankietowanych (300 respondentek). Wśród ogółu przebadanych 18,00% stanowiły kobiety z zawodowym wykształceniem – 270 odpowiedzi oraz wyższym zawodowym – 228 respondentek (15,20% ogółu ankietowanych kobiet). Kobiety z wykształceniem gimnazjalnym stanowiły 4,50% ogółu ankietowanych (68 odpowiedzi). Najmniejszą grupę stanowiły respondentki posiadające wykształcenie podstawowe – w sumie 4,00% (60 respondentek) oraz ponadgimnazjalne 2,00% (30 respondentek).

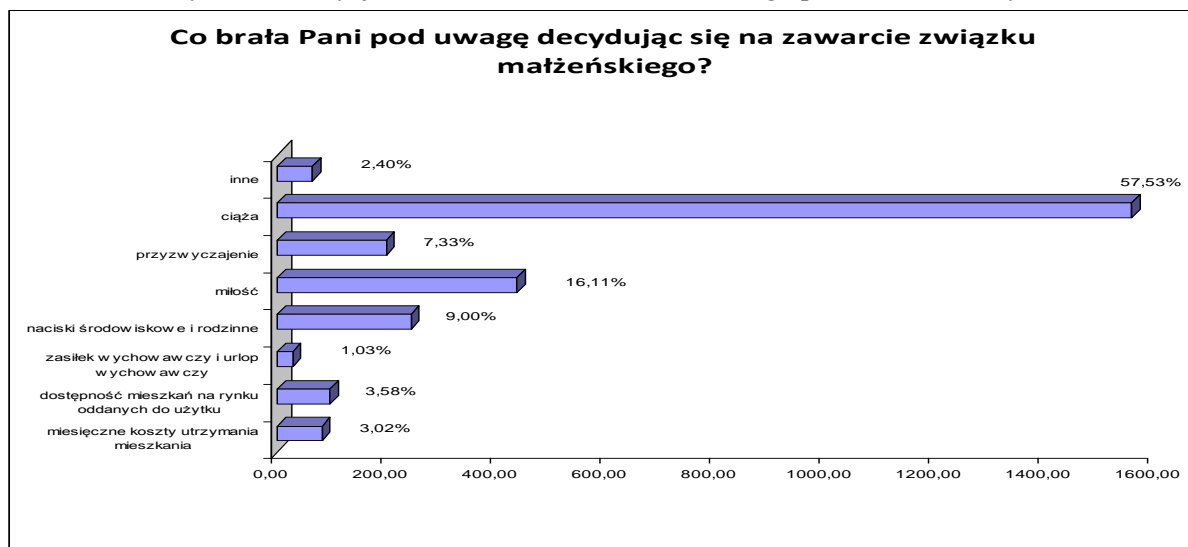
Ze względu na miejsce zamieszkania - 39,00% ankietowanych pochodziło z obszarów wiejskich, – 26,00% ogółu ankietowanych z miast o wielkości 200-500 tys. i 500 i więcej tys. – 26,00% ogółu ankietowanych. Kobiety z miast o wielkości 20 - 100 tys. – stanowiły 9,00% ogółu ankietowanych. W miastach poniżej 20 tys. udział w badaniu wzięło 6,20% ogółu ankietowanych. Najmniejszą grupę stanowiły respondentki z miast o wielkości 100-200tys. – 3,80% ogółu ankietowanych.

Ankietowane kobiety w 68,46% były w związku małżeńskim. Kobiety żyjące w konkubinacie stanowiły 17,07%. Dwie pozostałe grupy odpowiedzi stanowiły panny (7,20%) i rozwiedzione (5%). Najmniejszą grupę stanowiły wdowy 2,27%.

Kobiety biorące udział w ankiecie posiadały od 1 dziecka do 4 dzieci (były one urodzone między 1987r. a 2012r.) przerwy między dziećmi wynosiły od 1 roku (najwięcej 3-5 lat tj.87%), a w jednym przypadku, różnica wieku między pierwszym i ostatnim porodem wynosiła 21 lat (1%).

Największy odsetek ankietowanych kobiet – 57,53% ogółu ankietowanych wyszło za mąż ze względu na ciążę. Związek małżeński z miłości zawarło 16,11% ogółu ankietowanych. Związek małżeński z przyzwyczajenia (spotykanie się ze sobą przez kilka lat) zawarło 7,33% ogółu ankietowanych. Potwierdza to fakt, że ponad połowa kobiet nie planowała zajścia w ciążę, a tym samym zawarcie związku małżeńskiego było spowodowane ciążą. Respondentki, które wyszły za mąż ze względu na naciski środowiskowe stanowiły 9,00% ogółu ankietowanych.

Wykres 2. Decyzja o zawarciu związku małżeńskiego przez ankietowanych



Źródło: opracowanie własne na podstawie przeprowadzonych badań ankietowych

3.3. Sytuacja ekonomiczna badanych

Zgodnie z uzyskanymi wynikami badań ankietowych 46,00% ogółu respondentek (690 kobiet) to osoby pracujące. 480 ankietowanych było bezrobotnych (co stanowi 32,00% ogółu ankietowanych). Respondentki, które określiły swoją sytuację jako bierne zawodowo – (praca w rodzinnym gospodarstwie rolnym, urlop wychowawczy, prowadzenie gospodarstwa domowego) stanowiły 22,00% (330 kobiet).

Zdecydowana większość rodzin badanych respondentek to obydwój małżonkowie pracujący – 34,67% ogółu ankietowanych. Kolejną grupę stanowiły rodziny utrzymujące się z opieki społecznej – 33,20% ogółu ankietowanych. 24,80% ogółu ankietowanych stanowiły rodziny w których pracuje tylko mąż – czyli typowa rodzina z okresu transformacji, kiedy to mąż był głównym żywicielem rodziny. Pozostałe odpowiedzi stanowiły w sumie 8,33% - w tym 3,93% rodzina bezrobotna, oraz 3,40% stanowiły inne odpowiedzi. Wśród innych typów rodzin znalazły się: *matka samotnie wychowująca*.

Dochód na jedną osobę w rodzinie do 500 zł określiło 33,20% ogółu ankietowanych - czyli rodziny utrzymujące się z opieki społecznej. Na kolejnym miejscu uplasowały się rodziny z dochodem powyżej 2000 zł – 22,80% ogółu ankietowanych. 18,67% respondentek przedstawiło dochód na jedną osobę w rodzinie w wysokości 1000-1499 zł, a zaraz po nich 13,73% respondentek określiło, że ich rodziny znajdują się w przedziale dochodowym powyżej 500-999 zł. Badane kobiety, które stwierdziły, że dochód przypadający na jedną osobę w rodzinie wynosi 1500-2000 zł stanowiły 11,60% ogółu ankietowanych.

Spośród 1500 przebadanych respondentek – 45,00% posiada własne mieszkanie/dom. 24,60% ankietowanych wynajmuje mieszkanie, natomiast 30,40% respondentek mieszka razem z rodzicami. W sumie ponad połowa ankietowanych nie posiada własnego mieszkania (wynajmuje bądź cały czas zamieszkuje z rodzicami).

Tabela 12. Sytuacja mieszkaniowa ankietowanych

Sytuacja mieszkaniowa	Liczba odpowiedzi	%
własne mieszkanie/dom	675,00	45,00
mieszkanie wynajmowane	369,00	24,60
u rodziców	456,00	30,40
Ogółem	1500	100

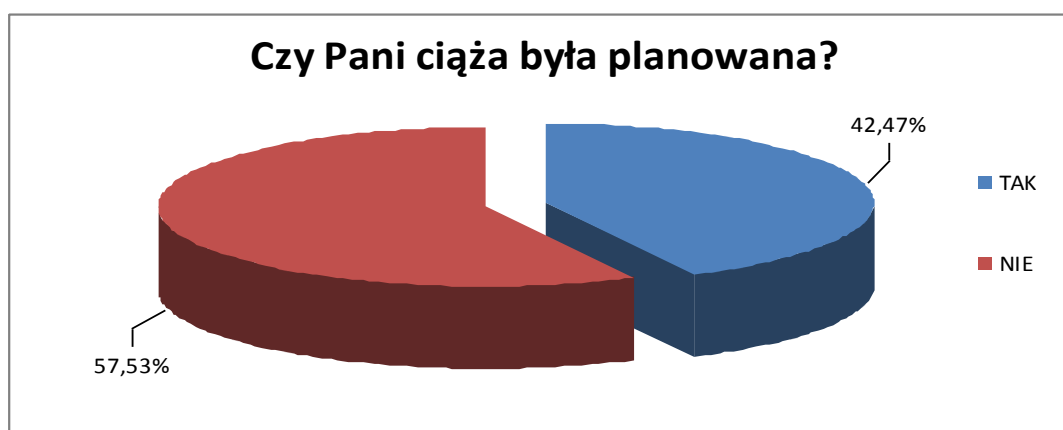
Źródło: opracowanie własne na podstawie przeprowadzonych badań ankietowych

Badania pokazują, że ponad połowa ankietowanych nie posiada własnego mieszkania. Jest to spowodowane nie ilością mieszkań oddanych do użytku – bo ich liczba z roku na rok się zwiększa, ale ceną za m² mieszkania. „Przeciętną” polską rodzinę zarabiającą co najmniej średnią krajową nie stać jest na zakup mieszkania, a czasem nawet na zaciągnięcie kredytu ze względu na niską zdolność kredytową (szczególnie w warunkach nowych zasad obowiązujących od roku 2014, gdzie przy zaciągnięciu kredytu hipotecznego trzeba będzie okazać się 5% wkładem własnym).

3.4. Decyzje prokreacyjne kobiet w świetle badań własnych

Z przeprowadzonych badań wynika, że 42,47% ankietowanych kobiet (637 odpowiedzi) planowało swoją pierwszą ciążę. Natomiast 57,53% respondentek (863 odpowiedzi) udzieliło negatywnych odpowiedzi na to pytanie, to znaczy, że nie planowało swojego pierwszego dziecka.

Wykres 3. Planowanie ciąży przez respondentki (odpowiedź przy 1 dziecku)



Źródło: opracowanie własne na podstawie przeprowadzonych badań ankietowych

Respondentki posiadające więcej niż jedno dziecko, w ponad 2/3 przypadków nie planowały ciąży (74,27% ankietowanych). Respondentki, które stwierdziły, że każda ciąża była planowana stanowiły 14,00%, zaś 10,73% określiło, że pierwsza ciąża była nieplanowana, a kolejne planowane.

Tabela 13. Planowanie ciąży przez respondentki (odpowiedź przy więcej niż 1 dziecku)

Czy Pani ciąża była planowana? (odpowiedź przy więcej niż 1 dziecku)	Liczba odpowiedzi	%
pierwsza ciąża nieplanowana a kolejna planowana	161,00	10,73
żadna nie planowana	1114,00	74,27
każda ciąża zaplanowana	210,00	14,00
inne	15,00	1,00
Ogółem	1500	100

Źródło: opracowanie własne na podstawie przeprowadzonych badań ankietowych

Spośród ankietowanych kobiet 58,00% stwierdziło, że dziecko, które urodziły było ich pierwszym dzieckiem. Natomiast 28,00% ankietowanych kobiet biorąc udział w ankiecie stwierdziło, że dziecko, które urodziły było drugim dzieckiem. Zaledwie 10 % spośród 1500 ankietowanych kobiet stwierdziło, że dziecko, które urodziły jest ich 3 dzieckiem, zaś 4% kobiet urodziło czwarte dziecko w momencie przeprowadzania badania. Sytuacja ta pokazuje, że cały czas dominuje sytuacja rodziny 2+1, czyli rodzice z jednym dzieckiem i 2+2 – rodzice z dwojgiem dzieci.

Tabela 14. Liczba posiadanych dzieci wśród ankietowanych

Czy dziecko które Pani urodziła jest	Liczba odpowiedzi	%
Pierwszym dzieckiem	870,00	58,00
Drugim dzieckiem	420,00	28,00
Trzecim dzieckiem	150,00	10,00
Czwartym dzieckiem	60,00	4,00
Piątym dzieckiem	0,00	0,00
Szóstym i więcej	0,00	0,00
Ogółem	1500	100

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań ankietowych

W ramach przeprowadzanego badania ankietowego respondentki były pytane o motywy, które spowodowały, że kobiety zdecydowały się na urodzenie dziecka. Ankietowane kobiety w 57,53% stwierdziły, że przypadkowo zaszły w ciążę. Natomiast 20,67% ankietowanych zdecydowało, że zaszło w ciążę, ponieważ chciało mieć kolejne dziecko. Wśród ankietowanych kobiet 9,47% respondentek stwierdziło, że zdecydowało się mieć dziecko, ponieważ pragnął tego małżonek. 8,86% ogółu ankietowanych stwierdziło, że motywem do zajścia w ciążę był już odpowiedni wiek. Dla 2,47% respondentek motywem do zajścia w ciążę była finansowa pomoc państwa (samorządu gminnego). W 1% respondentki stwierdziły, że zdecydowały się na urodzenie dziecka ze względu na instynkt macierzyński.

Tabela 15. Motywy prokreacyjne wśród ankietowanych

Czym się pani kierowała decydując się na urodzenie dziecka, jakie były motywy?	Liczba odpowiedzi	%
To było marzenie zostać matką	15,00	1,00
Tego pragnął mój mąż	142,00	9,47
Mam już dziecko, chciałam mieć następne	310,00	20,67
To był przypadek, że zaszłam w ciążę	863,00	57,53
Kocham dzieci więc traktuję to jako dar	0,00	0,00
Miałam trudności z zajściem w ciążę więc przyjąłm to jako błogosławieństwo	0,00	0,00
Poprzez urodzenie dziecka otrzymałam pomoc finansową państwa (samorządu gminnego) i to był główny powód	37,00	2,47
Mam już tyle lat, że czas najwyższy mieć dziecko	133,00	8,86
Ogółem	1500	100

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań ankietowych

Wykres 4. Planowanie dzieci wśród ankietowanych w przyszłości

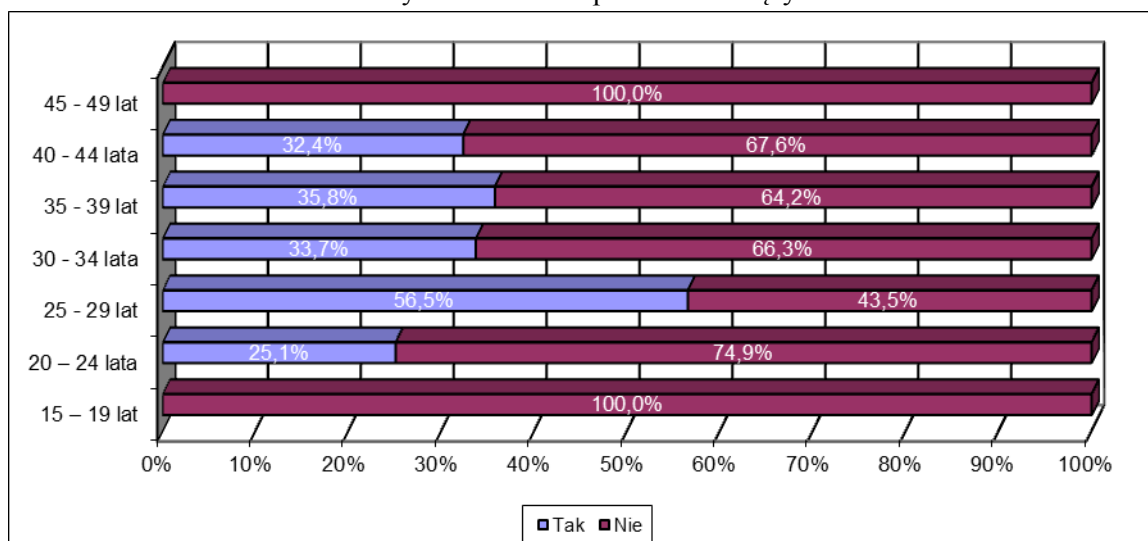


Źródło: opracowanie własne na podstawie przeprowadzonych badań ankietowych

Jeżeli chodzi o planowanie dzieci w przyszłości, 61,00% ankietowanych kobiet stwierdziło, że nie planuje mieć dzieci w przyszłości, natomiast 39,00% respondentek chciałoby mieć w przyszłości dzieci.

Z zaprezentowanych danych wynika (wyk.5), że we wszystkich grupach wiekowych, oprócz młodych kobiet w wieku 25-29 – respondentki nie planowały swojej ciąży. Młode kobiety w wieku 25-29 lat – (56,5% ankietowanych w tej grupie) planowały swoją ciążę biorąc pod uwagę różne czynniki. Zajście w ciążę kobiet w pozostałych grupach wiekowych było „z przypadku”.

Wykres 5. Wiek a planowanie ciąży



Źródło: opracowanie własne na podstawie przeprowadzonych badań ankietowych

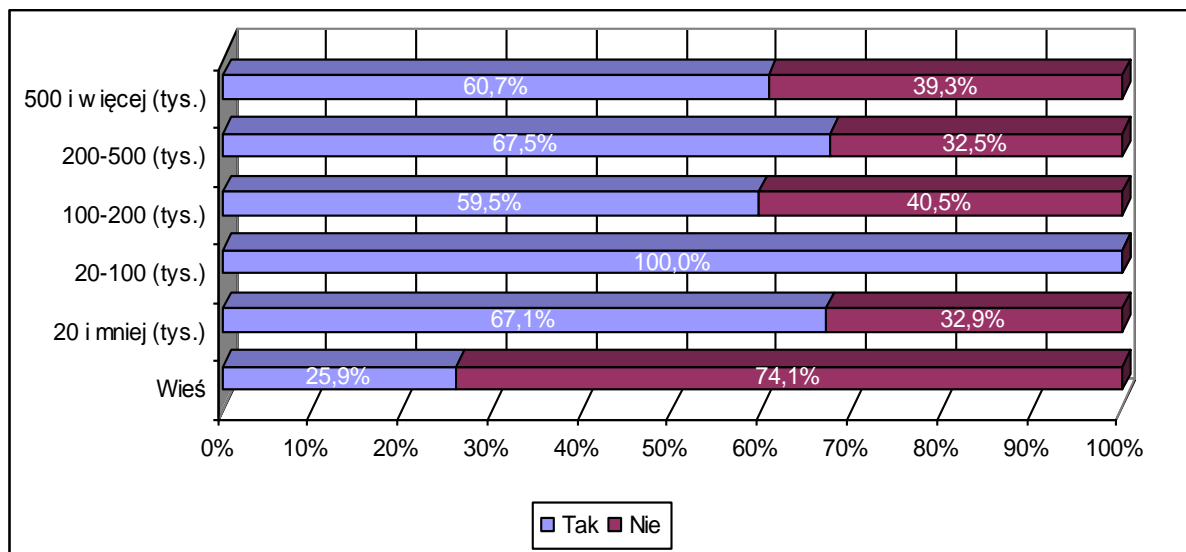
Wyniki pokazują, że w miastach o wielkości 20-100 tys. mieszkańców – 100% ankietowanych kobiet chciałoby mieć kolejne dziecko (wyk.6). W miastach o wielkości 100-200 tys. 59,5% ankietowanych zdecydowałoby się na kolejne dziecko. W mniejszych miastach poniżej 20 tys. mieszkańców ponad połowa badanych respondentek (67,1%) planuje mieć kolejne dziecko, 32,9% odpowiedzi było negatywnych odnośnie decyzji prokreacyjnych. Podobnie sytuacja przedstawia się odnośnie badanych kobiet zamieszkujących miasta od 200 do 500 tys. mieszkańców, gdzie 67,5% stanowiły kobiety chcące mieć kolejne dziecko, a 32,5% kobiety nie planujące kolejnego dziecka.

Respondentki z dużych miast powyżej 500 tys. mieszkańców w 39,3% nie są zainteresowane posiadaniem kolejnego dziecka – kobiety te stanowią 3,9% ogółu ankietowanych, natomiast 60,7% kobiet w tej grupie jest zainteresowanych decyzją o kolejnym dziecku.

Wśród respondentek pochodzących z obszarów wiejskich 74,1% uznało, że nie planuje mieć kolejnego dziecka, natomiast 25,9% respondentek stwierdziło, że chce mieć kolejne dziecko.

W sumie 57,53% ogółu badanych kobiet nie chce i nie planuje kolejnego dziecka.

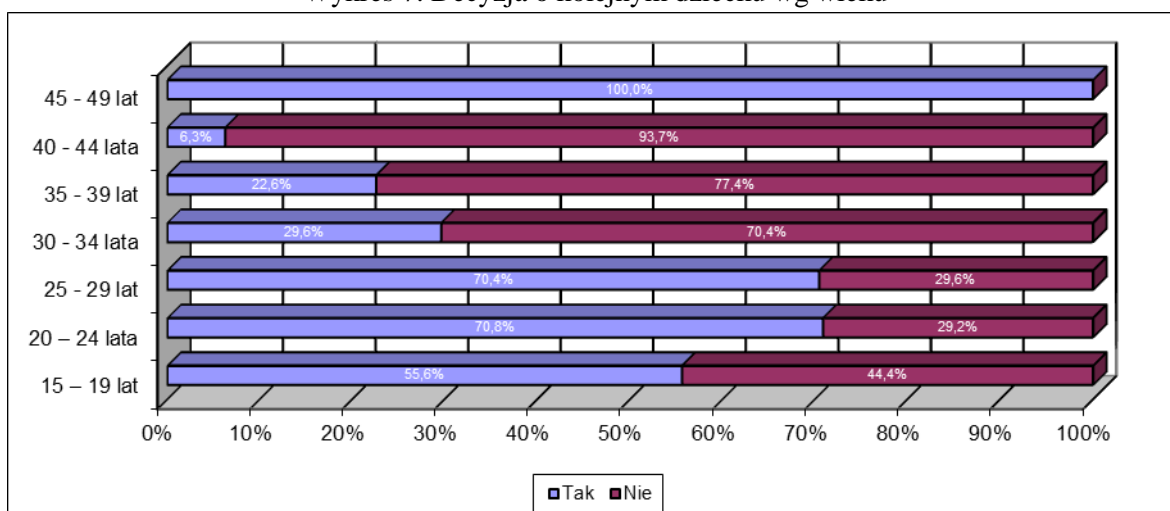
Wykres 6. Miejsce zamieszkania a decyzja o dzietności



Źródło: opracowanie własne na podstawie przeprowadzonych badań ankietowych

Badane respondentki były pytane o decyzje o kolejnym dziecku (wyk.7). Kobiety w wieku 45-49 lat w 100% odpowiedzi, stwierdziły że chciałyby urodzić kolejne dziecko. Wyniki badań potwierdzają, że młode kobiety w wieku 20-24 lata (70,8% odpowiedzi) chciałyby urodzić kolejne dziecko. Kobiety znajdujące się w przedziale wiekowym 25-29 lat, odpowiedziały pozytywnie w 70,4% na pytanie dotyczące przyszłych decyzji prokreacyjnych. Kobiety w kategorii wiekowej 15-19 lat (55,6% odpowiedzi) bierze pod uwagę decyzje o kolejnym dziecku. 44,4% ankietowanych w tej grupie wiekowej nie planuje urodzenia kolejnego dziecka. 70,4% ankietowanych respondentek w wieku 30-34 lata nie planuje urodzenia dziecka. Wśród ankietowanych kobiet w kategorii wiekowej 35-39 lat, 77,4% również nie chce mieć kolejnego dziecka. Kobiety w grupie wiekowej 40-44 lata stwierdziły w 93,7%, że nie biorą pod uwagę decyzji o kolejnym dziecku. Z badań wynika, że kobiety w wieku 30-39 lat (46,40% ogółu ankietowanych) nie są zainteresowane urodzeniem kolejnego dziecka. Jest to spowodowane przede wszystkim większą świadomością tej grupy odnośnie czynników dotyczących sytuacji finansowej rodziny, możliwości godzenia obowiązków zawodowych z rodzinnymi oraz wychowywaniem małego dziecka. Kobiety, które odpowiedziały pozytywnie na pytanie dotyczące przyszłych decyzji prokreacyjnych znajdują się w przedziale wiekowym 20-29 lat, z czego większość w przedziale wiekowym 25-29 lat. Jest to o tyle niekorzystne, że granica kobiet decydujących się na dziecko przesuwają się coraz wyżej. Sytuacja ta powoduje, że wskaźnik zastępowalności pokoleń znajduje się cały czas poniżej normy (nadal utrzymuje się niż demograficzny).

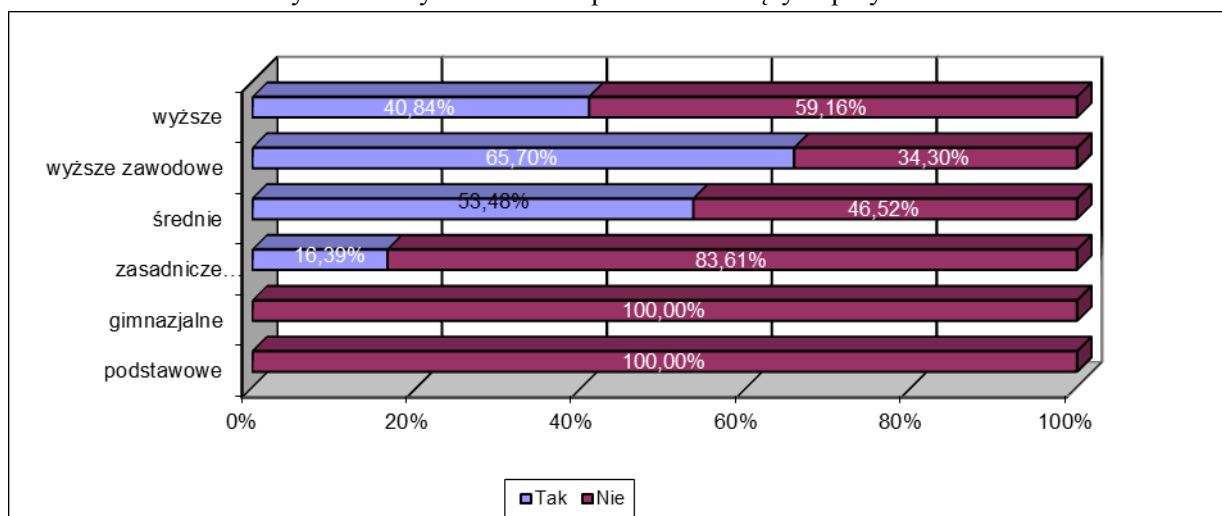
Wykres 7. Decyzja o kolejnym dziecku wg wieku



Źródło: opracowanie własne na podstawie przeprowadzonych badań ankietowych

Badania pokazują, że kobiety z wykształceniem podstawowym i gimnazjalnym w 100% nie planowały swojej ciąży (wyk.8). Podobnie sytuacja przedstawiała się, jeżeli chodzi o kobiety z wykształceniem zasadniczym zawodowym. 83,61% respondentek z wykształceniem zasadniczym zawodowym (17,43% ogółu ankietowanych kobiet) stwierdziło, że nie planowało swojej ciąży, 16,39% ankietowanych w tej grupie stwierdziło natomiast, że ich ciąża była przemyślaną i zaplanowaną decyzją. Również respondentki z wykształceniem wyższym stwierdziły, że nie planowały swojej ciąży (59,16%) – respondentki te stanowiły 14,07% ogółu ankietowanych kobiet. 66,70% respondentek z wykształceniem wyższym zawodowym oraz 53,48% z wykształceniem średnim stwierdziło, że decyzja o urodzeniu dziecka była planowana. Okazuje się, że kobiety z wykształceniem wyższym, zasadniczym zawodowym, gimnazjalnym i podstawowym nie planowały swojej ciąży. Jedynie kobiety z wykształceniem średnim i wyższym zawodowym stwierdziły, że ich ciąża była świadoma.

Wykres 8. Wykształcenie a planowanie ciąży w przyszłości



Źródło: opracowanie własne na podstawie przeprowadzonych badań ankietowych



Biorąc pod uwagę niską liczbę urodzeń, bardzo niski poziom współczynnika dzietności, niski przyrost naturalny w naszym kraju oraz niską tendencję do skłonności prokreacyjnych badane kobiety zostały zapytane o decyzję związaną z kolejnym dzieckiem. Uzyskane dane są bardzo niepokojące. Respondentki posiadające czworo dzieci w 100% nie chcą mieć kolejnego dziecka. Kobiety posiadające troje dzieci również stwierdziły, że nie zdecydują się na kolejne dziecko – (93,1% ankietowanych kobiet w tej grupie). Respondentki z dwojgiem dzieci w 90,7% stwierdziły, że nie chcą mieć kolejnego dziecka. 50,2% posiadających jedno dziecko, stwierdziło, że nie chciałoby posiadać kolejnego. Natomiast 49,8% respondentek z jednym dzieckiem, stwierdziło, że są zdecydowane na jeszcze kolejne dziecko. Na podstawie ogółu przebadanych respondentek można stwierdzić, że 30,35% przebadanych kobiet posiadających jedno dziecko stwierdziło, że nie chce mieć kolejnego. Jeżeli chodzi o kobiety posiadające dwoje dzieci 25,36% ogółu ankietowanych kobiet nie chce mieć kolejnego dziecka. Kobiety z trojgiem i czworgiem dzieci nie są zainteresowane posiadaniem kolejnego dziecka.

WNIOSKI – ROZDZIAŁ III

Na podstawie przeprowadzonych badań ankietowych można wyciągnąć następujące wnioski:

- 42,47% ankietowanych kobiet planowało swoją pierwszą ciążę. 57,53% respondentek nie planowało swojego pierwszego dziecka, zaś 74,27% respondentek mających więcej niż jedno dziecko stwierdziło, że żadna z ciąż nie była planowana;
- 61,00% ankietowanych kobiet nie planuje mieć więcej dzieci w przyszłości. Jest to wielce niepokojące, gdyż większość rodziców chce pozostać przy modelu rodziny 2+1. Takie podejście nie zmieni sytuacji kryzysowej dotyczącej przyrostu naturalnego w Polsce, a tym samym nie przyczyni się do zmiany wskaźnika zastępowalności pokoleń na bardziej korzystny;
- 57,53% respondentek wśród motywów jakie kierowały decyzjami prokreacyjnymi stwierdza, że zaszły w ciążę z przypadku; 20,67% stwierdziło, że ma już dziecko i chce mieć następne, zaś 9,47% wymienia jako decyzje prokreacyjną fakt, że posiadania dziecka chciał mąż;
- badane respondentki wśród motywów prokreacyjnych nie wymieniają pomocy ze strony państwa.



ROZDZIAŁ IV

EFEKTYWNOŚĆ POLITYKI RODZINNEJ PAŃSTWA POLSKIEGO W ŚWIETLE PRZEPROWADZONYCH BADAŃ

W niniejszym rozdziale przedstawiono problematykę efektywności, identyfikację efektywności polityki rodzinnej oraz narzędzia jej pomiaru. Wymiar jej efektywności przekłada się na sytuację społeczną i ekonomiczną rodziny oraz rolę ekonomicznych instrumentów państwa w zaspokajaniu społeczno-ekonomicznych potrzeb rodziny.

4.1. Identyfikacja efektywności w polityce rodzinnej

Dotychczasową politykę rodzinną w Polsce cechowało: podporządkowanie celom politycznym, a przez to brak stabilności celów, kierunków i rozwiązań szczegółowych, niska efektywność instrumentów finansowych, regres świadczeń w naturze, ograniczanie zakresu podmiotowego – koncentracja na uboższych, ale bez wyraźnej skuteczności⁹⁶. W programie polityki rodzinnej państwa przygotowanej w 2007 r. zostały sformułowane cele i kierunki działań polityki rodzinnej w Polsce: przeciwdziałanie negatywnym procesom demograficznym prowadzeniu polityki typu implicite, nacisk na tworzenie ekonomicznych podstaw egzystencji rodziny (zatrudnienie, firmy rodzinne, mieszkania), ulgi prorodzinne w systemie podatkowym, poprawa jakości życia w sferze zdrowia. Problem dotyczący starzenia się społeczeństw europejskich, powiązany ze spadkiem urodzeń jest problemem występującym również w Polsce. Starzenie się społeczeństw samo w sobie nie jest żadnym problemem. Wydłużenie okresu życia uważane jest za wielkie osiągnięcie cywilizacji zachodniej. Starzenie połączone ze spadkiem urodzeń jest problematyczne i można nawet mówić o „bombie geriatrycznej”. Unia Europejska ma poważny problem z poradzeniem sobie z tym zjawiskiem. Wynika to z faktu, że Unia nie ma kompetencji w sprawie polityki rodzinnej. Jeśli chodzi o „bombę geriatryczną” Europy, charakteryzuje się ona nie tylko starzeniem się społeczeństw, ale również spadkiem dzietności. Powstaje pytanie o przyczyny tego zjawiska. Dlaczego tak się dzieje, że w krajach, w których są relatywnie najlepsze warunki do wychowywania dzieci, ponieważ istnieją najlepsze systemy ochrony socjalnej, najwyższy poziom życia, mamy do czynienia ze spadkiem stopy urodzin. Sytuacja taka związana jest w Polsce jak i innych krajach UE z tzw. teorią drugiego przejścia demograficznego, która wiąże zjawisko spadku urodzeń ze zmianami w kulturze, jakie zaszły w drugiej połowie XX wieku⁹⁷. Związane są one z upowszechnieniem oświaty i emancypacji. Ludzie uważają, że posiadanie dzieci, które wiąże się z poświęceniem własnych aspiracji, nie jest ich głównym priorytetem. Oczywiście nie jest to jedyna przyczyna, bo zjawiska społeczne rzadko są jednoprzyczynowe. Oprócz zmiany kulturowej dokonały się także inne zmiany, np. zmiany na rynku pracy, zmiany w dochodach rodzin.

⁹⁶ Balcerzak-Paradowska B., Rodzina i polityka rodzinna na przełomie wieków...dz.cyt. s. 178.

⁹⁷ Okólski M., Demografia – Podstawowe pojęcia, procesy i teorie w encyklopedycznym zarysie, Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR, Warszawa 2005, s. 156.

Ciechański J – przedstawiciel MPlPS, Biuletyn nr: 1486/V Komisja: Komisja Rodziny i Praw Kobiet /nr 49/ Warszawa 2007, s.2.





Polska znajduje się wśród państw europejskich w gronie krajów o najniższej dzietności. Współczynnik dzietności kobiet w okresie rozrodczym wynosi u nas 1,31 dziecka⁹⁸. Należymy do tej samej kategorii, co Austria, Portugalia, Czechy, Grecja, Hiszpania, Litwa, Łotwa, Niemcy. Poziom dzietności potrzebny do prostej reprodukcji pokoleń wynosi 2,1 dziecka na kobietą w wieku rozrodczym. Ciekawe jest, że wśród państw rozwiniętych, do których Polska się zalicza, występuje dosyć duże zróżnicowanie poziomu dzietności. Na jednym biegunie jest Słowenia z najniższym poziomem dzietności w Europie, który wynosi 1,2, a na drugim biegunie Islandia, w której poziom dzietności wynosi 2,1, a także Nowa Zelandia i Stany Zjednoczone, w których współczynnik wynosi 2. Inne państwa Unii wykazują interesujące zróżnicowanie, np. w takich krajach, jak Francja i Irlandia oraz w krajach nordyckich poziom dzietności jest znacząco wyższy niż w pozostałych krajach. We Francji i Irlandii współczynnik wynosi 1,9 dziecka na kobietę i jest bliski poziomowi prostego zastępowania pokoleń. Na podstawie tych danych można stwierdzić, że wysoki wskaźnik urodzeń występuje w krajach bardzo różniących się podejściem do polityki rodzinnej czy ochrony socjalnej oraz do koncepcji państwa dobrobytu. Kiedy dojdzie do wyraźnego zmniejszenia liczby ludności w Europie, może to powodować skutki gospodarcze. Dotychczas nie było w historii przypadku, żeby państwo, w którym spada liczba ludności, mogło zapewnić wzrost gospodarki. Może to mieć również poważne konsekwencje dla możliwości utrzymywania programów socjalnych, ponieważ cała idea państwa opiekuńczego opiera się na założeniu stałego wzrostu ludności, odpowiedniej liczby osób młodych w wieku produkcyjnym, które mogą utrzymywać zainicjowane programy⁹⁹. W mniej zamożnych państwach UE zwraca się uwagę na bardziej materialny charakter polityki rodzinnej dotyczący wysokości zasiłków macierzyńskich, wysokość zasiłków na dzieci, pomoc w kosztach edukacji oraz zwalczanie bezrobocia. Wśród obywateli polskich panuje przekonanie, że najbardziej pożądanymi działaniami prorodzinnymi władz publicznych powinny być: walka z bezrobociem, ulżenie w kosztach kształcenia, odpowiedni zasiłek macierzyński i ulgi podatkowe na dzieci oraz odpowiedni zasiłek na dzieci¹⁰⁰. Z tego wynika, że w dalszym ciągu dla obywateli polskich ważne jest wsparcie dochodowe, aby przekonać ich do posiadania większej liczby dzieci, ale również poprawa sytuacji na rynku pracy.

Polityka rodzinna nie powinna się ograniczać tylko do pomocy o charakterze redystrybucyjnym, do pomocy socjalnej i wyrównywania dochodów, tylko być adresowana również do grupy kobiet lepiej sytuowanych, pracujących, którym trudno jest pogodzić karierę zawodową z życiem rodzinnym. Same zachęty materialne mogą jednak nie być wystarczające, żeby przekonać je do posiadania większej liczby dzieci. Dzieci wymagają nie tylko nakładów pieniężnych, lecz również nakładów czasu. Zatem liczba dzieci oraz rozkład ich urodzin w czasie pozostaje w konflikcie z dążeniem rodziców do kariery i znalezienia satysfakcjonującej pracy. Na koszt dziecka składają się więc nie tylko wydatki rodziców na konkretne dobra, lecz również koszty alternatywne czasu poświęcanego na wychowanie dzieci, wynikające z utraty części bądź całości dochodów, spowodowanej posiadaniem dziecka. Dotyczy to zwłaszcza kobiet, które, pomimo przemian społecznych oraz rosnącej aktywizacji zawodowej, nadal pozostają głównymi dostarczycielami czasu opieki nad dziećmi. Macierzyństwo ogranicza możliwości kobiety na rynku pracy nie tylko poprzez redukcję liczby godzin, które może ona poświęcić pracy zawodowej. Otrzymuje niższe wynagrodzenie również ze względu na zakłócony przebieg kariery zawodowej oraz mniejszą niż w przypadku kobiet bezdzietnych mobilność.

⁹⁸ Dane z 2007 roku – Europe in Figures – Eurostat Yearbook 2008, s. 46.

⁹⁹ Ciechański J – przedstawiciel MPiPS, Biuletyn nr: 1486/...dz.cyt. s.5.

¹⁰⁰ Odpowiedzi udzielone przez polskich respondentów dla badania wykonanego w 2004 r. przez Europejską Fundację Poprawy Warunków Życia i Pracy, tzw. Fundację Dublińską.



Dłuższa przerwa w aktywności zawodowej wpływa też niekorzystnie na długoterminową zdolność do uzyskiwania dochodu – maleje ogólna wysokość dochodu netto uzyskiwanego przez kobietę w ciągu całego życia (mniej lat pracy), co wpływa ujemnie na możliwość oszczędzenia części zarobków na emeryturę.

Dlatego tak ważna jest skuteczność podejmowanych działań. Istotne są kryteria sukcesu w zakresie polityki rodzinnej. Jeśli kryterium sukcesu jest zwalczanie ubóstwa dzieci albo zwalczanie ubóstwa rodzin wielodzietnych, to wyraźnie widać, że wsparcie finansowe, czyli działalność redystrybucyjna ze strony państwa poprzez system podatkowy bądź system świadczeń jest skuteczna. Skuteczne są również działania polegające na ułatwianiu łączenia obowiązków zawodowych z rodzinnymi. Więcej kobiet może pracować, natomiast niekoniecznie musi to mieć wpływ na ich decyzje reprodukcyjne. Ta pozytywna zależność występuje zwłaszcza wśród kobiet lepiej wykształconych i pobierających wyższe dochody.

Jeśli posługiwać się będziemy kryterium podniesienia dzietności, nie ma łatwych rozwiązań, ponieważ głównym powodem zmniejszonej dzietności w krajach wysoko rozwiniętych są procesy kulturowe, zmiany w systemie wartości. Można próbować odwrócić te trendy, ale muszą to być działania długofalowe. W tych państwach, w których wysokość świadczeń pieniężnych jest znaczna i połączona jest z innymi świadczeniami, np. z rozwiązaniami organizacyjnymi pozwalającymi na łatwą dostępność wysokiej jakości opieki nad dziećmi i w których nakłady państwa na świadczenia rodzinne są relatywnie wysokie w stosunku do innych programów wsparcia, taka polityka państwa wpływa na poziom dzietności.

Jednym z ważnych zadań współczesnego państwa jest właściwe zapewnienie opieki rodzinie, gdyż działając na rzecz rodziny, inwestuje się w ludzi, a tylko zdrowe i wykształcone społeczeństwo jest zdolne do efektywnego tworzenia dóbr materialnych i kulturalnych. Fundamentalne znaczenie dla funkcjonowania systemu polityki rodzinnej ma ocena, która winna obejmować wszystkie jego elementy składowe. Jej przedmiotem są z jednej strony osiągnięte rezultaty, znajdujące wyraz w poprawie jakości życia i kondycji rodzin, z drugiej zaś strony stosowane procedury postępowania i działania oraz wykorzystanie istniejących zasobów (racjonalność, skuteczność, efektywność). Ocena efektywności ekonomicznych instrumentów polityki rodzinnej (w tym m.in. pieniężnych świadczeń rodzinnych) jest kluczowym elementem działalności polityki rodzinnej. Efektywna polityka rodzinna powinna również zapewniać wolny wybór modelu rodziny, a przede wszystkim wolny wybór każdemu z obojga rodziców, czy chce kontynuować pracę zawodową po utworzeniu związku i wydaniu na świat potomstwa oraz wyboru preferowanego przez rodziców modelu opieki nad dzieckiem. Ów wolny wybór ucieleśniony jest w prawie kobiet do samodecydowania, czy chcą łączyć posiadanie dzieci z dalszym rozwijaniem kariery zawodowej. Taki system wspierania rodzin jest z jednej strony szansą dla polepszenia sytuacji demograficznej i ekonomicznej kraju, z drugiej zaś strony dowodem, że aktywność zawodowa kobiet nie musi być hamulcem dla decyzji prokreacyjnych. Można więc przyjąć, że **efektywność polityki rodzinnej** to relacja uzyskiwanych efektów do poniesionych nakładów - przyczyniająca się do jej skuteczności. O kształcie efektywności polityki rodzinnej decydować może zespół czynników i narzędzi polityki państwa, polityki pracodawców, a także czynników cywilizacyjno-kulturowych mających za zadanie wykreowanie jak najlepszej polityki pronatalistycznej, zapewniającej społeczeństwu ciągłość oraz satysfakcję społeczno-ekonomiczną rodziny, poprawy kapitału intelektualnego, a także promowanie rodziny i jej partnerskiego modelu, w celu zapewnieniu rozwoju gospodarczego stwarzając szansę dla poprawy sytuacji demograficznej i ekonomicznej kraju.

Efektywna polityka rodzinna powinna spełniać dwie ważne funkcje:

- państwową – zapewniającą rozwój gospodarczy kraju oraz ciągłość społeczeństwa i narodu;
- społeczną – zapewniającą zastępowalność pokoleń, poprawę kapitału intelektualnego oraz dobrą kondycję i jakość życia rodzin.

Efektywna polityka rodzinna powinna być ukierunkowana na odwrócenie tendencji nizu demograficznego i stworzenie takich warunków dla dzisiejszych potencjalnych rodziców, żeby chcieli nimi zostać.

4.2. Czynniki wpływające na decyzje prokreacyjne

Z przeprowadzonych badań ankietowych wynika, że decydując się na dziecko, 41,40% nie bierze nic pod uwagę. Oznacza to, że kobiety decydując się na dziecko, szczególnie pierwsze nie zastanawiają się nad korzyściami płynącymi ze strony państwa. Wśród badanych kobiet 26,67% respondentek decydując się na dziecko brało pod uwagę zasiłek wychowawczy i urlop wychowawczy – jest to głównie spowodowane polityką pracodawców i strachem przed utratą pracy po zajściu w ciążę i urodzeniu dziecka. 20,80% ogółu ankietowanych przywiązuje wagę decydując się na dziecko do wynagrodzenia za pracę. Szczególnie w sytuacji, kiedy wynagrodzenie jest niskie, pracuje jedno z rodziców, bądź rodzic samotnie wychowuje dziecko. Jest to oczywiście spowodowane kosztami związanymi z wychowaniem małego dziecka. 4,26% respondentek brało pod uwagę decydując się na dziecko (szczególnie kolejne) ulgi podatkowe dla rodzin z dziećmi. 5,40% ogółu ankietowanych decydując się na dziecko zwracało uwagę na zasiłek opiekuńczy co wiąże się z godzeniem obowiązków zawodowych z rodzinnymi i możliwością rekompensaty części wydatków ponoszonych z tytułu opieki nad małym dzieckiem. 1,47% ogółu odpowiedzi stanowiła wysokość zasiłku rodzinnego i dodatków do niego.

Tabela 16. Czynniki brane pod uwagę przez respondentki dotyczące decyzji o urodzeniu dziecka

Czy decydując się na dziecko brała Pani pod uwagę?	Liczba odpowiedzi/respondentek	%
zasiłek wychowawczy i urlop wychowawczy	400,00	26,67
zasiłek opiekuńczy	81,00	5,40
wysokość zasiłku rodzinnego i dodatków do zasiłku	22,00	1,47
wynagrodzenie z pracy	312,00	20,80
ulgi podatkowe dla rodzin z dziećmi	64,00	4,26
Inne (nie brałam nic pod uwagę)	621,00	41,40
Ogółem	1500	100

Źródło: opracowanie własne na podstawie przeprowadzonych badań ankietowych

Zgodnie z uzyskanymi wynikami odnośnie czynników i motywów branych pod uwagę dotyczących decyzji o urodzeniu dziecka (tab.17) najwięcej respondentek (46,53% ogółu ankietowanych) udzieliło innej odpowiedzi niż zaproponowana w ankiecie. 60,00% kobiet odpowiedziało, że kierowało się stabilizacją zawodową i materialną, natomiast 40,00% respondentek wskazało na zegar biologiczny. Kolejnym powodem, dla którego kobiety decydowały się na dziecko była chęć jego posiadania

Projekt współfinansowany ze środków Unii Europejskiej w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego

(instynkt macierzyński) 40,60% kobiet. 11,20% zdecydowało się na urodzenie dziecka ze względu na kwestię mieszkaniową jako czynnika stanowiącego pozytywny bodziec do decyzji o dziecku. 2,21% odpowiedzi dotyczyło polityki fiskalnej państwa, 0,27% odpowiedzi możliwości uzyskania pomocy materialnej ze strony państwa i 0,87% ogółu odpowiedzi dofinansowania z pomocy społecznej.

Tabela 17. Motywy brane pod uwagę przez respondentki dotyczące decyzji o urodzeniu dziecka (ciąża planowana)

Jeżeli Pani ciąża była planowana to czym się Pani kierowała?	Liczba odpowiedzi/respondentek	%
chęć posiadania dziecka/instynkt macierzyński	609,00	40,60
kwestia mieszkaniowa	168,00	11,20
polityka fiskalna państwa	4,00	0,27
możliwość uzyskania pomocy materialnej ze strony państwa	13,00	0,87
dofinansowania z pomocy społecznej	8,00	0,53
inne	698,00	46,53
Ogółem	1500	100

Źródło: opracowanie własne na podstawie przeprowadzonych badań ankietowych

Analizując odpowiedzi udzielone na podstawie przeprowadzonych badań ankietowych należy stwierdzić, że 1/3 respondentek decydując się na dziecko brała pod uwagę możliwość godzenia pracy zawodowej i wychowywania dziecka (33,47% ankietowanych). Na następnym miejscu kobiety decydując się na dziecko brały pod uwagę łatwy dostęp do żłobka i przedszkola (27,73% ankietowanych). Prawie taki sam odsetek respondentek (22,53% ankietowanych) decydując się na dziecko wskazywało stabilną sytuację finansową. 7,20% ankietowanych kobiet decydując się na dziecko rozważało istnienie korzystnych warunków mieszkaniowych. 5,47% ankietowanych kobiet zdecydowało się na dziecko poprzez naciski środowiskowe i rodzinne. Natomiast 3,60% ankietowanych udzieliło innych odpowiedzi wśród których znalazły się: *odpowiedni wiek – 1,60%* i *kwestie zdrowotne 2,00%*.

Tabela 18. Narzędzia polityki rodzinnej mające wpływ na podjęcie decyzji o posiadaniu potomstwa

Czy wpływ o decyzji o posiadaniu potomstwa miały	Liczba odpowiedzi	%
możliwość godzenia pracy zawodowej i wychowywania dziecka	502,00	33,47
łatwy dostęp do żłobka i przedszkola	416,00	27,73
stabilna sytuacja finansowa	338,00	22,53
naciski środowiskowe i rodzinne	82,00	5,47
korzystne warunki mieszkaniowe	108,00	7,20
Inne	54,00	3,60
Ogółem	1500	100

Źródło: opracowanie własne na podstawie przeprowadzonych badań ankietowych



Biorąc pod uwagę rozkład odpowiedzi pod względem poziomu dochodu odnośnie wpływu na decyzję o posiadaniu potomstwa (tab.19) należy jednoznacznie stwierdzić, że respondentki, u których dochód na jedną osobę w rodzinie wynosił ok. 500 zł decydując się na dziecko brały przede wszystkim pod uwagę łatwy dostęp do żłobka i przedszkola (28,69% ankietowanych), a następnie możliwość godzenia pracy zawodowej i wychowywania dziecka (22,61% ankietowanych). Kolejnym czynnikiem, który decydował o posiadaniu potomstwa w tej grupie dochodowej były naciski środowiskowe i rodzinne (19,63% ankietowanych). W tej grupie dochodowej ważny wpływ na decyzję o posiadaniu potomstwa miały również – stabilna sytuacja finansowa (11,40% ankietowanych), korzystne warunki mieszkaniowe (8,36% ankietowanych) oraz odpowiedni wiek i kwestie zdrowotne - takich odpowiedzi udzieliło 9,31% ankietowanych kobiet. Jeżeli chodzi o sytuację finansową respondentek, to osoby, których dochód mieścił się w przedziale 500-999 zł określiły, że wpływ na decyzje o posiadaniu potomstwa miały głównie narzędzia dotyczące możliwości godzenia pracy zawodowej i wychowywania dziecka (29,22% ankietowanych kobiet) oraz stabilna sytuacja finansowa (23,38% ankietowanych kobiet). Respondentki znajdujące się w przedziale 1000-1499 zł na osobę w rodzinie wskazały 3 główne narzędzia mające wpływ na decyzję o posiadaniu potomstwa – w 35,50% dotyczyły możliwości godzenia pracy zawodowej i wychowywania dziecka, 19,85% ankietowanych kobiet odniosło się do stabilnej sytuacji finansowej i 23,66% dotyczyło łatwego dostępu do żłobka i przedszkola.

Ankietowane kobiety znajdujące się w przedziale dochodowym od 1500 do 2000 zł na osobę w rodzinie decydując się na dziecko brały przede wszystkim pod uwagę łatwy dostęp do żłobka i przedszkola (30,00% ankietowanych), stabilną sytuację finansową – (28,82% ankietowanych) oraz możliwość godzenia pracy zawodowej i wychowywania dziecka – (20,59% ankietowanych). Warto zauważyć, że w przypadku respondentek z dochodem na osobę w rodzinie od 500 – 2000 zł oprócz narzędzi dotyczących godzenia obowiązków zawodowych z rodzinnymi dochodził również czynnik dotyczący stabilnej sytuacji finansowej. Respondentki w przedziale dochodowym powyżej 2000 zł stwierdziły, że decydując się na dziecko brały pod uwagę możliwość godzenia pracy zawodowej i wychowywania dziecka (48,07% ankietowanych kobiet) oraz łatwy dostęp do żłobka i przedszkola – 36,14% ankietowanych kobiet. Z przeprowadzonej analizy w tych przedziałach dochodowych wynika, że rodzice decydując się na dziecko brali pod uwagę godzenie życia zawodowego z rodzinnym i łatwy dostęp do placówek typu żłobki i przedszkola, ale głównie decyzja oparta była na podstawie sytuacji finansowej rodziny i warunkach mieszkaniowych.

Ankietowane kobiety, które określiły dochód na osobę w rodzinie do 500 zł brały pod uwagę również godzenie studiowania i wychowywania dziecka (20 respondentek) – 2,1% ogółu ankietowanych kobiet. Jest to niezwykle ważne, gdyż biorąc pod uwagę fakt, że studia stają się istotnym etapem edukacji w życiu zawodowym, decyzja o posiadaniu dziecka zostaje odłożona na późniejszy etap. W związku z powyższym zmienia się przeciętny wiek posiadania pierwszego dziecka (zostaje on przeniesiony z grupy wiekowej 20–24 lata do 25–30 lat).

Tabela 19. Sytuacja materialna a narzędzia polityki rodzinnej mające wpływ na decyzje o posiadaniu potomstwa

Dochód na 1 osobę w rodzinie	do 500 zł		500 - 999 zł		1000 - 1499 zł		1500 - 2000 zł		powyżej 2000 zł		ogółem	
	liczba	%	liczba	%	liczba	%	liczba	%	liczba	%	liczba	%
Czy wpływ o decyzji o posiadaniu potomstwa miały												
możliwość godzenia pracy zawodowej i wychowywania dziecka	119	22,61	75	29,22	93	35,50	35	20,59	137	48,07	459	30,60
łatwy dostęp do żłobka i przedszkola	151	28,69	40	15,58	62	23,66	51	30,00	103	36,14	407	27,13
stabilna sytuacja finansowa	60	11,40	60	23,38	52	19,85	49	28,82	28	9,94	249	16,62
naciski środowiskowe i rodzinne	103	19,63	22	8,44	14	5,34	6	3,53	0	0,00	145	9,67
korzystne warunki mieszkaniowe	44	8,36	40	15,59	31	11,83	14	8,24	17	5,85	146	9,71
Inne (odpowiedni wiek i kwestie zdrowotne)	49	9,31	20	7,79	10	3,82	15	8,82	0	0,00	94	6,27
Ogółem	526	100	257	100	262	100	170	100	285	100	1500	100

Źródło: opracowanie własne na podstawie przeprowadzonych badań ankietowych



4.3. Oczekiwania respondentek wobec państwowej polityki rodzinnej

W badaniu ankietowym poddane zostały analizie narzędzia polityki rodzinnej państwa dla matki i dziecka według sytuacji zawodowej respondentek (tab.20). Z przeprowadzonych badań wynika, że kobiety pracujące stawiają głównie na płatny urlop wychowawczy (23,82% ankietowanych), dłuższy urlop macierzyński (21,44% ankietowanych) większą liczbę żłobków i przedszkoli (12,50% ankietowanych), lepszy system wynagrodzeń (13,10% ankietowanych). Z powyższego wynika, że kobiety mające zatrudnienie stawiają przede wszystkim na narzędzia ułatwiające godzenie obowiązków zawodowych z życiem rodzinnym. Kobiety bezrobotne oczekują od państwa przede wszystkim płatnego urlopu wychowawczego (18,84% ankietowanych), dłuższego urlopu macierzyńskiego (17,59% ankietowanych), bardziej korzystnej polityki mieszkaniowej (15,83% ankietowanych) oraz wyższych kwot zasiłków 12,31% ankietowanych kobiet. Kobiety bezrobotne podobnie jak pracujące stawiają na godzenie obowiązków zawodowych z rodzinnymi, ale także kierują się w swoich oczekiwaniach narzędziami finansowymi polityki rodzinnej odnośnie wsparcia ze strony państwa dla matki i dziecka. Kobiety zajmujące się domem i przebywające na urlopie wychowawczym określiły, że ze strony państwa oczekują przede wszystkim płatnego urlopu wychowawczego (30,53% ankietowanych) oraz wyższych kwot zasiłków (22,90% ankietowanych kobiet). Pozostałe narzędzia nie stanowią wobec respondentek dużych oczekiwań i stanowią niewielkie wsparcie dla matki i dziecka. Otrzymane wyniki obliczeń upoważniają do stwierdzenia, że kobiety pracujące stawiają głównie na finansowe instrumenty polityki rodzinnej związane z godzeniem obowiązków zawodowych z rodzinnymi. Do godzenia życia zawodowego z rodzinnym można również zaliczyć większą liczbę żłobków i przedszkoli. Kobiety bezrobotne mimo, że pozostają bez pracy w głównej mierze stawiają na te same czynniki co kobiety posiadające status osoby pracującej czyli płatny urlop wychowawczy i dłuższy urlop macierzyński. Pozostałe czynniki nie stanowią wobec respondentek dużych oczekiwań i stanowią niewielkie wsparcie dla matki i dziecka. Wskazuje to na fakt zwracania przez potencjalnych rodziców szczególnej uwagi na sprawy przyszłościowe związane z opieką nad dzieckiem a co za tym idzie pogodzeniem pracy z życiem rodzinnym w taki sposób, żeby nie kolidowały ze sobą.

Tabela 20. Oczekiwania ze strony państwa dla matki i dziecka wg. sytuacji zawodowej ankietowanych

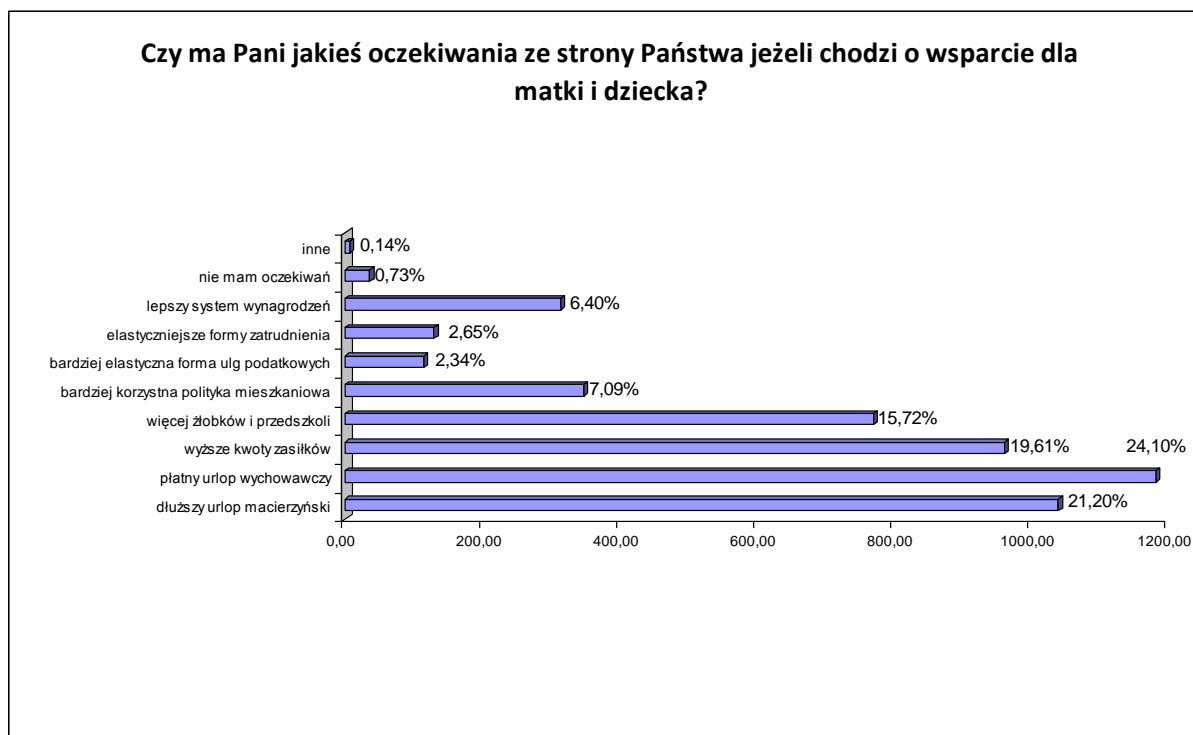
Sytuacja zawodowa	Pracująca		Bezrobotna		Inna (zajmuje się domem z własnego wyboru, przebywa na urlopie wychowawczym)		Ogółem	
	liczba	%	liczba	%	liczba	%	liczba	%
dłuższy urlop macierzyński	180	21,44	70	17,59	25	9,54	275	18,34
płatny urlop wychowawczy	200	23,82	75	18,84	80	30,53	355	23,67
wyższe kwoty zasiłków	72	8,54	49	12,31	60	22,90	181	12,05
więcej żłobków i przedszkoli	105	12,50	25	6,28	41	15,65	171	11,40
bardziej korzystna polityka mieszkaniowa	45	5,36	63	15,83	39	14,89	147	9,80
bardziej elastyczna forma ulg podatkowych	35	4,17	31	7,79	0	0,00	66	4,40
elastyczniejsze formy zatrudnienia	70	8,34	27	6,78	17	6,49	114	7,60
lepszy system wynagrodzeń	110	13,10	46	11,56	0	0,00	156	10,40
nie mam oczekiwań	18	2,13	12	3,02	0	0,00	30	2,00
Inne (możliwość powrotu do pracy po urlopie macierzyńskim)	5	0,60	0	0,00	0	0,00	5	0,34
Ogółem	840	100	398	100	262	100	1500	100

Źródło: opracowanie własne na podstawie przeprowadzonych badań ankietowych

W kwestii oczekiwań respondentek ze strony państwa, jeżeli chodzi o wsparcie dla matki i dziecka przedstawione zostały obszary, które zdaniem ankietowanych powinny być wzmocnione przez państwo. Największy odsetek odpowiedzi 24,10% ogółu ankietowanych kobiet dotyczył płatnego urlopu wychowawczego oraz dłuższego urlopu macierzyńskiego – 21,20% ogółu udzielonych odpowiedzi. Kobiety stawiają więc na godzenie obowiązków zawodowych z rodzinnymi wybierając narzędzia, które, przyczyniają się do ułatwienia im pracy zawodowej z obowiązkami matki i żony. Na kolejnym miejscu 19,61% ankietowanych kobiet oczekuje ze strony państwa wyższych kwot zasiłków. Kwoty na obecnym poziomie nie zaspokajają w wielu przypadkach nawet podstawowych potrzeb.

Dla przykładu w Niemczech za miesięczną kwotę zasiłku rodzinnego (184 euro na pierwsze i drugie dziecko) można kupić 16 paczek pampersów, w Anglii 12 (zasiłek rodzinny na pierwsze dziecko 17,45 funta), a w Polsce zaledwie jedną (zasiłek rodzinny w kwocie 77 zł na dziecko do 5 roku życia). Kolejnym ważnym czynnikiem brany pod uwagę, jeżeli chodzi o pomoc ze strony państwa przy wspieraniu matki i dziecka była większa liczba żłobków i przedszkoli – 15,72% ogółu ankietowanych. Jest to oczywiście związane z jednej strony niewystarczającą liczbą tych instytucji, a z drugiej strony łączeniem obowiązków zawodowych z rodzinnymi. Respondentki w badaniu ankietowym oczekują od państwa również bardziej korzystnej polityki mieszkaniowej (7,09% ogółu ankietowanych kobiet). Jest to o tyle ważne, że pomocy takiej oczekują głównie samotni rodzice. Pozostałe odpowiedzi stanowiły w sumie 12,26% i dotyczyły bardziej elastycznych form ulg podatkowych (2,34% ankietowanych kobiet), elastyczniejszych form zatrudnienia (2,65% ankietowanych kobiet), lepszego systemu wynagrodzeń (6,40% ankietowanych kobiet), nie miało oczekiwań (0,73% ankietowanych kobiet) i możliwości powrotu do pracy po urlopie macierzyńskim (0,14% ankietowanych kobiet).

Wykres 9. Oczekiwania respondentek ze strony państwa jeżeli chodzi o wsparcie dla matki i dziecka



Źródło: opracowanie własne na podstawie przeprowadzonych badań ankietowych

Badania pokazały, że wśród oczekiwań od państwa odnośnie wsparcia matki i dziecka ze strony kobiet zamieszkujących na wsi przede wszystkim dominują wyższe kwoty zasiłków – (26,69% ankietowanych kobiet) oraz płatny urlop wychowawczy (23,90% ankietowanych kobiet). Następnie respondentki wymieniały dłuższy urlop macierzyński (18,33% ankietowanych kobiet) oraz lepszy system wynagrodzeń (11,55% ankietowanych kobiet). Poza tymi czynnikami respondentki z obszarów wiejskich wymieniały elastyczniejsze formy zatrudnienia (5,71% ankietowanych) oraz większą liczbę żłobków i przedszkoli – (4,78% ankietowanych).



Ankietowane kobiety zamieszkujące w miejscowościach o wielkości 20 tys. mieszkańców oczekują od polityki prowadzonej przez państwo na rzecz rodzin przede wszystkim dłuższego urlopu macierzyńskiego (32,05% ankietowanych kobiet) oraz wyższych kwot zasiłków (30,77% ankietowanych kobiet). Oprócz tych dwóch narzędzi polityki rodzinnej państwa respondentki wymieniały również jako istotne dla nich elastyczniejsze formy zatrudnienia (7,69% ankietowanych kobiet), a także płatny urlop wychowawczy – (14,10% ankietowanych).

W miejscowościach liczących od 20 do 100 tys. mieszkańców oczekiwania respondentek odnośnie wsparcia dla matki i dziecka dotyczyły przede wszystkim lepszego systemu wynagrodzeń (18,92% ankietowanych kobiet). Ponadto badane kobiety wskazały 4 narzędzia polityki rodzinnej (dłuższy urlop macierzyński, płatny urlop wychowawczy, wyższe kwoty zasiłków i bardziej elastyczne formy ulg podatkowych), których oczekują odnośnie państwowego wsparcia dla matki i dziecka. Badania pokazują, że respondentki zamieszkujące miejscowości o populacji od 100 do 200 tys. mieszkańców oczekują od państwa polskiego przede wszystkim płatnego urlopu wychowawczego (26,09% ankietowanych kobiet). W ramach państwowego wsparcia dla matki i dziecka ankietowane kobiety wymieniały również dłuższy urlop macierzyński, więcej żłobków i przedszkoli, wyższe kwoty zasiłków oraz bardziej korzystną politykę mieszkaniową (po 13,04% odpowiedzi ankietowanych kobiet).

W miastach liczących od 200 do 500 tys. mieszkańców ankietowane kobiety w ramach oczekiwań ze strony państwa wymieniały przede wszystkim dłuższy urlop macierzyński – (25,26% ankietowanych kobiet) oraz płatny urlop wychowawczy (19,93% ankietowanych kobiet). W ramach państwowego wsparcia dla matki i dziecka ankietowane kobiety wymieniały także lepszy system wynagrodzeń (10,60% ankietowanych kobiet) oraz więcej żłobków i przedszkoli (11,51% ankietowanych kobiet).

Respondentki zamieszkujące miasta powyżej 500 tys. mieszkańców oczekują głównie od państwa polskiego wsparcia w postaci dłuższego urlopu macierzyńskiego (24,36% ankietowanych kobiet) oraz płatnego urlopu wychowawczego (21,79% ankietowanych kobiet). Dodatkowo ankietowane kobiety wymieniały również bardziej korzystną politykę mieszkaniową oraz bardziej elastyczne formy ulg podatkowych (w sumie 35,26% ankietowanych kobiet).

Ogólnie należy stwierdzić, że wśród ogółu ankietowanych kobiet dominował: dłuższy urlop macierzyński w miastach powyżej 500 tys. i w miastach 200-500 tys. mieszkańców. W pozostałych miastach i na wsi również ta forma wsparcia dominowała. Na kolejnym miejscu znalazły się wyższe kwoty zasiłków oraz bardziej elastyczne formy odliczeń podatkowych, a także elastyczniejsze formy zatrudnienia. W mniejszych miastach poniżej 100 tys. mieszkańców oraz na wsi przede wszystkim respondentki zwracały uwagę na wyższe kwoty zasiłków. Ponadto na wsi ankietowane kobiety oczekiwałyby od państwa jeżeli chodzi o wsparcie matki i dziecka dłuższego urlopu macierzyńskiego oraz płatnego urlopu wychowawczego. Mieszkanek wsi zwracały również uwagę na lepszy system wynagrodzeń.



Projekt współfinansowany ze środków Unii Europejskiej w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego

Tabela 21. Oczekiwania respondentek ze strony państwa jeżeli chodzi o wsparcie dla matki i dziecka wg. miejsca zamieszkania

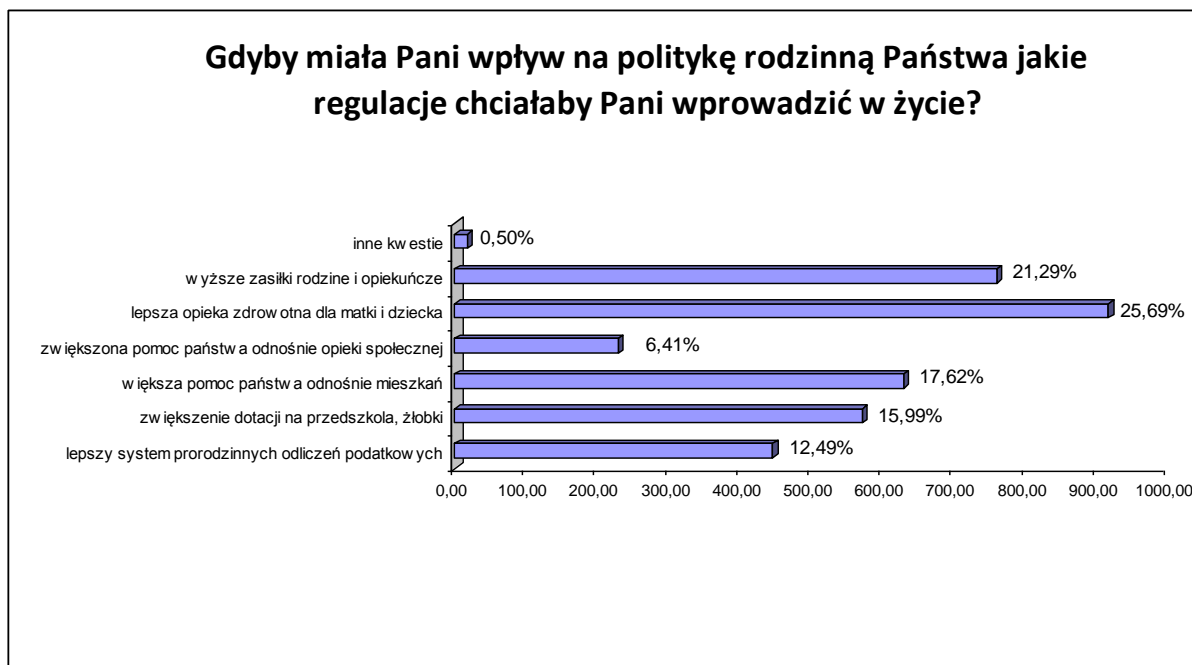
Miejsce zamieszkania	Wieś		Miasto 20 i mniej (tys.)		Miasto 20-100 (tys.)		Miasto 100-200 (tys.)		Miasto 200-500 (tys.)		Miasto 500 i więcej (tys.)		Ogółem	
	liczba	%	liczba	%	liczba	%	liczba	%	liczba	%	liczba	%	liczba	%
dłuższy urlop macierzyński	138	18,33	25	32,05	16	14,41	5	10,87	90	25,26	38	24,36	312	20,80
płatny urlop wychowawczy	180	23,90	11	14,10	14	12,61	12	26,09	71	19,93	34	21,79	322	21,46
wyższe kwoty zasiłków	201	26,69	24	30,77	15	13,51	3	6,52	38	10,66	3	1,92	284	18,93
więcej żłobków i przedszkoli	36	4,78	0	0,00	12	10,81	4	8,70	41	11,51	0	0,00	93	6,20
bardziej korzystna polityka mieszkaniowa	34	4,53	8	10,26	10	9,02	6	13,04	26	7,30	26	16,67	110	7,33
bardziej elastyczna forma ulg podatkowych	22	2,92	0	0,00	14	12,61	0	0,00	18	5,04	29	18,59	83	5,54
elastyczniejsze formy zatrudnienia	43	5,71	6	7,69	9	8,11	6	13,04	23	6,45	14	8,98	101	6,73
lepszy system wynagrodzeń	87	11,55	4	5,13	21	18,92	4	8,70	41	11,51	12	7,69	169	11,26
nie mam oczekiwań	12	1,59	0	0,00	0	0,00	6	13,04	5	1,40	0	0,00	23	1,53
Inne (możliwość powrotu do pracy po urlopie macierzyńskim)	0	0,00	0	0,00	0	0,00	0	0,00	3	0,94	0	0,00	3	0,22
Ogółem	753	100	78	100	111	100	46	100	356	100	156	100	1500	100

Źródło: opracowanie własne na podstawie przeprowadzonych badań ankietowych



W zakresie „oczekiwań wobec polityki rodzinnej państwa” ankietowane osoby były pytane o regulacje jakie chciałyby wprowadzić w życie odnośnie polityki rodzinnej państwa (wyk.10). Najwięcej respondentek, (bo aż 25,69% chciałyby wprowadzenia w życie regulacji odnośnie lepszej opieki zdrowotnej dla matki i dziecka –ankietowanych kobiet. Kolejną kwestią jaką ankietowane kobiety chciałyby ulepszyć w naszym systemie polityki rodzinnej były wyższe zasiłki rodzinne i opiekuńcze (21,29% ankietowanych kobiet). Kolejną wymienianą przez respondentki kwestią była większa pomoc państwa odnośnie mieszkań – takiej odpowiedzi udzieliło 17,62% ankietowanych kobiet. Następną wymienianą kwestią było godzenie obowiązków zawodowych z rodzinnymi – respondentki chciałyby, żeby państwo zwiększyło dotacje na żłobki i przedszkola - 15,99% ankietowanych kobiet. Niedobór tych placówek odczuwany jest w każdym mieście naszego kraju i przede wszystkim na wsi, a dla rodziców pracujących często jest to jedyne rozwiązanie odnośnie zostawienia dziecka/ci na czas pobytu w pracy. Szansą w tej kwestii było dobre wykorzystanie środków unijnych (9 mln euro przeznaczył Europejski Fundusz Społeczny na tworzenie przykładowych placówek dla małych dzieci w latach 2007 – 2013 w ramach Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki Poddziałanie: 1.3.2 Projekty na rzecz promocji równych szans kobiet i mężczyzn oraz godzenia życia zawodowego i rodzinnego)¹⁰¹. 12,49% badanych chciałyby wprowadzić w życie regulacje dotyczące lepszego systemu prorodzinnych odliczeń podatkowych. Jest to ważne szczególnie dla rodzin z więcej niż jednym dzieckiem. 6,41% ankietowanych kobiet oczekuje w ramach polityki rodzinnej państwa zwiększonej pomocy odnośnie pomocy społecznej. 4 kobiety (0,50% ogółu udzielonych odpowiedzi) udzieliło innych odpowiedzi, w ramach których znalazły się: *zasiłki rodzinne dla każdego dziecka i wszystkie powyżej.*

Wykres 10. Oczekiwanie respondentek odnośnie regulacji dotyczących polityki rodzinnej państwa



Źródło: opracowanie własne na podstawie przeprowadzonych badań ankietowych

¹⁰¹ http://www.fundusze-strukturalne.gov.pl/NSS/na+co+fundusze/Zatrudnienie/pokl_1_3_2.htm



Bardzo istotnym problemem w realizowanych badaniach były oczekiwania odnośnie polityki rodzinnej państwa wg. miejsca zamieszkania respondentek (tab.22). Na wsi respondentki oczekują zwiększenia dotacji na żłobki i przedszkola (20,48% ankietowanych kobiet), wyższych zasiłków rodzinnych i opiekuńczych (23,73% ankietowanych kobiet), zwiększenia pomocy państwa odnośnie opieki społecznej (19,49% ankietowanych kobiet) oraz lepszej opieki zdrowotnej dla matki i dziecka (17,09% ankietowanych kobiet), a także lepszego systemu prorodzinnych odliczeń podatkowych (14,27% ankietowanych kobiet).

Respondentki zamieszkujące miasta o populacji do 20 tys. mieszkańców oczekują od polityki rodzinnej państwa polskiego przede wszystkim zwiększenia dotacji na przedszkola i żłobki – (26,44% ankietowanych), lepszego systemu prorodzinnych odliczeń podatkowych (20,69% ankietowanych) oraz wyższych zasiłków rodzinnych i opiekuńczych (22,99% ankietowanych).

W miejscowościach liczących od 20 do 100 tys. mieszkańców ankietowane kobiety w ramach swoich oczekiwań wskazywały głównie na lepszy system prorodzinnych odliczeń podatkowych (25,38% ankietowanych) oraz wyższe zasiłki rodzinne i opiekuńcze – również 22,31% ankietowanych. Dodatkowo respondentki z tej grupy wskazywały na 3 narzędzia polityki rodzinnej, tj. zwiększenie dotacji na żłobki i przedszkola, większą pomoc państwa odnośnie mieszkań i lepszą opiekę zdrowotną dla matki i dziecka.

Mieszkancki miast liczących od 100 do 200 tys. mieszkańców gdyby miały wpływ na politykę rodzinną państwa polskiego wprowadziłyby w życie lepszą opiekę zdrowotną dla matki i dziecka (33,90% ankietowanych), lepszy system prorodzinnych odliczeń podatkowych – (15,25% ankietowanych) oraz wyższe zasiłki rodzinne i opiekuńcze (15,25% ankietowanych) i większa pomoc państwa odnośnie mieszkań (15,25% ankietowanych).

W miastach o ilości mieszkańców od 200 do 500 tys. respondentki określiły, że oczekują od polityki rodzinnej prowadzonej przez państwo lepszej opieki zdrowotnej dla matki i dziecka - (24,98% ankietowanych). Ponadto respondentki w tej grupie wymieniały zwiększenie dotacji na przedszkola i żłobki (19,98% ankietowanych), lepszy system prorodzinnych odliczeń podatkowych (18,04% ankietowanych) oraz wyższe zasiłki rodzinne i opiekuńcze – (13,60% ankietowanych). 14,15% kobiet ankietowanych w tej grupie domagało się większej pomocy państwa odnośnie mieszkań.

W największych miastach liczących powyżej 500 tys. mieszkańców 28,21% ankietowanych kobiet oczekuje lepszej opieki zdrowotnej dla matki i dziecka. 24,36% respondentek chciałoby wyższych zasiłków rodzinnych i opiekuńczych. 18,58% ankietowanych kobiet z miast powyżej 500 tys. mieszkańców oczekuje również od państwa polskiego lepszego systemu prorodzinnych odliczeń podatkowych oraz zwiększenia dotacji na żłobki i przedszkola (16,67% ankietowanych).

W ramach ogółu ankietowanych kobiet okazuje się, że oczekiwania odnośnie polityki rodzinnej państwa wg. miejsca zamieszkania skupiają się przede wszystkim na zwiększeniu dotacji na żłobki i przedszkola bez względu na wielkość miasta czy też wieś. Respondentki z miast o ilości mieszkańców 200-500 tys. oraz miejscowości powyżej 500 tys., a przede wszystkim wsi, oczekują również wyższych zasiłków rodzinnych i opiekuńczych. Ponadto w dużych miastach ankietowane kobiety w ramach oczekiwań rozwiązań polityki rodzinnej ze strony państwa wskazywały na lepszy system prorodzinnych odliczeń podatkowych jako istotny czynnik polityki rodzinnej państwa. Na kolejnym miejscu w dużych miastach znalazły się oczekiwania dotyczące wyższych zasiłków rodzinnych i opiekuńczych, co oznacza, że na obecnym poziomie kwota zasiłków jest niewystarczająca. W miastach mniejszych poniżej 200 tys. mieszkańców, respondentki wskazywały przede wszystkim na lepszy system prorodzinnych odliczeń

podatkowych (2,05% ogółu ankietowanych kobiet) w miastach 20-100 tys. i w miastach o ilości mieszkańców 20 tys. i mniej (1,38% ogółu ankietowanych kobiet), a także wyższe zasiłki rodzinne i opiekuńcze. Na wsi badane kobiety oczekują od państwa odnośnie prowadzonej polityki rodzinnej zwiększenia dotacji na żłobki i przedszkola wyższych kwot zasiłków rodzinnych i opiekuńczych oraz zwiększenia pomocy państwa odnośnie opieki społecznej.

Podsumowując należy stwierdzić inną specyfikę oczekiwań mieszkanek wsi oraz miast. Mieszkanki wsi (20,48% ankietowanych) oczekują od państwa większej liczby instytucji opiekuńczo-wychowawczych (żłobki, przedszkola) – których nie ma na obszarach wiejskich oraz zwiększenia pomocy państwa w zakresie opieki społecznej (19,49% ankietowanych). Mieszkanki miast oczekują od państwa przede wszystkim lepszej opieki zdrowotnej dla matki i dziecka, a także wyższych kwot zasiłków rodzinnych i opiekuńczych.

Tabela 22. Oczekiwania respondentek odnośnie polityki rodzinnej państwa wg. miejsca zamieszkania

Miejsce zamieszkania	Wieś		Miasto 20 i mniej (tys.)		Miasto 20-100 (tys.)		Miasto 100-200 (tys.)		Miasto 200-500 (tys.)		Miasto 500 i więcej (tys.)		Ogółem		
	liczba	%	liczba	%	liczba	%	liczba	%	liczba	%	liczba	%	liczba	%	
Gdyby miała Pani wpływ na politykę rodzinną Państwa jakie regulacje chciałaby Pani wprowadzić w życie	lepszemu systemowi prorodzinnych odliczeń podatkowych	101	14,27	18	20,69	33	25,38	9	15,25	65	18,04	29	18,58	255	17,00
	zwiększenie dotacji na przedszkola, żłobki	145	20,48	23	26,44	21	16,15	8	13,57	72	19,98	26	16,67	295	19,66
	większa pomoc państwa odnośnie mieszkań	35	4,94	12	13,79	23	17,69	9	15,25	51	14,15	19	12,18	149	9,93
	zwiększona pomoc państwa odnośnie opieki społecznej	138	19,49	0	0,00	10	7,69	4	6,78	30	8,32	0	0,00	182	12,13
	lepsza opieka zdrowotna dla matki i dziecka	121	17,09	14	16,09	14	10,78	20	33,90	90	24,98	44	28,21	303	20,00



Projekt współfinansowany ze środków Unii Europejskiej w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego

wyższe zasiłki rodzinne i opiekuńcze	168	23,73	20	22,99	29	22,31	9	15,25	49	13,60	38	24,36	313	20,86
inne	0	0,00	0	0,00	0	0,00	0	0,00	3	0,93	0	0,00	3	0,22
Ogółem	708	100	87	100	130	100	59	100	360	100	156	100	1500	100

Źródło: opracowanie własne na podstawie przeprowadzonych badań ankietowych

4.4. Ocena polityki rodzinnej państwa polskiego

Jednym z czynników opracowanych przez państwo w ramach polityki prorodzinnej jest jednorazowa zapomoga z tytułu urodzenia dziecka (tzw. becikowe). Dlatego też jedno z pytań miało na celu sprawdzenie czy forma finansowego wsparcia na rzecz rodzin w postaci tej zapomogi wpływa na decyzję rodziców o urodzenia dziecka i stanowi dla nich zachętę w kierunku decyzji prokreacyjnych. 96,33% ogółu ankietowanych kobiet (1445 odpowiedzi) stwierdziło, że jednorazowa zapomoga z tytułu urodzenia dziecka nie stanowi czynnika zachęcającego do podjęcia decyzji o posiadaniu dziecka. Tylko 3,67% respondentek (55 odpowiedzi) udzieliło pozytywnej odpowiedzi. Jest to przede wszystkim spowodowane:

- niską kwotą – jeżeli chodzi o świadczenie jednorazowe;
- dużą administracyjną biurokracją odnośnie przyznania świadczenia;
- utrudnieniami związanymi z dużą ilością dokumentacji związanej z przyznaniem świadczenia;
- długim okresem oczekiwania na wypłatę jednorazowej zapomogi zakresie tytułu urodzenia dziecka (becikowe);
- selektywnością świadczenia związaną z kryterium dochodowym.

W zakresie „stosunku do polityki rodzinnej państwa” przedstawione zostały oczekiwania respondentek wg. ich sytuacji zawodowej odnośnie wychowywania dzieci w przypadku wypłaty dla matek kwoty jaką dopłaca państwa na dziecko w żłobkach i przedszkolach.

Szukając odpowiedzi na pytanie czy państwo może w jakiś sposób wpłynąć na matki w osobistym wychowywaniu dziecka przedstawiona została zależność pomiędzy miejscem zamieszkania respondentek, a podjęciem osobistej opieki nad dzieckiem w przypadku gdyby państwo płaciło matkom za osobistą opiekę nad dzieckiem kwotę jaką dopłaca się na każde dziecko w żłobkach i przedszkolach (wyk.9). Jak wynika z przeprowadzonych badań – w miastach powyżej 500 tys. mieszkańców respondentki stwierdziły, że dla nich państwowa dopłata do osobistej opieki nad dzieckiem kwoty, jaką dopłaca się na każde dziecko w żłobkach i przedszkolach nie ma żadnego znaczenia, ponieważ wolą wrócić do pracy (72,8% ankietowanych) lub też nie ma to dla nich żadnego znaczenia, ponieważ wolą same wychowywać dziecko (44,2% ankietowanych). 3,9% respondentek z miast powyżej 500 tys. mieszkańców nie jest wcale zainteresowane taką formą państwowego wsparcia. W miastach liczących od 200 do 500 tys. mieszkańców respondentki w 25,6% ankietowanych, nie były zainteresowane osobistą opieką nad dzieckiem w przypadku, gdyby państwo płaciło im za to kwotę jaką dopłaca się na każde dziecko w żłobku bądź przedszkolu.

Taką formą państwowego wsparcia były natomiast bardziej zainteresowane kobiety zamieszkujące mniejsze miejscowości. W przypadku respondentek zamieszkujących miejscowości o liczbie mieszkańców pomiędzy 100-200 tys. (4,3% ankietowanych) podjęłoby się opieki nad dzieckiem w przypadku państwowej dopłaty. Podobnie sytuacja przedstawiała się w przypadku kobiet

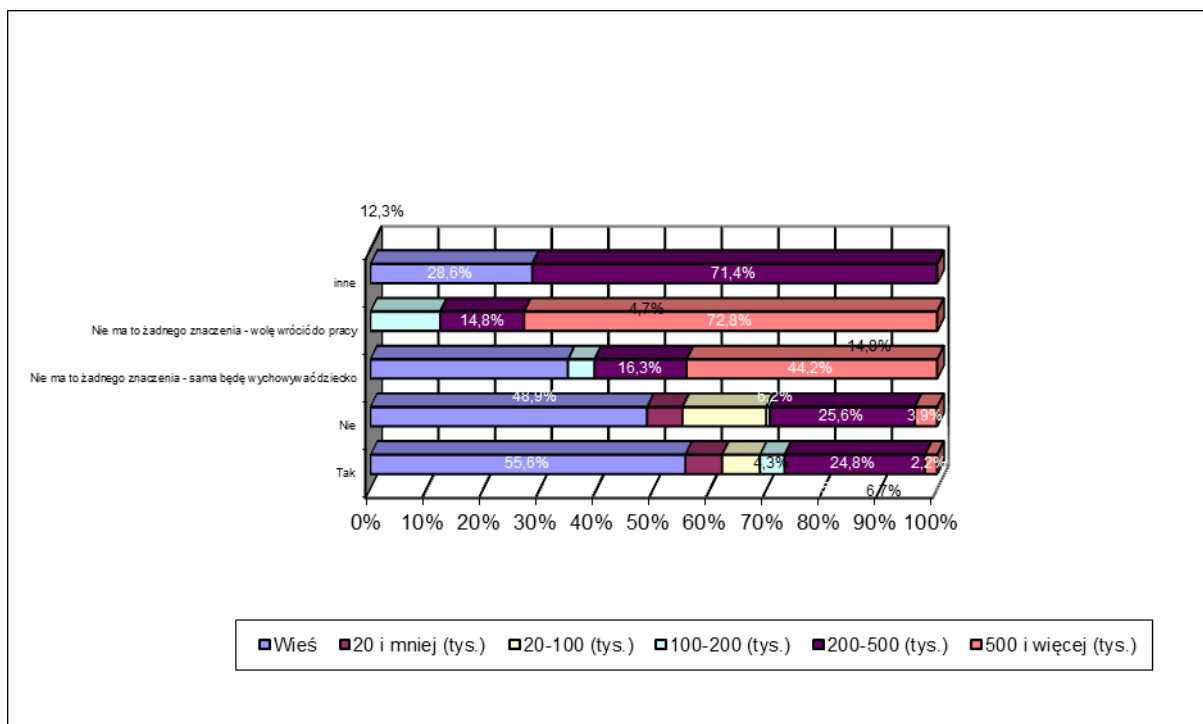
zamieszkujących miejscowości od 20 do 100 tys. mieszkańców. 6,7% respondentek w tej grupie stwierdziło, że podjęłyby się osobistej opieki nad dzieckiem w przypadku państwowej dopłaty.

W miejscowościach posiadających poniżej 20 tys. mieszkańców, respondentki w 6,5% tej grupy ankietowanych wyraziły zainteresowanie dotyczące dopłaty państwa w przypadku osobistej opieki nad dzieckiem za kwotę jaką dopłaca się na każde dziecko w żłobku bądź przedszkolu.

Kobiety na wsi aż w 55,6% (ankietowanych kobiet w tej grupie) również były zainteresowane pomocą finansową państwa w postaci dopłat do opieki nad dzieckiem.

Jak wynika z przeprowadzonych badań – w miastach powyżej 500 tys. respondentki stwierdziły, że dla nich państwowa dopłata do osobistej opieki nad dzieckiem kwoty, jaką dopłaca się na każde dziecko w żłobkach i przedszkolach nie ma żadnego znaczenia, ponieważ wolą wrócić do pracy. Natomiast w miastach poniżej 500 tys. oraz na wsi, respondentki podjęłyby się osobistej opieki nad dzieckiem w przypadku, gdyby państwo płaciło im za to kwotę, jaką dopłaca się na każde dziecko w żłobku bądź przedszkolu.

Wykres 11. Podjęcie osobistej opieki nad dzieckiem i wychowywania dziecka wg. miejsca zamieszkania



Źródło: opracowanie własne na podstawie przeprowadzonych badań ankietowych

W ramach przeprowadzonych badań ankietowych respondentki były pytane czy podjęłyby się osobistej opieki nad dzieckiem i wychowywania dziecka wg. sytuacji zawodowej ankietowanych (wyk.10).

Kobiety pracujące, wolały wrócić do pracy i nie były zainteresowane takim rodzajem rodzinnej polityki państwowej.

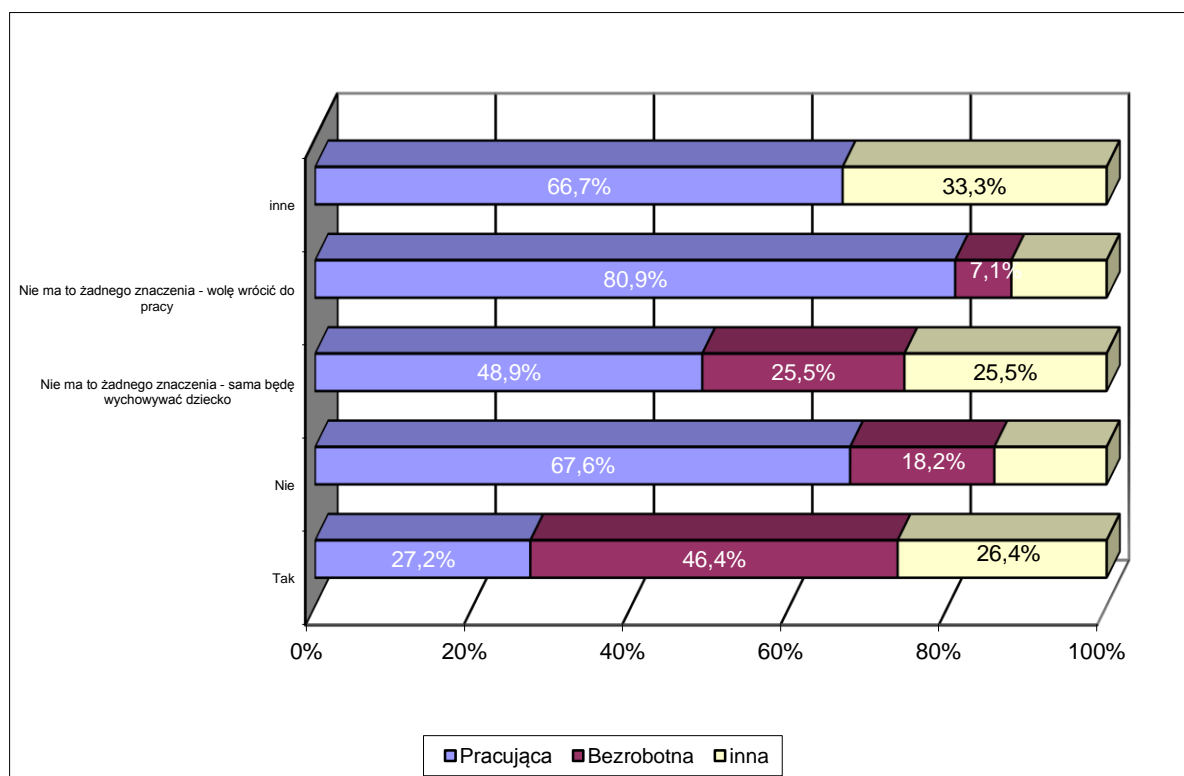
Projekt współfinansowany ze środków Unii Europejskiej w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego

Pośród ankietowanych kobiet 66,7% ogółu ankietowanych respondentek mających inną sytuację zawodową – jak np. przebywające na urlopie macierzyńskim bądź wychowawczym stwierdziło, że nie ma w tej kwestii (dopłaty państwowe nad opieką i wychowaniem dziecka kwoty, jaką płaci się na każde dziecko w żłobku i przedszkolu) zdania.

Kobiety bezrobotne skorzystałyby natomiast z państwowych dopłat odnośnie wychowywania dziecka – 46,4% ankietowanych.

Na podstawie przeprowadzonych badań ankietowych wynika, że kobiety bezrobotne (18,56% ogółu odpowiedzi) podjęłyby się osobistej opieki nad dzieckiem, gdyby państwo płaciło im za tą opiekę kwotę jaką dopłaca się na każde dziecko w żłobku i przedszkolu. Kobiety pracujące natomiast stwierdziły, że nie podjęłyby się takiej opieki (18,56% ogółu odpowiedzi), zaś 16,44% ogółu ankietowanych stwierdziło, że dopłaty państwowe na opiekę nad dzieckiem nie mają dla nich żadnego znaczenia, ponieważ wolą wrócić do pracy. Ogólnie można stwierdzić, że kobiety, które siedzą w domu i nie pracują byłyby zainteresowane taką formą finansowego wsparcia ze strony państwa.

Wykres 12. Podjęcie osobistej opieki nad dzieckiem i wychowywania dziecka wg. sytuacji zawodowej ankietowanych



Źródło: opracowanie własne na podstawie przeprowadzonych badań ankietowych



WNIOSKI – ROZDZIAŁ IV

Na podstawie przeprowadzonych badań ankietowych można wyciągnąć następujące wnioski:

- 41,40% ankietowanych decydując się na dziecko nie bierze nic pod uwagę. Oznacza to, że kobiety decydując się na dziecko, szczególnie pierwsze nie zastanawiają się nad korzyściami płynącymi ze strony państwa;
- 33,47% respondentek decydując się na dziecko brało pod uwagę możliwość godzenia pracy zawodowej i wychowywania dziecka. 22,53% decydując się na dziecko brała pod uwagę stabilną sytuację finansową. Sytuacja ta pokazuje, że dla respondentek decydujących się na dziecko niezwykle ważna jest stabilizacja finansowa oraz możliwość godzenia kariery zawodowej z życiem rodzinnym. Szczególnie w obecnych czasach, kiedy to pracodawcy (zwłaszcza prywatni) rygorystycznie podchodzą do kobiet w ciąży bądź planujących dziecko;
- decydując się na dziecko respondentki wymieniają czynniki osobiste, a nie politykę państwa;
- 21,29% ogółu ankietowanych chciałoby zwiększenia kwot zasiłków rodzinnych.
- zdaniem respondentek obecna polityka państwa nie stanowi żadnej zachęty dla młodego pokolenia do zakładania rodziny;
- 96,33% ankietowanych stwierdziło, że pomoc finansowa państwa w zakresie jednorazowej zapomogi z tytułu urodzenia dziecka nie jest zachęcająca do podjęcia decyzji prokreacyjnych;
- mieszkanki wsi (20,48% ankietowanych) oczekują od państwa większej liczby instytucji opiekuńczo-wychowawczych (żłobki, przedszkola) – których nie ma na obszarach wiejskich oraz zwiększenia pomocy państwa w zakresie opieki społecznej (19,49% ankietowanych);
- mieszkanki miast (21,64% ankietowanych) oczekują od państwa przede wszystkim lepszej opieki zdrowotnej dla matki i dziecka, a także wyższych kwot zasiłków rodzinnych i opiekuńczych (19,75% ankietowanych).

Kobiety stawiają na godzenie obowiązków zawodowych z rodzinnymi wybierając czynniki, które przyczyniają się do ułatwienia im pracy zawodowej z życiem rodzinnym (tj. opieka instytucjonalna dla dzieci).

Najwięcej respondentek chciałaby wprowadzenia w życie regulacji odnośnie lepszej opieki zdrowotnej dla matki i dziecka. Jest to spowodowane umiarkowanymi warunkami dotyczącymi opieki zdrowotnej dla matki i dziecka związanymi przede wszystkim z wysokimi kosztami związanymi z ciążą i porodem.

Dla respondentek decydujących się na dziecko niezwykle ważna jest możliwość godzenia kariery zawodowej z życiem rodzinnym oraz stabilizacja finansowa. Generalnie decydując się na dziecko respondentki wymieniają czynniki indywidualne i osobiste, a nie politykę państwa.

Zdaniem respondentek państwo chcąc zagwarantować zaspokojenie potrzeb rodzin z dziećmi (co najmniej podstawowych) powinno zadbać o wyższe kwoty finansowego wsparcia w postaci zasiłków (rodzinnego, macierzyńskiego, wychowawczego, opiekuńczego) dla osób z nich korzystających, a w dalszej przyszłości zadbać o możliwość przyznawania zasiłku rodzinnego wszystkim rodzicom bez selektywnego charakteru tego rodzaju wsparcia (takie rozwiązania istnieją już w wielu państwach UE jak np. Niemcy, Wielka Brytania, Francja).

Ankietowane osoby zdają sobie sprawę i wiedzą, że rozwiązania finansowe w kwestii zasiłków funkcjonujące w innych państwach UE pozwalają na zaspokojenie potrzeb matki i dziecka na o wiele wyższym poziomie.



Kobiety posiadające więcej niż dwoje dzieci nie planują kolejnego potomstwa. Jest to poważny problem dla społeczeństwa polskiego, ponieważ pozostając przy modelu rodziny 2+1, bądź przy popularnym istniejącym 2+2 niemożliwe będzie podniesienie wskaźnika zastępowalności pokoleń chociaż do minimalnego wymaganego poziomu tj. 2,1.

Dlatego też państwo poprzez skuteczną i efektywną politykę rodzinną powinno wprowadzić instrumenty zachęcające do decyzji o kolejnym dziecku.

Bardziej zachęcający czynnik od tzw. becikowego stanowiłyby rozwiązania innych krajów UE mających na bardzo wysokim poziomie rozwinięte programy prorodzinnego wsparcia jak np. we Francji czy Wielkiej Brytanii, gdzie stawia się przede wszystkim na odciążeniu rodziców z wielu opłat po urodzeniu dziecka zamiast jednorazowej wypłaty świadczenia.



ROZDZIAŁ V

ROZWIĄZANIA DOTYCZĄCE POLITYKI RODZINNEJ W WYBRANYCH KRAJACH UE

Niesłyszany „skurcz demograficzny” na świecie coraz wyraźniej odbija się na gospodarce i życiu społecznym krajów. Niedostatek podatników destabilizuje finanse publiczne, powiększając ich chroniczny deficyt. Brak płatników składek emerytalnych źle wpływa na system ubezpieczeń społecznych, który trzeba podierać dotacjami z budżetu i pożyczkami w bankach. Starzejąca się populacja sprawia, że system opieki zdrowotnej pęka pod naporem pacjentów. Malejąca liczba dzieci skutkuje zamykaniem szkół i uczelni. Wraz z ubytkiem młodych znikają miejsca pracy, spada popyt na różnorakie usługi, za to rośnie zapotrzebowanie na drogie zabiegi medyczne i opiekę nad osobami starszymi.

Brak dopływu młodych na rynek pracy wkrótce zacznie odbijać się także na sektorze prywatnym, zmniejszając jego innowacyjność, konkurencyjność i zdolność adaptacji do zmieniających się warunków rynkowych. Rozwiązaniem tej sytuacji zajmują się polityki prowadzone na rzecz rodzin w poszczególnych krajach świata.

W każdym państwie UE obowiązują świadczenia mające na celu pomoc rodzinie w trudnej sytuacji oraz pomoc w utrzymaniu dzieci. Są one bardzo zróżnicowane w zależności od prowadzonej w danym państwie polityki rodzinnej - jeśli chodzi o ich zakres, wysokość, osoby uprawnione, warunki ich nabywania i zasady finansowania. Przepisy wspólnotowe o świadczeniach rodzinnych obejmują każdego, kto¹⁰²:

- jest zatrudniony u pracodawcy zagranicznego lub pracuje za granicą na własny rachunek,
- studiuje w innym państwie członkowskim,
- pracował w innym państwie, otrzymuje z tego państwa emeryturę lub rentę, natomiast mieszka z rodziną w Polsce,
- otrzymuje polską emeryturę lub rentę, ale wyprowadził się za granicę,
- otrzymuje zagraniczną emeryturę i mieszka za granicą,
- otrzymuje polski lub zagraniczny zasiłek dla bezrobotnych, mieszka w Polsce lub za granicą,
- jest sierotą, mieszka w Polsce lub za granicą.

Niektóre państwa członkowskie uzależniają prawo do świadczeń rodzinnych od tego, jak długo świadczeniobiorca pracował i czy był ubezpieczony oraz czy mieszka lub jak długo mieszkał na jego terytorium.

Ponieważ utrudniłoby to w praktyce swobodny przepływ osób, który jest jednym z fundamentalnych praw w UE, wprowadzony został nadrzędny przepis wspólnotowy, zgodnie z którym świadczenia rodzinne są przyznawane nawet wówczas, gdy osoba uprawniona mieszka na terytorium innego państwa niż to państwo, które jest zobowiązane do wypłaty świadczeń.

Zasada swobodnego przepływu osób daje obywatelom państw członkowskich oraz ich rodzinom możliwość wyjazdu do dowolnego państwa UE lub EOG na stałe lub na jakiś czas i zachowania prawa do świadczeń rodzinnych.

¹⁰² Świadczenia rodzinne w UE, Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej, Warszawa 2005, s.17.



5.1. Rozwiązania dotyczące polityki rodzinnej – model skandynawski (socjaldemokratyczny)

Polityka rodzinna krajów skandynawskich (Finlandia, Szwecja) oparta jest na idei indywidualizacji praw obywatelskich, w tym indywidualnych praw dziecka bez względu na ich rodzinę pochodzenia, praw osób starszych i niepełnosprawnych, uwzględniająca zapewnienie równości szans kobietom i mężczyznom. Dominującym instrumentem tej polityki są usługi społeczne, a nie świadczenia pieniężne. Finlandia liczy 5 237 tys. mieszkańców¹⁰³. Charakteryzuje się dodatnim przyrostem naturalnym i jednym z najwyższych w Europie współczynników dzietności, rzutującym na odtwarzanie pokoleń. Jednocześnie wyróżnia się jednym z najwyższych wskaźników udziału gospodarstw domowych osób samotnych i udziałem rodzin pełnych z dziećmi opartych na związkach kohabitacyjnych.

W ramach opieki nad małym dzieckiem (urlop wychowawczy dla matki i ojca w wymiarze 158 dni), w ramach tworzenia warunków rozwoju młodego pokolenia (zasiłek rodzinny dla wszystkich), rozwój usług społecznych dla dzieci i młodzieży (85% dofinansowania z budżetu państwa na żłobki i przedszkola, zasiłek z tytułu opieki nad dzieckiem w domu, specjalny dodatek wypłacany w przypadku oddania dziecka pod opiekę w instytucji prywatnej), pomoc rodzinom wielodzietnym (zwiększony zasiłek rodzinny), pomoc rodzinom niepełnym (dualny system rent rodzinnych, renta z ubezpieczenia społecznego).

Szwecja

Zasiłki rodzinne finansowane są z podatków w ramach powszechnego systemu zabezpieczenia. Uprawnienia do otrzymywania świadczeń posiadają osoby mieszkające w kraju z 1 i więcej dziećmi. Świadczenia rodzinne przysługują na dziecko w wieku poniżej 16 lat, dziecko w wieku poniżej 20 życia, jeśli studiuje. Prawo do zasiłku rodzinnego jest niezależne od wysokości dochodów rodziny. Miesięczna kwota zasiłku rodzinnego wynosi 118 euro miesięcznie na 1 dziecko. Dodatkowy zasiłek mogą otrzymać rodziny z 3 i więcej dziećmi.

W przypadku adopcji dziecka z zagranicy wypłacany jest zasiłek w wysokości 4375 euro. Samotni rodzice otrzymują 156 euro miesięcznie na dziecko.

Dania

Zasiłki rodzinne finansowane są z podatków w ramach powszechnego systemu zabezpieczenia. Uprawnienia do otrzymywania świadczeń posiadają obywatele, będący stałymi mieszkańcami i cudzoziemcy przebywający w Danii minimum 1 rok (3 lata w przypadku dodatku specjalnego) lub cudzoziemcy objęci dwustronnymi umowami międzynarodowymi w zakresie zabezpieczenia społecznego. Świadczenia rodzinne przysługują na dzieci w wieku do lat 18.

Zasiłek rodzinny wynosi:

- 576 euro kwartalnie, na dzieci w wieku 0-2 lata,
- 456 euro kwartalnie, na dzieci w wieku 3-6 lat,
- 359 euro kwartalnie, na dzieci w wieku 7-14 lat.
- 120 euro miesięcznie, na dzieci w wieku 15-17 lat.

¹⁰³ Dane w rozdziale II.



Ponadto w Danii przysługuje dodatek na dzieci samotnych rodziców i emerytów w wysokości 148 euro miesięcznie, a także dodatek nadzwyczajny na dzieci samotnych rodziców i emerytów rozpatrywany indywidualnie w wysokości 502 euro miesięcznie. Warunkiem uzyskania prawa do tych świadczeń jest potwierdzana corocznie sytuacja samotnego rodzicielstwa.

W Danii istnieje również szereg tak zwanych dodatków specjalnych wypłacanych w szczególnych zaistniałych sytuacjach życiowych. Przysługują one w następujących wysokościach:

- 503 euro miesięcznie na sierotę,
- 287 euro kwartalnie na wieloraczki,
- 750 euro rocznie na dzieci w wieku 0-6 lat,
- 6601 euro na dziecko adoptowane (jednorazowy dodatek).

Świadczenie alimentacyjne kształtowane jest na poziomie wysokości przeciętnych alimentów i wynosi 671 euro miesięcznie. Świadczenie wypłacane jest przez 6 miesięcy.

Finlandia

Zasiłki rodzinne finansowane są z podatków w ramach powszechnego systemu zabezpieczenia. Uprawnienia do otrzymywania świadczeń posiadają wszystkie osoby przebywające w Finlandii z 1 lub więcej dziećmi – rodzicom dziecka lub opiekunom dziecka.

Zasiłek rodzinny przysługuje na dzieci w wieku do 17 lat, zasiłek porodowy obywatelom, cudzoziemcom przebywającym na terenie Finlandii minimum 1 rok, natomiast zasiłek na opiekę nad dzieckiem w domu przysługuje na dziecko poniżej 3 lat.

Zasiłki rodzinne wynoszą:

- 104,19 euro miesięcznie na pierwsze dziecko,
- 115,13 euro miesięcznie na drugie dziecko,
- 146,91 euro miesięcznie na trzecie dziecko,
- 168,27 euro miesięcznie na czwarte dziecko,
- 189,63 euro miesięcznie na piąte dziecko i każde następne.

Na każde dziecko wychowywane przez jednego rodzica przysługuje dodatek do zasiłku rodzinnego w wysokości 36,60 euro miesięcznie. Ponadto dla rodzica samotnie wychowującego dziecko przysługuje dodatek dla samotnych rodziców w wysokości 151,85 euro miesięcznie na każde dziecko do lat 17.

Kobiety przebywające na terenie Finlandii i będące w ciąży co najmniej 154 dni otrzymują świadczenie z tytułu urodzenia dziecka. Matka może wybrać pomiędzy świadczeniem w naturze tzw. wyprawką a świadczeniem pieniężnym w kwocie 140 euro. Zasiłek przysługuje na każde urodzone dziecko lub dziecko adoptowane do lat 18.

Dodatkowo rodzicom przysługuje zasiłek na opiekę nad dzieckiem w domu w wysokości:

- 3028 euro rocznie na każde dziecko w wieku do lat 3,
- 606 euro rocznie na każde dodatkowe dziecko w wieku 7 lat pozostające pod opieką w domu.

Natomiast rodzice, którzy pracują w nie pełnym wymiarze czasu pracy mogą się starać o częściowy zasiłek na opiekę nad dzieckiem w domu. Zasiłek ten wynosi 64 euro miesięcznie i jest wypłacany rodzicom, którzy ze względu na opiekę nad dzieckiem pracują w niepełnym wymiarze czasu pracy (maksymalnie 30 godzin tygodniowo).



5.2. Rozwiązania dotyczące polityki rodzinnej – model południowoeuropejski (śródziemnomorski)

W modelu południowoeuropejskim rodzina zajmuje wysoką pozycję w hierarchii wartości, której źródłem są normy religijne. Dzieci stanowią wartość najbardziej cenioną. Stosunki wewnątrzrodzinne oparte są na tradycyjnym podziale ról kobiet i mężczyzny, a stosunki międzygeneracyjne - oparte na zobowiązaniach. Znajduje to swoje odzwierciedlenie w procesach formowania i funkcjonowania rodziny. Tradycyjną, ale zarazem dominującą formą powstawania rodziny jest zawarcie małżeństwa. Obniżanie się skłonności do małżeństwa oznacza powiększenie się populacji, która nigdy nie będzie pozostawać w takim związku. Ograniczenie zawierania małżeństw nie wpływa na wzrost liczby gospodarstw domowych samotnych młodych osób. Młodzi ludzie w krajach śródziemnomorskich mieszkają ze swoimi rodzicami. Możliwość pozostania w domu rodzinnym zapewnia im wsparcie ekonomiczne, nie ograniczając swobody osobistej. W porównaniu z innymi krajami urodzenia pozamałżeńskie w krajach południowoeuropejskich są znacznie rzadsze, niemniej jednak i tu obserwuje się ich wzrost. Wzorce rozpadu rodziny są uwarunkowane późnym wprowadzeniem prawa do rozwodu jak również zasadami orzekania rozwiązania małżeństwa przez rozwód. Wzrasta liczba rodzin niepełnych, chociaż ich udział w ogólnej liczbie rodzin jest niższy niż w innych krajach Europy Zachodniej. Następuje nuklearyzacja rodziny, ale nie oznacza to jej izolacji.

Włochy

Zasiłki rodzinne wypłacane są rodzinom pracowników. Uprawnienia do otrzymywania świadczeń posiadają pracujący i ubezpieczeni, osoby pobierające świadczenia z tytułu bezrobocia i z pomocy społecznej z 1 i więcej dzieci lub innymi osobami na utrzymaniu. Specjalny system dla pracujących na własny rachunek i emerytów pracujących wcześniej na własny rachunek. Świadczenia rodzinne przysługują małżonkowi będącemu na utrzymaniu ubezpieczonego, dzieciom w wieku poniżej 18 lat, bez limitu wieku dzieciom niepełnosprawnym, braciom i siostram, siostrzeńcom i siostrzenicom w wieku do 18 lat, jeżeli są sierotami lub pozostają na utrzymaniu; bez limitu wieku dla niepełnosprawnych i nie posiadających prawa do renty rodzinnej. Odrębne zasady obowiązują osoby pracujące na własny rachunek. Wysokość zasiłku rodzinnego zależy od dochodu rodziny.

Specjalne przepisy dla rolników, emerytów i emerytów pracujących na własny rachunek. Roczne waloryzacje emerytur i rent opierają się na przeciętnym wzroście produktu krajowego brutto za ostatnie 5 lat.

Zasiłek porodowy dla kobiet niepracujących zawodowo wypłacany jest na trzecie dziecko i każde następne w kwocie 775 euro na każde dziecko. Kobiety pracujące tymczasowo otrzymują zasiłek w wysokości 1549 euro także od trzeciego dziecka. Zasiłek na dziecko adoptowane wynosi 775 euro.

W przypadku wychowywania dziecka niepełnosprawnego ulega podwyższeniu próg dochodów rocznych rodziny uprawniający do zasiłków rodzinnych.

Samotni rodzice pobierają podwyższone zasiłki rodzinne.



Hiszpania

Zasiłki rodzinne finansowane są z budżetu państwa (z podatków) wypłacane są pracownikom i innym grupom zawodowym. Uprawnienia do otrzymywania świadczeń posiadają wszyscy pracujący, pobierający emerytury i renty z ubezpieczenia społecznego oraz osoby pobierające zasiłek chorobowy, które mają 1 lub więcej dzieci uprawnionych do zasiłku, a także matki i ojcowie adoptujący porzucone dzieci.

Świadczenia rodzinne przysługują na:

- dzieci w wieku poniżej 18 lat,
- bez limitu wieku dzieci niepełnosprawne (przy niepełnosprawności co najmniej 65%).

Do zasiłku uprawnione są osoby uzyskujące dochód roczny poniżej 8.968,89 euro, jeśli w rodzinie jest 1 dziecko, przy każdym następnym dziecku próg dochodu rośnie o 15%. Nie ma limitu dochodu, jeśli dziecko jest niepełnosprawne.

Zasiłki rodzinne wynoszą:

- 24,25 euro miesięcznie dla dziecka pełnosprawnego poniżej 18 lat życia,
- 83,33 euro miesięcznie dla dziecka niepełnosprawnego poniżej 18 lat życia,
- 364,90 euro dla dziecka przynajmniej w 65% niepełnosprawnego powyżej 18 roku życia,
- 547,40 euro dla dziecka przynajmniej w 75% niepełnosprawnego powyżej 18 roku życia.

Zasiłek z tytułu urodzenia dziecka w wysokości 1000 euro wypłacany jest na trzecie dziecko i każde następne.

Portugalia

Zasiłki rodzinne wypłacane są z obowiązkowego ubezpieczenia społecznego pracowników. Uprawnienia do otrzymywania świadczeń posiadają pracujący, bezrobotni i emeryci, którzy są ubezpieczeni. Świadczenia rodzinne przysługują na dziecko w wieku poniżej 16 lat, dziecko w wieku poniżej 24 lat, jeżeli studiuje, bez limitu wieku dla dzieci niepełnosprawnych bez prawa do renty socjalnej i świadczenia dożywotniego wypłacanego co miesiąc.

Wysokość zasiłku rodzinnego ustalana jest indywidualnie w zależności od dochodów rodziny i ilości dzieci w rodzinie.

Na dzieci niepełnosprawne przysługuje specjalny dodatek dla niepełnosprawnych dzieci w wysokości:

- 32,53 euro miesięcznie dla dziecka w wieku poniżej 14 lat,
- 47,54 euro miesięcznie dla dziecka w wieku od 14 do 18 lat,
- 63,45 euro miesięcznie dla dziecka w wieku od 18 do 24 lat.

W przypadku konieczności opieki przez osobę trzecią wypłacany jest dodatek w kwocie 52,18 euro miesięcznie.

W Portugalii przysługuje rodzicom zasiłek porodowy w kwocie 161,96 euro za każdy poród oraz zasiłek opiekuńczy dla niemowlęcia w wysokości 44,45 euro miesięcznie przez 10 miesięcy.

Grecja

Zasiłki rodzinne wypłacane są w systemie świadczeń społecznych wspierających dzieci pracowników. Uprawnienia do otrzymywania świadczeń posiadają osoby zatrudnione w przemyśle, handlu i pokrewnych zawodach z jednym lub więcej dziećmi. System nie obejmuje osób zatrudnionych, które otrzymują świadczenia rodzinne od pracodawcy.



Świadczenia rodzinne przysługują na dzieci do lat 18, dzieci studiujące do lat 22, dzieci niepełnosprawne bez limitu wieku. Prawo do pełnych zasiłków mają rodzice pozostający w zatrudnieniu co najmniej 50 dni w roku poprzednim.

Zasiłki rodzinne wynoszą:

- 8,22 euro miesięcznie na jedno dziecko,
- 24,65 euro miesięcznie na dwoje dzieci,
- 55,47 euro miesięcznie na troje dzieci,
- 67,38 euro miesięcznie na czworo dzieci,
- 11,03 euro na każde następne dziecko

5.3. Rozwiązania dotyczące polityki rodzinnej - model centralnoeuropejski (kontynentalny, konserwatywny)

W krajach kontynentalnych (Niemcy, Austria i częściowo Holandia) polityki rodzinne bazują na zasadzie pomocniczości, w tym – własnej przezorności obywateli, uzewnętrzniającej się poprzez udział w systemach ubezpieczeniowych. Wsparcie publiczne ze strony państwa i społeczności lokalnych (samorządów) jest powiązane z samopomocą. W większym stopniu wykorzystywane są transfery pieniężne niż świadczenia w naturze. Polityki te mają na celu wsparcie rodziny tradycyjnej: z dziećmi i z jednym żywicielem. W ramach opieki nad małym dzieckiem przysługuje (zasiłek wychowawczy i zasiłek rodzicielski, zwolnienia opiekuńcze), działania pracodawców (redukcja czasu pracy, indywidualne rozkłady czasu pracy, konta czasu pracy, zatrudnienie niepełnoetatowe z przyczyn rodzinnych), wspieranie rodzin w inwestowanie w młode pokolenie (zasiłek rodzinny dla wszystkich, świadczenia w przypadku śmierci żywiciela rodziny, renta sieroca, renta wdowia), ulgi podatkowe (niezależnie od innych świadczeń rodzinnych istnieją ulgi podatkowe na dzieci w wysokości, a także ulgi związane z edukacją, szkoleniem i opieką, zaś na dzieci do 14 roku życia przysługuje ulga podatkowa, jeżeli dziecko wymaga zatrudnienia opiekuna), usługi społeczne dla dzieci i młodzieży (każde dziecko w wieku od 3 lat ma prawo do miejsca w publicznym przedszkolu), usługi zdrowotne (rodzinny system ubezpieczeń zdrowotnych chroni przed wykluczeniem społecznym dzieci zapewniając im dostęp do prewencji, opieki zdrowotnej i leczenia medycznego. Dzieci i młodzież do lat 18 są ponadto zwolnione z opłat za badania profilaktyczne i szczepienia)¹⁰⁴.

Francja

Zasiłki rodzinne finansowane są z podatków w ramach powszechnego systemu zabezpieczenia. Uprawnienia do otrzymywania świadczeń posiadają rodziny mieszkające we Francji.

Zasiłek rodzinny przysługuje rodzinom z dwojgiem lub więcej dzieci:

- na dzieci do lat 20 (dochód nie może przekroczyć 55% minimalnego wynagrodzenia).

Prawo do świadczeń na dzieci poniżej lat 3 zależy od dochodu rodziny; świadczenie wypłacane jest od 5 miesiąca ciąży do ukończenia przez dziecko 3 lat. Prawo do dodatku rodzinnego zależy od dochodów rodziny; przysługuje rodzinom z trojgiem lub więcej dzieci w wieku powyżej trzech lat.

¹⁰⁴ Tamże, s. 184.



Dodatek mieszkaniowy zależy od dochodów rodziny, przysługuje rodzinom przynajmniej z 1 dzieckiem, płacącym czynsz za wynajem mieszkania lub spłacającym raty hipoteczne. Prawo do świadczenia dla samotnych rodziców zależy od wysokości dochodu rodziny; wypłacane jest osobom z 1 lub więcej dziećmi tylko przez ustalony okres czasu. Zasiłek wychowawczy przysługuje rodzicowi, który przerywa pracę zarobkową w celu opieki nad drugim lub kolejnym dzieckiem; osoba musi być ubezpieczona przynajmniej przez 24 miesiące w ciągu ostatnich 5 lub 10 lat poprzedzających urodzenie lub adopcję; zasiłek jest wypłacany do chwili ukończenia przez dziecko 3 lat. Świadczenie na opiekę nad dzieckiem w domu przysługuje na dzieci do lat 6 rodzicom pracującym i zatrudniającym osobę do opieki nad dzieckiem; obejmuje wynagrodzenie i składkę na ubezpieczenie. Zasiłek na dzieci niepełnosprawne wypłacany jest na dzieci niepełnosprawne. Świadczenie wypłacane w związku z rozpoczęciem roku szkolnego zależy od wysokości dochodu rodziny; wypłacane jest na dzieci w wieku 6-18 lat. Zasiłek edukacyjny wypłacany jest rodzinom z niskim dochodami, na dzieci w

w	wieku	11-16	lat.
---	-------	-------	------

We Francji na pierwsze dziecko zasiłek rodzinny nie przysługuje. Od drugiego dziecka zasiłki wypłacane są w następującej wysokości:

- 129,21 euro miesięcznie na dwoje dzieci,
- 294,27 euro miesięcznie na troje dzieci,
- 460,32 euro miesięcznie na czworo dzieci,
- 625,87 euro miesięcznie na pięcioro dzieci,
- 791,42 euro miesięcznie na sześcioro dzieci.
- Za każde następne dziecko doliczane jest 165,55 euro miesięcznie.

W zależności od wieku dziecka zasiłki ulegają podwyższeniu: o 29 euro na dzieci w wieku 10-15 lat, 52 euro na dzieci w wieku powyżej 15 lat. Podwyższony zasiłek nie obejmuje pierwszego dziecka w rodzinach z mniej niż 3 dzieci.

Zasiłek na małe dziecko wynosi 154 euro miesięcznie na rodzinę i wypłacany jest przez okres od 4 miesiąca ciąży do ukończenia przez dziecko 3 lat. Zasiłek ten przysługuje rodzinom, które spełniają kryterium dochodowe.

We Francji rodziny mogą się ubiegać o dodatek mieszkaniowy, którego wysokość zależy od poziomu dochodu rodziny i od liczby dzieci

Dla samotnych rodziców istnieje bardzo rozbudowany system zasiłkowy wspomagający ich egzystencję. Samotnym rodzicom przysługuje tzw. świadczenie dla samotnych rodziców w następującej wysokości:

- 502 euro miesięcznie, w okresie ciąży,
- 643 euro miesięcznie na pierwsze dziecko,
- 167 euro, na każde następne dziecko.

Na dzieci, których rodzic zobowiązany jest do alimentacji i nie dopełnia tego obowiązku, wypłacana jest zaliczka w wysokości 76,92 euro na dziecko. Od rodziców zobowiązanych do alimentacji kasa realizująca świadczenia rodzinne dochodzi zwrotu wypłaconych zaliczek na poczet alimentów.

Funkcjonuje także zasiłek wychowawczy, który przysługuje rodzicowi przerywającemu pracę zawodową, aby opiekować się drugim lub kolejnym dzieckiem; przynajmniej jedno musi mieć mniej niż 3 lata. Osoba musi być ubezpieczona przynajmniej przez 24 miesiące w ciągu ostatnich 5 lat lub 10 lat poprzedzających urodzenie lub adopcję. Kwota zasiłku wychowawczego wynosi 459 euro.

We Francji istnieje również świadczenie na opiekę nad dzieckiem w domu; przysługuje ono na dzieci do lat 6 dla rodzin, w których rodzice pracują i zatrudniają osobę do opieki nad dzieckiem.



Wysokość świadczenia wynosi:

- 124 euro miesięcznie na dziecko do lat 3.
- 62 euro na dziecko w wieku 3-6 lat.

Zasiłek adopcyjny wynosi 148 euro miesięcznie i wypłacany jest maksymalnie przez okres 21 miesięcy rodzinom spełniającym kryterium dochodowe.

Na dziecko niepełnosprawne w 50% lub większym stopniu wypłacany jest specjalny zasiłek edukacyjny w wysokości od 52 do 167 euro miesięcznie, w zależności od dochodu rodziny aż do ukończenia przez dziecko niepełnosprawne 20 lat. Ponadto rodzinom z jednym lub więcej dzieckiem niepełnosprawnym przysługuje zasiłek na dzieci niepełnosprawne w wysokości:

- 107 euro miesięcznie (zasiłek podstawowy),
- od 80 do 897 euro dodatkowo, w zależności od stopnia niepełnosprawności dziecka.

We Francji podobnie jak w Polsce przysługuje Świadczenie wypłacane w związku z rozpoczęciem roku szkolnego. Świadczenie wypłacane jest jednorazowo i wynosi 67 euro.

Niemcy

Zasiłki rodzinne finansowane są z podatków w ramach powszechnego systemu zabezpieczenia. Uprawnienia do otrzymywania świadczeń posiadają osoby mieszkające w Niemczech podlegające opodatkowaniu oraz osoby podlegające opodatkowaniu, które nie mają innych ograniczeń - dla ich dzieci, adoptowanych dzieci oraz dla tych które są na utrzymaniu jeszcze.

Świadczenia rodzinne przysługują na dzieci w wieku do lat 18, dzieci w wieku do lat 21, jeżeli są bezrobotne, dzieci w wieku do 27 lat, jeśli są studentami, odbywają praktykę, bez limitu wieku dla dzieci niepełnosprawnych.

Zasiłki rodzinne wypłacane są niezależnie od poziomu dochodów rodziny i wynoszą:

- 184 euro miesięcznie na pierwsze dziecko,
- 184 euro miesięcznie na drugie dziecko,
- 190 euro miesięcznie na trzecie dziecko,
- 215 euro miesięcznie na czwarte i każde następne.

Niższe zasiłki mogą być wypłacane na dzieci, które mieszkają w krajach, gdzie koszty utrzymania są niższe niż w Niemczech. W przypadku wypłacania dodatków na dzieci z tytułu ubezpieczenia od wypadków w miejscu pracy i ubezpieczenia emerytalnego, zasiłki rodzinne są wypłacane, gdy są wyższe od dodatków (wypłacana jest różnica pomiędzy tymi świadczeniami).

W przypadku nie wywiązywania się z obowiązków alimentacyjnych przez jednego z rodziców, na dzieci w wieku do 12 lat wypłacane są świadczenia w maksymalnej wysokości 151 euro w starych landach i 134 euro w nowych landach.

W Niemczech istnieje także świadczenie wychowawcze finansowane w powszechnych podatków. Wynosi 307 euro miesięcznie i jest wypłacane przez 24 miesiące od dnia narodzin dziecka.

Belgia

Zasiłki rodzinne wypłacane są z obowiązkowego systemu ubezpieczeń społecznych niezależnie od sytuacji dochodowej rodziny. Uprawnienia do otrzymywania świadczeń posiadają osoby zatrudnione i osoby pobierające świadczenia z ubezpieczenia społecznego z 1 lub więcej dziećmi.

Świadczenia rodzinne przysługują na dzieci w wieku poniżej 18 lat, dzieci niepełnosprawne do 21 lat lub do 25 lat, jeżeli są studentami studiów dziennych lub poszukują pracy oraz inne dzieci, pozostające na utrzymaniu ubezpieczonego (wnuki, siostry, bracia, pasierbowie i inne).



Osobom, które nie są uprawnione do świadczeń z ubezpieczenia społecznego wypłacane są świadczenia uzależnione od dochodu rodziny; dochód rodziny z 1 dzieckiem nie może przekraczać kwoty - 2,110.89 euro kwartalnie i ulega zwiększeniu o 20% za każde następne dziecko.

Zasiłek rodzinny wynosi:

- na pierwsze dziecko: 90,28 euro miesięcznie
- na drugie dziecko: 167,05 euro miesięcznie
- na trzecie i każde następne dziecko: 249,41 euro miesięcznie

W ramach ubezpieczenia chorobowego wypłacany jest zasiłek porodowy. Przy pierwszym porodzie zasiłek porodowy wynosi 1223,11 euro, a przy drugim i każdym następnym – 920,25 euro.

Holandia

Zasiłki wypłacane są z powszechnego systemu obejmującego wszystkie zamieszkałe osoby na terenie Holandii. Uprawnienia do otrzymywania świadczeń posiadają osoby stale mieszkające w kraju z 1 i więcej dziećmi. Świadczenia rodzinne przysługują na dzieci w wieku poniżej 17 lat, uczące się do 24 roku życia. Prawo do zasiłku rodzinnego nie zależy od dochodów rodziny.

Rodzice, których dochód gospodarstwa domowego nie przekracza 26147 euro otrzyma ją maksymalną kwotę zasiłku na dzieci. Wysokość świadczenia maleje wraz ze wzrostem dochodów.

Wysokość zasiłku przy zachowanym powyższym pułapie dochodowym wynosi:

jedno dziecko: 39,53 euro, dwoje dzieci: 46,58 euro, troje dzieci: 48,99 euro, czworo dzieci: 50,38 euro, pięcioro dzieci: 51,78 euro, sześcioro dzieci: 53,17 euro, siedmioro dzieci: 54,57 euro, ośmioro dzieci: 55,96 euro.

Na dzieci niepełnosprawne do lat 18 wypłacane są zasiłki rodzinne w podwojonej wysokości. Po skończeniu 18 lat przysługuje zasiłek z tytułu niezdolności do pracy.

Austria

Zasiłki rodzinne finansowane są z budżetu państwa (z podatków) wypłacane są pracownikom i innym grupom zawodowym. Uprawnienia do otrzymywania świadczeń posiadają obywatele stale mieszkający w kraju z 1 lub więcej dziećmi oraz cudzoziemcy zatrudnieni co najmniej przez 3 miesiące, lub gdy ich pobyt trwa co najmniej 5 kolejnych lat.

Świadczenia rodzinne przysługują na dzieci w wieku poniżej 19 lat, dzieci w wieku powyżej 18 lat i studentów, jeżeli osiągają dochody objęte podatkiem dochodowym poniżej 8721 euro miesięcznie oraz dzieciom niepełnosprawnym - bez żadnych warunków.

Zasiłek rodzinny wynosi:

Na dzieci poniżej 3 lat: 105,40 euro na dziecko, pomiędzy 3 a 10 rokiem życia: 112,79 euro na dziecko, pomiędzy 10 a 19 rokiem życia: 130,90 euro na dziecko.

W dniu gdy najstarsze dziecko zaczyna 19 rok życia zasiłek przysługuje w wysokości: 152,70 euro na dziecko.

Jeżeli zasiłek przysługuje na dwoje dzieci dodatkowo kwota zasiłku na każde dziecko podwyższana jest o 12,80 euro miesięcznie. Gdy w rodzinie pojawia się trzecie dziecko zasiłek rodzinny podwyższany jest o 29 euro miesięcznie na każde dziecko. Na każde dziecko niepełnosprawne zasiłek przysługuje w wysokości 131 euro miesięcznie.

Zasiłek porodowy wynosi 566 euro i jest płatny w ratach.



Luksemburg

Zasiłki rodzinne finansowane są z podatków w ramach powszechnego systemu zabezpieczenia. Zasiłki rodzinne wypłacane są na wszystkie dzieci przebywające na terenie Luksemburga, niezależnie od wysokości dochodów rodziny. Prawo do zasiłku jest osobistym prawem dziecka.

Zasiłek rodzinny przysługuje na:

- dziecko w wieku do 18 lat,
- dziecko w wieku do 27 lat, jeżeli studiuje,
- bez limitu wieku dla dzieci, które stały się niepełnosprawne przed ukończeniem 18 lat.

Zasiłki rodzinne wynoszą:

- 186,60 euro miesięcznie na jedno dziecko,
- 440,72 euro miesięcznie na dwoje dzieci,
- 802,74 euro miesięcznie na troje dzieci,
- 361,82 euro miesięcznie na każde następne dziecko

Prawo do zasiłku porodowego mają wszystkie kobiety zamieszkałe na terenie Luksemburga. Zasiłek wynosi 1740 euro, wypłacane w 3 równych ratach i wypłacany jest pod warunkiem przeprowadzenia badań lekarskich (dotyczy matki i dziecka).

Dzieci niepełnosprawne w wieku do 18 lat i z niepełnosprawnością na poziomie 50% fizycznych i psychicznych możliwości zdrowych dzieci w porównywalnym wieku, mają prawo do dodatku w wysokości 140 euro miesięcznie oraz specjalny dodatkowy zasiłek dla niepełnosprawnych dzieci rozpatrywany indywidualnie w kwocie 55,75 euro na miesiąc.

Ponadto podobnie jak w systemie polski tak i w Luksemburgu rodzinom przysługuje zasiłek na rozpoczęcie roku szkolnego, który jest wypłacany rodzinom z 1 lub więcej dziećmi w wieku 6 - 18 lat (27 lat jeżeli dziecko studiuje), które mają uprawnienia do zasiłków rodzinnych.

5.4. Rozwiązania dotyczące polityki rodzinnej w Wielkiej Brytanii - model liberalny (anglosaski)

Polityka rodzinna i społeczna krajów anglosaskich (Wielkiej Brytanii i Irlandii) opiera się na zasadzie, że rodzina powinna przede wszystkim brać sama odpowiedzialność za siebie. W efekcie, w przeciwieństwie do RFN niewielki jest zakres wsparcia o charakterze uniwersalnym. Dominuje pomoc dla rodzin o niskich dochodach, a polityka rodzinna jest obecnie ukierunkowana na walkę z ubóstwem, głównie dzieci – opieka nad kobietą w ciąży (zasiłek i urlop zdrowotny), darmowe szkoły rodzenia i opieka nad dzieckiem do 6 tygodnia życia, opieka pozarodzielska nad małym dzieckiem (dofinansowanie żłobków i przedszkoli, ognisk wychowawczych, grup zabawowych, opiekunek dla dzieci tzw. childminders, centrów opieki i środowiskowych placówek opieki nad małymi dziećmi), wspieranie rodzin w inwestowanie w młode pokolenie (zasiłek rodzinny dla wszystkich, ulgi podatkowe dla rodzin niepełnych, ulgi podatkowe dla rodzin z dzieckiem niepełnosprawnym, ulgi rodzinne dla rodziców z małymi dziećmi), rozwój usług społecznych dla dzieci i młodzieży (dofinansowywanie przedszkoli, zasiłek na ubranie i obuwie szkolne, pomoc na zakup podręczników, darmowe przejazdy do szkoły, dodatek edukacyjny dla dzieci z obszarów wiejskich, dożywianie w szkole), wspieranie rodzin niepełnych (zasiłek dla rodzin niepełnych, zasiłek dla opuszczonych żon, renta wdowia, program na rzecz ograniczania ubóstwa), dla rodzin z dzieckiem



niepełnosprawnym (zasiłek na opiekę domową, dodatek wypoczynkowy, świadczenie pielęgnacyjne, dodatkowe ulgi podatkowe)¹⁰⁵.

Wielka Brytania

Zasiłki rodzinne finansowane są z podatków w ramach powszechnego systemu zabezpieczenia. Uprawnienia do otrzymywania świadczeń posiadają osoby mieszkające w kraju z 1 i więcej dziećmi. Świadczenia rodzinne przysługują na dziecko w wieku poniżej 16 lat, dziecko w wieku poniżej 19 lat, jeśli studiuje w pełnym wymiarze godzin.

Dziecko musi stale przebywać w Wielkiej Brytanii przez 26 tygodni w ciągu ostatnich 52 tygodni. Prawo do zasiłku nie zależy od wysokości dochodów rodziny.

Zasiłek rodzinny wynosi: 103 euro tygodniowo dla najstarszego zakwalifikowanego dziecka, po 69 euro na każde następne dziecko w rodzinie.

Zasiłek porodowy w wysokości 317 euro wypłacany jest na dziecko urodzone lub adoptowane po spełnieniu przez rodzinę kryterium dochodowego oraz po okazaniu zaświadczenia o wykonaniu badań lekarskich (dotyczy matki i dziecka).

Świadczenie alimentacyjne jest wypłacane według procedury określonej przez Child Support Act 1991. Wysokość świadczeń określa The Child Support Agency (CSA) według ściśle przyjętej reguły. Pewna elastyczność dotyczy alimentów dla byłego małżonka. Jeśli osoba ubiegająca się o świadczenia alimentacyjne otrzymuje świadczenia z pomocy społecznej (uzależnione od kryterium dochodowego) to otrzymywane świadczenia z pomocy społecznej są pomniejszane o przyznane świadczenia alimentacyjne.

Irlandia

Zasiłki wypłacane są z powszechnego systemu finansowania z podatków, obejmującego wszystkie osoby zamieszkałe na terenie Irlandii. Uprawnienia do otrzymywania świadczeń posiadają osoby stale mieszkające w kraju, z 1 lub więcej dziećmi.

Zasiłek rodzinny przysługuje na:

- dziecko w wieku poniżej 16 lat,
- dziecko w wieku poniżej 19 lat jeżeli jest studentem lub osobą niepełnosprawną.

Zasiłek dla samotnego rodzica przysługuje po spełnieniu kryterium dochodowego, samotnemu rodzicowi z przynajmniej 1 dzieckiem na utrzymaniu, jeżeli nie otrzymuje pomocy na dziecko i nie pozostaje w konkubinacie.

Prawo do dodatku wyrównawczego zależy od dochodu rodziny; przysługuje rodzicom z przynajmniej 1 dzieckiem na utrzymaniu, w wieku poniżej 18 lat lub jeżeli dziecko jest studentem poniżej 21 lat, zatrudnionym na pełnym etacie (przynajmniej 19 godzin pracy tygodniowo), z przeciętnym dochodem tygodniowym poniżej 248 euro na 1 dziecko (próg dochodowy wzrasta o 31,74 euro na każde 2 do 5 dziecka, następnie o 25,39 euro do 6 dziecka i o 21,59 euro na każde 7 i 8 dziecko).

Dodatek wypłacany jest przez 52 tygodnie w czasie zatrudnienia. Zmiany w dochodzie rodziny lub krótkie okresy choroby nie wpływają na zasiłek.

Zasiłki rodzinne wynoszą:

- 130 euro miesięcznie na 1 i 2 dziecko,
- 140 euro miesięcznie na 3 i każde następne dziecko.

¹⁰⁵ Tamże, s. 171.



Projekt współfinansowany ze środków Unii Europejskiej w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego

Zasiłek ulega podwojeniu na każde dziecko urodzone z ciąży wielorakiej (począwszy od trojaczek). Zasiłek porodowy wypłacany jest w przypadku urodzenia więcej niż jednego dziecka podczas jednego porodu. Zasiłek wynosi 635 euro na każde dziecko z porodu bliźniaczego, trojaczek lub więcej dzieci.

Tabela 23. Wykaz przykładowych cen towarów i usług w Polsce, Szwecji, Niemczech, Wielkiej Brytanii i Francji w porównaniu do miesięcznej kwoty zasiłku rodzinnego w poszczególnych państwach członkowskich UE (1 Euro = 4,4635 PLN) – Stan na dzień 01.01.2010r..

Państwo	Polska	Niemcy	Wielka Brytania	Francja	Szwecja	Bulgaria
Miesięczna kwota zasiłku						
Miesięczna kwota zasiłku rodzinnego (na pierwsze – najmłodsze dziecko)	15,23 €	184 €	95,69 €	119,13 €	119,19 €	17,90 €
Ceny wybranych towarów i usług w Polsce, Niemczech, Wielkiej Brytanii, Francji i Szwecji						
Towary i usługi	Ceny w Euro					
Mleko 1L	0,5	0,89	1,5	0,70	1,81	0,6
Jogurt	0,38	0,50	1,20	4,20	2,61	0,45
Herbata	0,5 – 2,5	2,60	3,00	1,70	2,90	0,6 – 2,8
Makaron (0,5 kg)	1,19	1,00	3,90	1,00	1,36	1,34
Jabłka (1 kg)	1,19	1,50	1,50	0,95	2,27	1,34
Czekolada mleczna	1,19	1,49	1,50	0,90	1,67	1,34
Piwo (0.5 l) (6szt.)	0,8 – 2,5	3,24	4,4	4,00	4,21	1,2 – 2,8
Woda mineralna	0,5	0,19	0,40-0,60	0,61	1,13	0,6
Kawa	1,3 - 2,5	4-10	7-10	3,50	3,40	1,5 – 2,8
Chleb ciemny	0,35	0,99	2,2	1,80	2,15	0,43
Masło	0,76	1,30	0,8	1,40	3,06	0,92
Szynka (1 kg)	5,00	13,10	10,50	10,50	14,27	7,00
Ser (1kg)	4,60	7,20	8,00	7,70	9,64	5,40
Chipsy	1,00	0,90-1,50	2,00	2,20	1,90	2,15
Bilet do teatru	3,8 – 25	36,00	10-25	12-30	32,00	4,4 – 30
Bilet do kina	3,8 – 8,8	12,00	8-12	9-13	8-12	4,4 – 10,0
Fryzjer	3,8 – 63	10-100	14,5-145	12-110	14-140	4,4 – 74
Bilet autobusowy	0,54	1,85	2,70	1,50	2,00	0,72
Pampersy	13,44	15,50	10,00	14,60	15,37	17,28
Mieszkanie za m2	405-1000	1000-3000	1500-3000	2000-5000	1300-5000	400-1200

Źródło: opracowanie własne na podstawie Roczników Statystycznych Rzeczypospolitej Polskiej za lata 2009-2010, Statistisches Bundesamt Deutschland - Wirtschaftsrechnungen und Zeitbudgets 2010, Family Spending - A report on the 2009-2010 Expenditure and Food Survey, Sweden Average Salaries & Expenditures 2010 and Structure des dépenses selon le niveau de vie 2010, Social Security Programs Throughout the World:Europe, 2012 – Bulgaria.





Tabela 23 przedstawia wykaz przykładowych cen towarów i usług w Polsce, Niemczech, Wielkiej Brytanii, Francji, Szwecji i Bułgarii, a także miesięczną kwotę zasiłku rodzinnego w poszczególnych państwach. Jak wynika z danych umieszczonych w tabeli ceny za poszczególne artykuły są w poszczególnych państwach bardzo zróżnicowane. W Polsce ceny wszystkich artykułów w porównaniu do Niemiec, Wielkiej Brytanii czy Francji są najniższe. Podobnie jest z miesięczną kwotą zasiłku rodzinnego otrzymywanego przez rodziny w poszczególnych państwach. W Polsce za miesięczną kwotę zasiłku rodzinnego stać jest rodzinę na zakup niektórych podstawowych produktów jak na przykład mleka, jogurtu, makaronu, jabłek, czekolady itd. Licząc od pierwszej pozycji tabeli czyli od jednego litra mleka a kończąc na kostce masła. Oczywiście polska rodzina kupi mniej, jeżeli zdecyduje się na wyjście do kina, bądź teatru albo na skorzystanie z usługi fryzjerskiej. Jednakże i w tym względzie jest w stanie zaspokoić swoje potrzeby jednakże kosztem mniejszej ilości zakupionych artykułów spożywczych.

Podobnie jak w Polsce sytuacja kształtuje się w Bułgarii czyli za miesięczną kwotę zasiłku rodzinnego stać jest rodzinę na zakup niektórych podstawowych produktów żywnościowych. Oczywiście rodzina bułgarska skorzysta z mniejszej ilości zakupionych produktów jeśli skorzysta z usług bądź oferty kulturalno-edukacyjnej.

Niemiecką rodzinę za miesięczną kwotę zasiłku rodzinnego (oprócz metra kwadratowego mieszkania) stać jest na wszystko. Czyli na zakup zarówno artykułów żywnościowych, jak i na zaspokojenie potrzeb kulturalnych typu wyjście do teatru lub kina, jak i na zaspokojenie innych usług takich jak fryzjer.

Rodzinę brytyjską otrzymującą wsparcie w postaci zasiłku rodzinnego również stać jest na wiele rzeczy. Może zaspokoić swoje potrzeby żywnościowe kupując poszczególne artykuły spożywcze. Rodzina brytyjska może sobie też pozwolić na wyjście do kina i teatru czy skorzystanie z usługi fryzjerskiej.

Rodzinę francuską podobnie jak niemiecką i brytyjską stać jest za miesięczną kwotę zasiłku rodzinnego na zaspokojenie potrzeb bytowych jak i kulturalnych oraz społecznych. Za otrzymywany zasiłek rodzinny rodzina francuska jest w stanie zakupić produkty żywnościowe, ale również korzystać z transportu komunikacji miejskiej, wyjść do kina bądź teatru czy też skorzystać z usługi fryzjerskiej.

Rodzinę szwedzką tak jak pozostałe rodziny zagraniczne (z Niemiec, Wielkiej Brytanii i Francji) stać jest za miesięczną kwotę zasiłku rodzinnego na dziecko na zaspokojenie wszystkich podstawowych potrzeb bytowych (żywność, odzież, opłaty) jak i spędzenie czasu wolnego poprzez wyjście do kina czy teatru. Rodzina za tą kwotę korzystać może również z usług fryzjerskich oraz przemieszczać się transportem miejskim.

Rozbieżność w skali miesięcznej kwoty otrzymywanego zasiłku rodzinnego pokazuje przedstawia możliwość nabycia przez rodziny pampersów dla dzieci. W Niemczech za miesięczną kwotę zasiłku rodzinnego rodziny mogą zakupić 12 paczek pampersów, w Wielkiej Brytanii 10 paczek, we Francji 9 paczek, w Szwecji 8 paczek, natomiast w Polsce zaledwie jedną.

Jak z powyższego wynika świadczenia rodzinne odgrywają olbrzymią rolę dla rodzin zarówno w Niemczech, Wielkiej Brytanii, Francji i Szwecji. Pomoc i wsparcie finansowe w postaci świadczeń rodzinnych pozwala znacznej części rodzin dotkniętych problemami równoważyć w pewien sposób trudności wynikające z trudnej sytuacji materialnej. Często sytuacja ta objawia się całkowitym brakiem środków finansowych, nieraz niewystarczającą ilością tych środków. Dlatego też świadczenia rodzinne dla niektórych rodzin stanowią jedyne źródło finansowe a dla innych dodatkowe wsparcie.



W Polsce selektywny charakter świadczeń rodzinnych ograniczony kryterium dochodowym powoduje, że świadczenia te skierowane są do rodzin najuboższych. Rosnące z roku na rok ceny produktów żywnościowych oraz mediów powodują, że rodziny stać jest na coraz mniej. Obserwowany jest coroczny wzrost cen towarów i usług w Polsce, natomiast kryterium dochodowe uprawniające do otrzymywania świadczeń rodzinnych w Polsce (wynoszące 504 zł na osobę w rodzinie) nie uległo zmianie od momentu wprowadzenia w życie ustawy o świadczeniach rodzinnych czyli od 2004 roku.

Najważniejsze jest jednak, aby świadczenia rodzinne mogły zapewnić prawidłowe funkcjonowanie rodziny, aby miała ona zapewnione podstawowe warunki bytowe, a w szczególności środki finansowe pozwalające zaspokoić co najmniej podstawowe potrzeby. Jak widać z porównania dokonanego w tabeli 23 otrzymywane świadczenia są w stanie zapewnić rodzinom zaspokojenie potrzeb przynajmniej na tym podstawowym poziomie. Ustawodawcy w każdym z państw dbają również o to, aby rodziny otrzymujące wsparcie w postaci świadczeń rodzinnych, w szczególności te najbardziej zagrożone nie zostały wykluczone społecznie. Chodzi tu o możliwość zaspokojenia nie tylko podstawowych potrzeb bytowych ale również możliwość uczestniczenia w życiu społecznym i kulturalnym poprzez możliwość uczestniczenia w różnego rodzaju imprezach edukacyjno-sportowych bądź kulturalnych, albo chociażby przez możliwość wyjścia do kina bądź teatru. Oczywiście pod tym względem polskim rodzinom jest o wiele trudniej ze względu na niskie w porównaniu do Niemiec, Wielkiej Brytanii i Francji kwoty otrzymywanych świadczeń w porównaniu do obowiązujących cen. Rodziny niemieckie, brytyjskie i francuskie mogą sobie pozwolić w ramach otrzymywanych świadczeń na korzystanie z usług kulturalno-rekreacyjnych i społecznych.

Dla prawidłowego funkcjonowania rodziny ważne jest, aby miała ona zapewnione również odpowiednie warunki mieszkaniowe i możliwość utrzymania mieszkania i opłacania energii, a także wyposażenia mieszkania i prowadzenia gospodarstwa domowego. Dlatego też tak ważną rolę odgrywa opisywany we wcześniejszej części rozdziału dodatek mieszkaniowy, stanowiący finansowe wsparcie dla rodzin. Wsparcie, które wielu rodzinom pozwala na opłacanie czynszu w mieszkaniach lub dofinansowanie do czynszu lub innych opłat mieszkaniowych.

Dla poprawnego działania rodziny niezbędne jest również zadbanie o odpowiednią opiekę zdrowotną, możliwości edukacji swoich członków w tym przede wszystkim dzieci. Dlatego też, poszczególne państwa dbają cały czas o odprowadzanie składek zdrowotnych w ramach otrzymywanych świadczeń i zwiększanie kwot zasiłku rodzinnego, wychowawczego, jak i wszelkich innych zasiłków i dodatków do nich (jak na przykład dodatków na rozpoczęcie roku szkolnego), w celu zaspokojenia wyżej wymienionych potrzeb.

Olbrzymią rolę odgrywa również dbanie i zapewnianie możliwie korzystnego funkcjonowania dla rodziców samotnie wychowujących dzieci. Chodzi tu zarówno o pannę, kawalera, osobę pozostającą w separacji orzeczonej prawomocnym wyrokiem sądu, osobę rozwiedzioną, wdowę lub wdowca. Osoby te znajdują się często w ciężkiej sytuacji materialnej. Są samotne i mają na utrzymaniu dzieci. Większość samotnych rodziców jest bezrobotna. Dla tych rodzin pomoc realizowana poprzez system świadczeń rodzinnych stanowi podstawowy element wsparcia finansowego. Często poprzez zasiłki czy też dodatki dla rodzica samotnie wychowującego poprawia się sytuacja finansowa, dzięki której rodzic może zapewnić odpowiednie warunki swoim dzieciom – bytowe, edukacyjne, kulturowe i wychowawcze.

Ogromne znacznie odgrywają również w każdym z opisywanych państw członkowskich UE (Polsce, Niemczech, Wielkiej Brytanii i Francji) rodziny wielodzietne. To zazwyczaj w tych rodzinach występują najczęstsze kłopoty finansowe związane z dużą liczbą dzieci.



Te rodziny liczą na wsparcie w celu zapewnienia normalnego funkcjonowania całej rodziny, a szczególnie dzieci. Pomoc udzielana tym rodzinom w formie zapomóg i zasiłków w postaci świadczeń rodzinnych pozwala w dużej mierze uporać się z trudnościami zaspokajając różnego rodzaju potrzeby, a także w przypadku rodzin najbiedniejszych zaspokoić potrzeby na podstawowym poziomie i wspierać na takim poziomie finansowym ażeby nie dać odczuć trudności związanych z funkcjonowaniem tego typu rodzin, szczególnie posiadających powyżej pięciorga dzieci. Świadczenia rodzinne stanowią niezbędny element w zaspokajaniu potrzeb rodziny i dlatego też stanowią jedną z bardziej potrzebnych form pomocy dla rodzin, jaką jest pomoc finansowa, szczególnie dla rodzin wielodzietnych i samotnych rodziców. Świadczenia rodzinne stanowią podstawowy instrument polityki rodzinnej i dlatego powinny być wykorzystane do realizacji jej celów, do których należy przede wszystkim tworzenie warunków dla powstania i rozwoju rodziny, a zwłaszcza dla prawidłowego wypełniania funkcji rodzinnych a w szczególności: prokreacyjnej, opiekuńczej, wychowawczej i edukacyjnej.

WNIOSKI – ROZDZIAŁ V

1. **Polityki rodzinne krajów frankofońskich (Francja, Belgia)** mają charakter polityk bezpośrednich (explicite), pronatalistycznych, ukierunkowanych na dzieci i ich dobrostan. Polityka rodzinna Francji jest uznawana za jeden z najlepszych przykładów polityki rodzinnej w Europie. Tradycyjnie, cele francuskiej polityki rodzinnej mają charakter pronatalistyczny oraz są ukierunkowane w większym stopniu na zapewnienie integracji społecznej niż na zwalczanie ubóstwa, stąd przewaga świadczeń o charakterze uniwersalnym. Oznacza to dominację zasady redystrybucji horyzontalnej (od rodzin bezdzietnych do posiadających dzieci). Tym niemniej, w coraz większym stopniu uwzględniana jest zasada redystrybucji wertykalnej, wyrażająca się dążeniem do redukcji różnic w poziomie życia między rodzinami o takim samym składzie, lecz o zróżnicowanych dochodach. W ramach opieki rodzicielskiej nad małym dzieckiem (zasiłek na opiekę nad małym dzieckiem, urlop i zasiłek rodzicielski), wspieranie rodzin w inwestowaniu w młode pokolenie (zasiłek rodzinny dla wszystkich, wysokość zasiłku zależna od dochodu), dla rodzin niepełnych (renta wdowia, dodatkowe ulgi podatkowe, zasiłek dla rodzin niepełnych), w ramach rozwoju usług opiekuńczych dla dzieci i młodzieży (darmowe żłobki i przedszkola, dodatkowe i darmowe kursy wakacyjne dla dzieci w celu wyrównywania szans edukacyjnych), wsparcie dla rodzin wielodzietnych (większy wymiar urlopu wychowawczego po urodzeniu trzeciego dziecka, podwyższenie o 10% świadczenia przysługującego po śmierci żywiciela, podwyższenie emerytury ze względu na wychowywanie dużej liczby dzieci, zasiłek mieszkaniowy).
2. **Z kolei polityka rodzinna krajów skandynawskich (Finlandia, Szwecja)** oparta jest na idei indywidualizacji praw obywatelskich, w tym indywidualnych praw dziecka bez względu na ich rodzinę pochodzenia, praw osób starszych i niepełnosprawnych, uwzględniająca zapewnienie równości szans kobietom i mężczyznom. Dominującym instrumentem tej polityki są usługi społeczne, a nie świadczenia pieniężne. Finlandia liczy 5 237 tys. mieszkańców. Charakteryzuje się dodatnim przyrostem naturalnym i jednym z najwyższych w Europie współczynników dzietności, rzutującym na odtwarzanie pokoleń. Jednocześnie wyróżnia się jednym z najwyższych wskaźników udziału gospodarstw domowych osób samotnych i udziałem rodzin pełnych z dziećmi opartych na związkach kohabitacyjnych.



W ramach opieki nad małym dzieckiem (urlop wychowawczy dla matki i ojca w wymiarze 158 dni), w ramach tworzenia warunków rozwoju młodego pokolenia (zasiłek rodzinny dla wszystkich), rozwój usług społecznych dla dzieci i młodzieży (85% dofinansowania z budżetu państwa na żłobki i przedszkola, zasiłek z tytułu opieki nad dzieckiem w domu, specjalny dodatek wypłacany w przypadku oddania dziecka pod opiekę w instytucji prywatnej), pomoc rodzinom wielodzietnym (zwiększony zasiłek rodzinny), pomoc rodzinom niepełnym (dualny system rent rodzinnych, renta z ubezpieczenia społecznego).

3. **W krajach kontynentalnych (Niemcy, Austria i częściowo Holandia)** polityki rodzinne bazują na zasadzie pomocniczości, w tym – własnej przeczności obywateli, uzewnętrzniającej się poprzez udział w systemach ubezpieczeniowych. Wsparcie publiczne ze strony państwa i społeczności lokalnych (samorządów) jest powiązane z samopomocą. W większym stopniu wykorzystywane są transfery pieniężne niż świadczenia w naturze. Polityki te mają na celu wsparcie rodziny tradycyjnej: z dziećmi i z jednym żywicielem. W ramach opieki nad małym dzieckiem przysługuje (zasiłek wychowawczy i zasiłek rodzicielski, zwolnienia opiekuńcze), działania pracodawców (redukcja czasu pracy, indywidualne rozkłady czasu pracy, konta czasu pracy, zatrudnienie niepełnoetatowe z przyczyn rodzinnych), wspieranie rodzin w inwestowanie w młode pokolenie (zasiłek rodzinny dla wszystkich, świadczenia w przypadku śmierci żywiciela rodziny, renta sieroca, renta wdowia), ulgi podatkowe (niezależnie od innych świadczeń rodzinnych istnieją ulgi podatkowe na dzieci w wysokości, a także ulgi związane z edukacją, szkoleniem i opieką, zaś na dzieci do 14 roku życia przysługuje ulga podatkowa, jeżeli dziecko wymaga zatrudnienia opiekuna), usługi społeczne dla dzieci i młodzieży (każde dziecko w wieku od 3 lat ma prawo do miejsca w publicznym przedszkolu), usługi zdrowotne (rodzinny system ubezpieczeń zdrowotnych chroni przed wykluczeniem społecznym dzieci zapewniając im dostęp do prewencji, opieki zdrowotnej i leczenia medycznego. Dzieci i młodzież do lat 18 są ponadto zwolnione z opłat za badania profilaktyczne i szczepienia).
4. **Polityka rodzinna i społeczna krajów anglosaskich (Wielkiej Brytanii i Irlandii)** opiera się na zasadzie, że rodzina powinna przede wszystkim brać sama odpowiedzialność za siebie. W efekcie, niewielki jest zakres wsparcia o charakterze uniwersalnym. Dominuje pomoc dla rodzin o niskich dochodach, a polityka rodzinna jest obecnie ukierunkowana na walkę z ubóstwem, głównie dzieci – opieka nad kobietą w ciąży (zasiłek i urlop zdrowotny), darmowe szkoły rodzenia i opieka nad dzieckiem do 6 tygodnia życia, opieka pozarodzielska nad małym dzieckiem (dofinansowanie żłobków i przedszkoli, ognisk wychowawczych, grup zabawowych, opiekunek dla dzieci tzw. childminders, centrów opieki i środowiskowych placówek opieki nad małymi dziećmi), wspieranie rodzin w inwestowanie w młode pokolenie (zasiłek rodzinny dla wszystkich, ulgi podatkowe dla rodzin niepełnych, ulgi podatkowe dla rodzin z dzieckiem niepełnosprawnym, ulgi rodzinne dla rodziców z małymi dziećmi), rozwój usług społecznych dla dzieci i młodzieży (dofinansowywanie przedszkoli, zasiłek na ubranie i obuwie szkolne, pomoc na zakup podręczników, darmowe przejazdy do szkoły, dodatek edukacyjny dla dzieci z obszarów wiejskich, dożywianie w szkole), wspieranie rodzin niepełnych (zasiłek dla rodzin niepełnych, zasiłek dla opuszczonych żon, renta wdowia, program na rzecz ograniczania ubóstwa), dla rodzin z dzieckiem niepełnosprawnym (zasiłek na opiekę domową, dodatek wypoczynkowy, świadczenie pielęgnacyjne, dodatkowe ulgi podatkowe).
5. **Polityka rodzinna krajów Europy Wschodniej (krajów NMs10) – (Polska, Bułgaria, Słowacja, Rumunia)**
Celem polityki rodzinnej tego modelu jest zwiększenie ochrony rodzin znajdujących się w trudnych warunkach. Dominującym instrumentem, który wykorzystano w tym modelu są świadczenia pieniężne, a zwłaszcza zasiłki rodzinne. Zostały one skierowane przede wszystkim do rodzin w trudniejszej sytuacji materialnej.





Model ten opiera się przede wszystkim na: ochronie rodzin najuboższych, selektywności przyznawania świadczeń, zrównania uprawnień kobiet i mężczyzn do świadczeń, wzmocnienia oddziaływania na przebieg procesów demograficznych¹⁰⁶.

Dominującym podmiotem polityki rodzinnej jest państwo, działające w sposób bezpośredni i rozdzielając poszczególne zadania i finansowanie na jednostki wojewódzkie i samorządowe.

Świadczenia pieniężne (zasiłek rodzinny z dodatkami, zasiłek okresowy, zasiłek celowy) posiadające selektywny charakter (uzależnione od dochodu). Jednorazowa zapomoga z tytułu urodzenia dziecka. Niekorzystny system prorodzinnych odliczeń podatkowych preferujący rodziny wielodzietne. Utrudniony dostęp do instytucji opiekuńczo-wychowawczych - brak żłobków i przedszkoli, brak miejsc w żłobkach i przedszkolach, wysokie opłaty za miejsce w żłobku i przedszkolu. Fundusz alimentacyjny dla rodzin niepełnych – podobnie jak w przypadku Stanów Zjednoczonych matce samotnie wychowujące dziecko bez ustalonego ojcostwa nie przysługuje żadne świadczenie.

REKOMENDACJE OGÓLNE

Z punktu widzenia demografii

Z punktu widzenia demograficzno-społecznego zasadniczy charakter rodziny określony jest przez funkcję prokreacyjną. Dzięki niej zabezpieczona jest ciągłość pokoleń i realizowany podstawowy cel rodziny, którym jest powoływanie do życia nowych jednostek. Rodzina pozostaje jedyną grupą społeczną zapewniającą sobie kontynuację na drodze biologicznej. Poprzez tę funkcję realizowany jest podstawowy proces reprodukcji ludności. Funkcja ta jest umacniana i upowszechniana przez politykę społeczną i ruch planowania rodziny oraz przez tworzenie klimatu populacyjnego na rzecz posiadania dzieci, wzmocnianego konkretnymi świadczeniami socjalnymi wynikającymi z konstytucyjnego obowiązku:

Dlatego też w aspekcie ilościowym działania powinny być ukierunkowane dla Polski w obszarze szeroko pojętej polityki demograficznej oraz rodzinnej i powinny się skupiać przede wszystkim na:

- 1/ zwiększaniu dzietności,
- 2/ ograniczaniu umieralności niemowląt,
- 3/ wsparciu rodzin niepełnych, powstających z powodu wzrostu liczby rozwodów oraz urodzeń pozamałżeńskich,
- 4/ wsparciu rodzin wielodzietnych,
- 5/ zwiększaniu wydatków socjalnych na rzecz rodzin i dzieci,
- 6/ wzroście stopy zatrudnienia ludności,
- 7/ obniżaniu stopy bezrobocia,
- 8/ zwiększaniu dostępności opieki instytucjonalnej nad małym dzieckiem, zwłaszcza w przedszkolach i żłobkach.

¹⁰⁶ Kangas O., Rostgaard T., Preferences or institutions? Work-family life opportunities in seven European countries [w:] Journal of European Social Policy 2007/17/03



Z punktu widzenia godzenia życia zawodowego z rodzinnym

Polska należy do grupy państw składających się z byłych państw socjalistycznych. Charakteryzuje się ona dużą niezgodnością między dietnością a pracą kobiet we wszystkich aspektach branych pod uwagę. Podczas gdy okres socjalistyczny charakteryzował się szeroko zakrojoną polityką prospołeczną, która wspierała zatrudnianie matek, zmiana ustroju politycznego poniosła za sobą poważne cięcia w wydatkach na państwowe placówki opieki i świadczenia rodzinne.

Jednocześnie świadomość istnienia możliwości godzenia pracy zarobkowej z posiadaniem rodziny sprzyja decyzjom prokreacyjnym i poprzez to zwiększeniu dietności, co jest niezwykle ważnym celem z punktu obecnej polityki ludnościowej. Wieloaspektowość rozważanego zagadnienia wiąże się z istnieniem wielu płaszczyzn analizy godzenia pracy zarobkowej z życiem rodzinnym. Powyższe aspekty związane z zagadnieniem godzenia życia rodzinnego i zawodowego wpływają także na przyjmowane kierunki, założenia i narzędzia flexicurity, a co za tym idzie rozwiązań mających za zadanie ułatwić godzenie ról zawodowych z rodzinnymi.

Zatem rozwiązania mające na celu złagodzenie konfliktu między pracą zawodową i opieką, a tym samym zmniejszenie różnic w sytuacji kobiet i mężczyzn na rynku pracy, to zarówno instrumenty zaliczane tradycyjnie do obszaru polityki rodzinnej (rozwiązania instytucjonalne i prawne typu: instytucje opiekuńcze, urlopy macierzyńskie i wychowawcze), polityki rynku pracy (ukierunkowane na bardziej korzystne godziny pracy i zmniejszanie barier wejścia na ten rynek), jak i wszelkiego rodzaju rozwiązania zwiększające równość płci w wymiarze zawodowym i rodzinno-opiekuńczym (kampanie promujące równość płci, polityki antidyskryminacyjne). Ważną rolę odgrywają również rozwiązania organizacyjne, czyli promowanie zakładów pracy przyjaznych rodzinie (family friendly employment). Idealnym rozwiązaniem staje się więc połączenie tych wszystkich elementów w tzw. system *policy-mix*, będący odpowiedzią na potrzeby współczesnych pracowników. W celu ukształtowania prawidłowego funkcjonowania polskich rodzin w zakresie łączenia życia zawodowego z rodzinnym powinny być spełnione następujące przesłanki:

- a) W zakresie czynników utrudniających godzenie życia zawodowego z rodzinnym:
 - wzrost aktywności mężczyzn w pełnieniu obowiązków rodzinnych;
 - wzrost liczby instytucji opiekuńczo-wychowawczych (żłobki, przedszkola) oraz liczby miejsc w tych instytucjach;
 - wzrost odsetka dzieci uczestniczących w zajęciach przedszkolnych;
 - rozbudowa i rozwój form opieki nad dzieckiem na przykładzie rozwiązań istniejących w krajach zintegrowanej Europy;
 - rozwój nowych form zatrudnienia jako główny element;
 - zniwelowanie poziomu stresu spowodowanego nadmiarami pracy domowej;
 - ciągły rozwój form opieki nad małoletnim dzieckiem (indywidualny i instytucjonalny) – jako główny czynnik w zakresie postaw prokreacyjnych kobiet;
 - wzrost świadomości pracodawców w zakresie nowych form zatrudnienia jako jednego z głównych czynników godzenia kariery zawodowej z życiem rodzinnym.
- b) W zakresie czynników ułatwiających godzenie życia zawodowego z rodzinnym:
 - stosowanie dobrych praktyk zagranicznych związanych z wczesną edukacją dzieci;
 - wdrażanie przez pracodawców dobrych rozwiązań w zakresie zatrudnienia przyjaznego rodzinie (Family Friendly Employment);
 - realizacja bardziej korzystnego dla pracowników podejścia do form zatrudnienia w ramach aktywnej polityki rynku pracy;



- podniesienie rangi bezpieczeństwa zatrudnienia i zabezpieczenia socjalnego w celu ograniczenia liczby osób pracujących w szarej strefie;
- poprawa jakości pracy i usług społecznych oraz socjalnych dla rodzin.

Z punktu widzenia ochrony zdrowia

Niezmierzalnie ważne w zakresie ochrony zdrowia jest odciążenie wysokimi kosztami związanymi z ciążą i porodem. Koszty opieki nad ciężarną oraz porodu ponoszą często rodzice. Formalnie kobieta ma zagwarantowane bezpłatne świadczenia medyczne związane z ciążą i porodem, ale dostęp do nich jest utrudniony. Wiele świadczeń związanych z porodem też ma charakter odpłatny m.in. znieczulenie zewnątrzoponowe (nawet w przypadkach, w których jest ono wykonywane za wskazaniem lekarskim) oraz tzw. poród rodzinny. Przejęcie w większym zakresie przez budżet państwa finansowania opieki medycznej nad ciężarną oraz kosztów porodu, w tym także finansowanie szkół rodzenia, przede wszystkim dla kobiet będących w ciąży po raz pierwszy byłoby dużym ułatwieniem w tej kwestii. W szczególności, powinien być określony i upubliczniony standard świadczeń w ramach porodu, finansowany w ramach ubezpieczenia zdrowotnego. Standard ten powinien obejmować porody rodzinne oraz znieczulenie zewnątrzoponowe (w przypadku wskazania lekarskiego). Obecnie zdarzają się przypadki płatności za te świadczenia przez rodziców.

Ponadto państwo zapewnia darmową opiekę pediatryczną nad dzieckiem, zarówno na poziomie podstawowym, jak również specjalistycznym, de facto jednak prawo do darmowego leczenia jest iluzoryczne, co dotyczy zwłaszcza poziomu specjalistycznego. Uzyskanie darmowych świadczeń wiąże się zwykle z czekaniem w kolejkach, dojazdem do oddalonego ośrodka zdrowia, a także obciążeniami biurokratycznymi w postaci nakazu przedstawiania różnego rodzaju zaświadczeń i skierowań. Aktualnie obowiązujący system nie przewiduje w podstawowej opiece zdrowotnej świadczeń pediatry nawet w godzinach dziennych, nie wspominając o proponowanej dostępności pediatry w okresie całej doby. Taka szansa mogłaby zaistnieć w przypadku wyodrębnienia jednostek realizujących wyłącznie świadczenia na rzecz dzieci – na wzór uprzednio funkcjonujących zespołów opieki zdrowotnej nad matką i dzieckiem

W związku z powyższym w poprawie opieki zdrowotnej nad matką i dzieckiem niezbędne są:

- doskonalenia czynnej opieki nad kobietą ciężarną, rodzącą i nad noworodkiem jako warunku podniesienia jakości prokreacji;
- lepsza opieka zdrowotna dla matki i dziecka szczególnie w zakresie ochrony zdrowia dziecka i opieki okołoporodowej;
- odbudowa medycyny szkolnej połączona z rozwojem promocji zdrowia i polepszeniem badań profilaktycznych;
- zapewnienie niedrogich, dobrej jakości usług opiekuńczych dla dzieci,
- ograniczenie wzrostu kosztów opieki medycznej przy zachowaniu jej dostępności oraz stworzenie takiego systemu finansowania tej opieki by nie powodował on zwiększenia wydatków socjalnych.

Z punktu widzenia placówek opiekuńczo-wychowawczych

Potencjalni rodzice zwracają uwagę na sprawy przyszłościowe związane z opieką nad dzieckiem – a co za tym idzie pogodzeniem pracy z życiem rodzinnym w taki sposób, żeby nie kolidowały ze sobą.



Inwestycja państwa w formę finansowej pomocy rodzinom - jaką są zasiłki opiekuńcze, żłobki, przedszkola, (być może w przyszłości opiekunki) - może przyczynić się do wzrostu współczynnika dzietności, a w dalszej perspektywie do zbliżenia go do punktu zastępowalności pokoleń.

Dlatego też polityka rodzinna w tym zakresie powinna być ukierunkowana na tworzenie warunków sprzyjających rozwojowi młodego pokolenia w rodzinie:

- większe dofinansowanie państwowe przy zakupie mieszkań dla młodych rodzin;
- kształtowania systemu wartości prorodzinnych w społeczeństwie, szczególnie wśród osób młodych;
- rozwoju edukacji prorodzinnej poprzez przygotowanie do życia w rodzinie;
- poszerzania oferty usług społecznych dla dzieci i młodzieży sprzyjających rozwojowi młodej generacji;
- stworzenia systemu pozwalającego na zapewnienie dostępu dzieci i młodzieży do usług społecznych na zasadzie równych szans, a także efektywnego włączenia rodziców do współpracy z placówkami wychowawczymi w procesach edukacyjnych i wychowawczych;
- umożliwienie rodzinom zakupu niezbędnych w wychowaniu przedmiotów i materiałów ułatwiających dziecku dostęp do dóbr kultury i cywilizacji;
- poprawa dostępności (sieć, dostępność przestrzenna, godzinowa i cenowa) przedszkoli zarówno w systemie publicznym (dzisiaj tylko 16% rodzin korzysta z publicznej opieki nad dziećmi), jak i pozapublicznym w celach opiekuńczych oraz edukacyjnych;
- większa dostępność działających żłobków i przedszkoli;
- dopłaty z środków budżetowych dla usług publicznych wspierających proces wychowania dzieci - żłobki, przedszkola, system szkolny (szczególnie system przedszkolny),

Z punktu widzenia kapitału mieszkaniowego

Na tle Europy Polska sytuacja mieszkaniowa wypada alarmująco. W wielu wskaźnikach zajmujemy ostatnie miejsce spośród krajów Unii Europejskiej. W ciągu ostatnich lat, pomimo stosunkowo sporej produkcji mieszkań, nie zmieniła się liczba mieszkań w stosunku do liczby gospodarstw domowych.

W krajach wysoko rozwiniętych gospodarczo występuje duży, wciąż rosnący, udział mieszkań wynajmowanych w ogólnym zasobie mieszkań. Umożliwia to zwiększenie dostępności mieszkania, ułatwia mobilność pracowników oraz stwarza warunki umożliwiające założenie rodziny.

Polska, aby zapewnić swoim obywatelom warunki mieszkaniowe na minimalnym, europejskim poziomie, wobec słabnącej dostępności kredytowej, powinna niezwłocznie zacząć rozwijać rynek mieszkań na wynajem, uelastyczyć przepisy dotyczące najmu i wprowadzić zachęty dla inwestorów, którzy obecnie, z powodu nadmiernego ryzyka związanego z nieruchomościami mieszkalnymi lokują środki jedynie w obiektach komercyjnych. Dotyczy to głównie środków zarządzanych przez fundusze inwestycyjne oraz otwarte fundusze emerytalne. Te ostatnie, po wyroku Trybunału Sprawiedliwości z końca 2011 r. nie mogą być ustawowo ograniczane w inwestowaniu środków za granicą). W braku niezwłocznego wprowadzenia odpowiednich rozwiązań, Polsce grozi odpływ kapitału z systemu emerytalnego i systemu funduszy inwestycyjnych i dalsze pogłębianie się niedoboru mieszkań.

W sferze społecznej polityki mieszkaniowej należy zastąpić nieefektywny, nieuwzględniający poprawy ekonomicznej beneficjenta i korupcyjny system budowy mieszkań komunalnych, na



korzyść programu dodatków mieszkaniowych wspierającego zaspokajanie potrzeb mieszkaniowych na wolnym rynku najmu.

Nie sprawdził się również system towarzystw budownictwa społecznego (TBS), których wkład w budownictwo jest obecnie minimalny. Wobec niezwykle trudnej sytuacji budżetowej reformy należy rozpocząć od rozwiązań nieobciążających budżetu, to jest umożliwić rozwój prywatnego sektora czynszowego przez wyłączenie stosowania ustawy o ochronie praw lokatorów dla nowych umów najmu zawieranych w ramach prowadzonej działalności gospodarczej oraz umożliwienie szybszej amortyzacji mieszkań budowanych na wynajem.

Nadrzędnym celem rządu w zakresie polityki mieszkaniowej jest realizowanie prawa do mieszkania, które wypływa z gwarancji konstytucyjnych. Należy uwzględnić zachodzące zmiany gospodarcze oraz społeczne w Polsce i na świecie, a prawo do mieszkania nie może być dalej rozumiane tylko i wyłącznie, jako zapewnienie pełnej własności mieszkania.

W krajach wysoko rozwiniętych gospodarczo, o niskim bezrobociu, wyraźnie widać tendencję do wzrostu udziału mieszkań wynajmowanych w ogólnej strukturze mieszkań. Ułatwia to mobilność pracowników oraz możliwość założenia rodziny, w obliczu łatwej i stosunkowo taniej możliwości najmu mieszkania. Polityka rządu w tym zakresie musi nadążać za zachodzącymi zmianami, aby dalej nie pogłębiać fatalnej dostępności mieszkań w Polsce. W obliczu ograniczenia zdolności do finansowania inwestycji mieszkaniowych osób fizycznych, konieczne jest wprowadzenie nowych rozwiązań umożliwiających utrzymanie produkcji mieszkań, aby nie dopuścić do pogorszenia się komfortu mieszkalnictwa w Polsce względem innych krajów.

W tym celu konieczne są zmiany legislacyjne umożliwiające bezpieczne inwestowanie w mieszkania na wynajem przez przedsiębiorców. Widać ogromną dysproporcję w inwestycjach dokonywanych w ramach działalności gospodarczej w nieruchomości biurowe, magazynowe i handlowe, a właściwym brakiem inwestycji przedsiębiorców w mieszkania na wynajem.

Przeciętne miesięczne koszty utrzymania mieszkania oraz liczba mieszkań oddanych do użytku mogą stanowić dla młodych osób narzędzie ułatwiające podjęcie decyzji o zalegalizowaniu związku w postaci małżeństwa. Jest to zatem sygnał nakłaniający do zwiększenia wydatków w tej sferze budżetowej, co może zaprocentować jeszcze większym wzrostem zawieranych małżeństw oraz może stanowić zachętę do legalizowania związków przez młode pary.

Z punktu widzenia świadczeń rodzinnych

Narzędzia bezpośrednie czyli wsparcie pieniężne określa ustawa o pomocy społecznej i świadczeniach rodzinnych. I odbiegają one znacznie od standardów obowiązujących w zintegrowanej Europie. Państwo chcąc zagwarantować zaspokojenie potrzeb rodzin z dziećmi (co najmniej podstawowych) powinno zadbać o wyższe kwoty finansowego wsparcia w postaci zasiłków (rodzinnego, macierzyńskiego, wychowawczego, opiekuńczego) dla osób z nich korzystających, a w dalszej przyszłości zadbać o możliwość przyznawania zasiłku rodzinnego wszystkim rodzicom bez selektywnego charakteru tego rodzaju wsparcia (takie rozwiązania istnieją już w wielu państwach UE jak np. Niemcy, Wielka Brytania, Francja).

- Podniesienie dochodowego znaczenia świadczeń rodzinnych;
- Zlikwidowanie selektywnego charakteru świadczeń rodzinnych i przejście do systemu uniwersalnego;
- Uwzględnienie w wysokości zasiłku możliwości pokrycia szacowanych wydatków związanych z zaspokojeniem potrzeb rozwojowych dzieci (edukacyjnych, kulturalnych, rekreacyjnych itp.);



- Ustalanie wysokości dodatków do zasiłków rodzinnych (jak np. w Niemczech Kinderzuschlag), przysługujących w określonych prawnie sytuacjach w relacji do przeciętnych kosztów ponoszonych w sytuacji, która stanowi podstawę przyznania takiego dodatku;
- Ustanowienie możliwości pozyskiwania świadczeń przez większe grupy osób upoważnionych (jak np. panny z dzieckiem);
- system zasiłków uzupełniający dochody własne rodzin. Rodzice wychowujący dzieci muszą otrzymać pomoc w takiej formie i w takiej wysokości, która pozwoli im na wychowanie zdrowego, wykształconego potomstwa i jego usamodzielnienie;
- Zwiększenie systemu prorodzinnych wartości w społeczeństwie.

Ze względu na selektywny charakter przysługujących świadczeń, istnieje ograniczona liczba odbiorców (i w tym przypadku ogólna równość nie jest zachowana wobec wszystkich rodzin). Selektywność świadczeń społecznych ze względu na wprowadzone kryterium dochodowe, powoduje niską efektywność prowadzonej polityki rodzinnej w niektórych obszarach ekonomicznego i społecznego wsparcia.

Ponadto co najważniejsze zarówno instrumenty, jak i na przykład kryterium dochodowe uprawniające do otrzymywania świadczeń pieniężnych nie zmieniło się od momentu wejścia w życie ustawy o świadczeniach rodzinnych czyli od 2004 roku.

W celu wzmocnienia znaczenia bezpośredniej pomocy finansowej rodzinom ponoszącym koszty utrzymania i wychowania młodzieży potrzebne jest podniesienie dochodowego znaczenia świadczeń rodzinnych. Największa miesięczna kwota zasiłku rodzinnego w opisywanych krajach UE występuje w Niemczech. Obecnie wysokość zasiłków rodzinnych w Polsce należy do jednego z najniższych w krajach UE. Przejście z obecnego selektywnego systemu świadczeń rodzinnych do systemu uniwersalnego (funkcjonującego nie tylko w Niemczech ale w większości krajów UE) byłoby wyrazem wspierania wszystkich rodzin posiadających dzieci. Ograniczałoby przypadki, gdy obawy przed utratą świadczeń rodzinnych (po przekroczeniu progu dochodu stanowiącego kryterium uprawniające) działa hamująco na aktywność w pozyskiwaniu dodatkowych dochodów lub przynosi część osób do szarej strefy zatrudnienia.

Warto rozważyć uwzględnienie w wysokości zasiłku możliwości pokrycia szacowanych wydatków związanych z zaspokojeniem potrzeb rozwojowych dzieci (edukacyjnych, kulturalnych, rekreacyjnych itp.).

Z punktu widzenia czynników cywilizacyjno-kulturowych

W polskiej polityce rodzinnej, warunkowanej złożoną sytuacją demograficzną i koniecznością łagodzenia skutków przemian ludnościowych olbrzymią rolę odgrywają czynniki cywilizacyjno-kulturowe. W ramach tych czynników niezwykle ważne są działania dotyczące „tworzenia klimatu poszanowania rodziny, wspierania rodzin w rozwiązywaniu problemów bytowych i opiekuńczo wychowawczych”¹⁰⁷. Realizacja tych celów jest uzależniona między innymi od prowadzenia między innymi skutecznej edukacji na rzecz rodzin, ochrony zdrowia rodzin, polityki mieszkaniowej rodzin, polityki fiskalnej. Jednakże w powszechnej atmosferze, kreowanej przez wpływowe media, dziecko stanowi przeszkodę w realizacji kariery zawodowej, w wykorzystywaniu wielkiego potencjału pracy wykształconych kobiet, ogranicza kobietom możliwość zajmowania ważnych stanowisk publicznych, ogranicza im czas na własne, osobiste życie.

¹⁰⁷ Strzelecki Z., Polska a Europa. Procesy demograficzne u progu XXI wieku, [w:] Ochocki Z., Strzelecki Z., (red.), Polska a Europa...dz.cyt.,s. 47.





Polska rodzina ukazywana jest często w mediach jako rodzina zdeorganizowana, zagrożona rozbiem i upadkiem wartości tradycyjnych, dotknięta przemocą i dezintegracją. Promowanie nie powinno się jednak ograniczać do pokazywania w mediach pozytywnego obrazu życia rodzinnego i tworzenia atmosfery przychylnego rodzicielstwa. Promocja powinna być prowadzona na różnych szczeblach struktur społecznych i kierowana do różnego typu odbiorców (różny ilościowy i jakościowy zakres podmiotowy) przy wykorzystaniu zespołu środków i metod związanych z informowaniem, nauczaniem i wychowaniem. Włączone w jej realizację powinny być lokalne społeczności, których działania determinują powstanie środowiska przyjaznego rodzinom, to znaczy środowiska stabilizującego i wspierającego rodziny w ich miejscu zamieszkania¹⁰⁸.

W ramach działań inicjowanych centralnie (ogólnokrajowo) istotną rolę powinny odegrać następujące przedsięwzięcia¹⁰⁹:

W ramach działań inicjowanych centralnie (ogólnokrajowo)

1. Wzmocnienie autorytetu rodziny;
2. Poprawa sytuacji rodzin, których sytuacja pogorszyła się w wyniku dezorganizacji rodziny w wyniku rozwodów czy dłuższego wyjazdu jednego z małżonków;
3. Prorodzinna edukacja całego społeczeństwa;
4. Kształtowanie systemu norm i wartości, w których rodzina i dzieci będą wartościami priorytetowymi;
5. Wspomaganie procesu przygotowania kadry profesjonalistów, przede wszystkim służb społecznych pracujących z rodzinami (grup zawodowych związanych z poradnictwem, doradaniem, mediacjami w rodzinie);
6. Organizowanie kampanii społecznych promujących określony styl życia rodzinnego (np. aktywne ojcostwo, partnerstwo w rodzinie, pozytywne przykłady rodzin wielodzietnych i walory wielodzietności, propagowanie rodzinnych form spędzania wolnego czasu);
7. Organizowanie akcji informacyjnych nastawionych na przekazywanie informacji dotyczących problemów demograficznych.

W ramach działań inicjowanych lokalnie

1. Organizowanie lokalnych systemów informacji dotyczących warunków życia rodzin, ich potrzeb i problemów oraz upowszechnianie tych informacji w środowiskach lokalnych;
2. Zwiększenie liczby osób zajmujących się doradztwem, poradnictwem, pracą pedagogiczną i socjalną w lokalnych środowiskach;
3. Akcje informacyjne w lokalnych środowiskach, skierowanych do wszystkich rodzin jako użytkowników usług społecznych;
4. Tworzenie klimatu przyjaznego rodzinom poprzez organizowanie imprez kulturalnych, rekreacyjnych, angażujących całe rodziny i wzmacniające środowiska sąsiedzkie;
5. Współpraca pomiędzy instytucjami publicznymi a NGO's w zakresie systemów wsparcia rodzin;
6. Działania samopomocowe dla rodzin rezygnujących z zatrudnienia kosztem opieki nad niepełnosprawnymi członkami rodziny;

¹⁰⁸ Raclaw-Markowska M., Pomoc rodzinie w realizacji jej funkcji, w: Hrynkiewicz J., red., Zadania samorządów lokalnych w rozwoju demograficznym, PRL, WSE-H w Skierniewicach, Skierniewice 2002.

¹⁰⁹ Raclaw-Markowska M., Edukacja na rzecz rodziny jako obszar działań w celu poprawy warunków... dz.cyt. s. 247.



Z punktu widzenia rozwiązań europejskich

Polityki rodzinne krajów frankofońskich (Francja, Belgia)

We wszystkich analizowanych krajach frankofońskich w większym lub mniejszym stopniu następuje rozwój rozwiązań mających na celu stworzenie możliwości zapewnienia opieki małym dzieciom. Dokonuje się on również w krajach należących do modelu południowoeuropejskiego, w którym dominuje zasada familiaryzmu. Podyktowane jest to dynamiką aktywizacji zawodowej kobiet, ale w jeszcze większym stopniu traktowaniem instytucjonalnych usług opiekuńczych jako elementu systemu oświaty. Działania idą w dwóch kierunkach:

- Wspieranie opieki sprawowanej wewnątrzrodzinie, głównie poprzez rozwiązania pozwalające godzić obowiązki zawodowe matki i ojca z obowiązkami rodzinnymi. W tym obszarze mieszczą się też rozwiązania mające na celu wspieranie zatrudnienia opiekunek do dziecka.
- Wspieranie rozwoju placówek opiekuńczych.

W krajach aktywnej polityki rodzinnej, (np. Francja, Belgia) rozwój obu kierunków działań występuje równoległe i można go potraktować jako wzorcowy do zaadoptowania w polskim systemie. Podsumowując, należy podkreślić, iż realizacja celu polityki rodzinnej, jakim jest wspieranie rodziny w inwestowanie w młode pokolenia i zapewnienie mu dobrych warunków rozwoju następuje poprzez stosowanie jak najlepszych możliwości zapewnienia opieki małym dzieciom.

Polityka rodzinna krajów skandynawskich (Finlandia, Szwecja)

Niezwykle ważne rozwiązania, które powinny być zaadoptowane jeżeli chodzi o kraje skandynawskie to rozwiązania dotyczące urlopu rodzicielskiego (wychowawczego), które należałoby analizować równoległe z działaniami w zakresie rozwijania innych form opieki nad małym dzieckiem. W Szwecji, preferowana jest raczej opieka pozarodzielska i w związku z tym rozwijana jest sieć stosownych usług oraz – co ważne – oferowane jest wsparcie umożliwiającego korzystanie z nich. Najkorzystniejsze – jak się wydaje – rozwiązania w tym zakresie oferują właśnie kraje skandynawskie, gdzie rozwija się obydwie kierunki, tworząc warunki swobodnego wyboru formy opieki. Następuje dostosowanie okresu korzystania z urlopu rodzicielskiego. Można wykorzystać go od razu w całości lub dzielić stosownie do potrzeb rodziny (za zgodą pracodawcy). Coraz częściej też istnieje możliwość swobodnego podziału urlopu między oboje rodziców dziecka i możliwość dzielenia urlopu na części.

W Polsce obszarem, na którym potrzebne są istotne zmiany jest nadal urlop wychowawczy. Chodzi przede wszystkim o problem braku kompensacji wynagrodzenia w okresie korzystania z tego uprawnienia. Brak ten to podstawowa bariera korzystania z uprawnienia przez mężczyzn. Wydaje się, że potrzebne jest wprowadzenie takiej kompensacji i określenie zasad jej przyznawania stosownie do sytuacji rodziny. Nie należy jednak – szczególnie z uwagi na duży zakres ubóstwa – wiązać uprawnienia do zasiłku wprost z zakazem podejmowania pracy zarobkowej¹¹⁰.

Polityka rodzinna w krajach kontynentalnych (Niemcy, Austria i częściowo Holandia)

W celu wzmocnienia znaczenia bezpośredniej pomocy finansowej rodzinom ponoszącym koszty utrzymania i wychowania młodzieży potrzebne jest podniesienie dochodowego znaczenia świadczeń rodzinnych. Największa miesięczna kwota zasiłku rodzinnego w opisywanych krajach UE występuje w Niemczech. Obecnie wysokość zasiłków rodzinnych w Polsce należy do jednego z

¹¹⁰ Balcerzak-Paradowska B., Polityka rodzinna w krajach UE [w:] Polityka rodzinna w UE wnioski dla Polski, pod red. Marek Kubik, Warszawa 2009, Biuro Rzecznika Praw Obywatelskich, s.166.





najniższych w krajach UE. Przejście z obecnego selektywnego systemu świadczeń rodzinnych do systemu uniwersalnego (funkcjonującego nie tylko w Niemczech ale w większości krajów UE) byłoby wyrazem wspierania wszystkich rodzin posiadających dzieci. Ograniczałoby przypadki, gdy obawy przed utratą świadczeń rodzinnych (po przekroczeniu progu dochodu stanowiącego kryterium uprawniające) działa hamująco na aktywność w pozyskiwaniu dodatkowych dochodów lub przynosi część osób do szarej strefy zatrudnienia.

Warto rozważyć uwzględnienie w wysokości zasiłku możliwości pokrycia szacowanych wydatków związanych z zaspokojeniem potrzeb rozwojowych dzieci (edukacyjnych, kulturalnych, rekreacyjnych itp.).

Inną formą podwyższenia świadczeń rodzinnych byłoby ustalanie wysokości dodatków do zasiłków rodzinnych (np. w Niemczech Kinderzuschlag), przysługujących w określonych prawnie sytuacjach w relacji do przeciętnych kosztów ponoszonych w sytuacji, która stanowi podstawę przyznania takiego dodatku.

Na podstawie wzorca niemieckiego powinien zostać zastosowany wyższy kwotowo poziom świadczeń oraz szeroka gama asekuracji ryzyk socjalnych.

Polityka rodzinna i społeczna krajów anglosaskich (Wielkiej Brytanii i Irlandii)

Rozwiązania brytyjskiej polityki rodzinnej tworzą niezwykle szeroki wachlarz działań i form pomocy, gdzie w każdym przypadku uwzględnia się konieczność zapewnienia materialnych środków utrzymania rodzinom z dziećmi. Na uwagę zasługuje też różnorodność sytuacji życiowych uwzględnianych przez ustawodawcę – nowe formy świadczeń Working Tax Credit i Child Tax Credit. Zauważalna jest też szczególna troska o grupy w trudnej sytuacji, a podstawową zasadą działania w tym obszarze jest wyrównywanie szans dzieci z różnych środowisk. Warto też podkreślić – jak się wydaje – szczególne podejście do problemu łączenia obowiązków zawodowych z opieką nad niesamodzielnymi członkami rodziny i szczególną rolę pracodawców w tym obszarze. Państwo polskie powinno wzorować się na rozwiązaniach brytyjskich tj. rządowy program zmierzający do zapewnienia każdemu dziecku najlepszego startu życiowego. Uznaje się w nim, że w tym celu potrzebne jest połączenie wczesnej edukacji, opieki nad dziećmi, ochrony zdrowia i świadczeń rodzinnych. Za niezbędne uważa się zwiększenie dostępności opieki nad dzieckiem dla wszystkich dzieci, poprawę zdrowia i rozwoju emocjonalnego dzieci, a także wspieranie funkcji rodzicielskich i ich aspiracji związanych zatrudnieniem.

Należy również zwrócić szczególną uwagę, że krajach UE dzieci są traktowane jako dobro publiczne, czyli inwestycja w przyszłość, a nie jedynie koszt, dlatego też dziecko nie jest kosztem ani inwestycją na przyszłość, lecz zyskiem dla państwa i to od chwili swego urodzenia.

Z punktu widzenia wydatków budżetowych na politykę rodzinną

Tabela numer 24 przedstawia wydatki budżetu państwa według klasyfikacji resortowej (działów według klasyfikacji resortowej dochodów i wydatków budżetowych) dotyczących rodziny w celu oceny efektywności wykorzystania środków publicznych przeznaczonych na politykę rodzinną przez poszczególne resorty państwowe. Poszczególne kategorie resortowe zostały wybrane w oparciu o pięć klasyfikacji budżetowych określających dochody i wydatki budżetu państwa¹¹¹.

¹¹¹ Rozporządzenie Ministra Finansów z dnia 18 kwietnia 1991 r. w sprawie klasyfikacji dochodów i wydatków budżetowych oraz innych przychodów i rozchodów ((Dz.U. z 1991 r. Nr 39 poz. 169 z późn. zm.), (Dz.U. z





Wydatki budżetu państwa przedstawione w tabeli numer 24 zostały podzielone na instrumenty polityki bezpośredniej i pośredniej.

A. Instrumenty polityki bezpośredniej

Pozabezpieczeniowe świadczenia socjalne – (w dziale ochrona socjalna z tabeli)

- Zasiłki rodzinne, pielęgnacyjne i wychowawcze,
- Świadczenia rodzinne oraz składki na ubezpieczenia emerytalne i rentowe z ubezpieczenia społecznego,
- Wypłaty zasiłków z pomocy społecznej oraz składki na ubezpieczenie społeczne i zdrowotne,
- Fundusz Alimentacyjny,
- Pomoc pieniężna dla rodzin zastępczych oraz pomoc pieniężna dla osób opuszczających rodziny zastępcze. (w dziale ochrona socjalna z tabeli).

B. Instrumenty polityki pośredniej

Usługi publiczne wspierające proces wychowywania dzieci (w dziale ochrona socjalna z tabeli oraz edukacyjna opieka wychowawcza)

- Pomoc materialna dla studentów,
- Dopłaty do Funduszu Pożyczek i Kredytów Studenckich,
- Stypendia i pomoc materialna dla uczniów,
- Przedszkola,
- Kolonie i obozy oraz inne formy wypoczynku dzieci i młodzieży,
- Dożywianie uczniów.

Ubezpieczenia społeczne (w dziale ochrona socjalna z tabeli)

- Składki na ubezpieczenie społeczne za osoby przebywające na urloпах wychowawczych i macierzyńskich oraz za osoby niepełnosprawne.

Opieka zdrowotna (w dziale ochrona zdrowia z tabeli)

- Składki na ubezpieczenie zdrowotne finansowane w dziale ochrona zdrowia,
- Wysokospecjalistyczne procedury medyczne. Świadczenia zdrowotne, leki i lecznicze środki techniczne,
- Wydatki budżetu państwa w dziale ochrona zdrowia bez składek na ubezpieczenie na zdrowotne,
- Składki na ubezpieczenie zdrowotne płacone z budżetu państwa,
- Wysokość składek na ubezpieczenie zdrowotne odprowadzonych z podatku dochodowego od osób fizycznych.

Polityka mieszkaniowa (w dziale gospodarka mieszkaniowa z tabeli)

- Refundacja premii gwarancyjnych od wkładów mieszkaniowych,
- Wykup odsetek od kredytów mieszkaniowych.
- Dofinansowanie wypłat dodatków mieszkaniowych. (w dziale ochrona socjalna z tabeli).

2000 r. Nr 59, poz. 688 z późn. zm.), (Dz.U. z 2003 r. Nr 68, poz. 634 z późn. zm.), (Dz.U. z 2004 r. Nr 209 poz. 2132 z późn. zm.), (Dz.U. z 2006 r. Nr 107 poz. 726 z późn. zm.).



System podatkowy (fiskalna polityka prorodzinna państwa)

- Łączne opodatkowanie dochodów małżonków,
- Ulgowe opodatkowanie dochodów przysługujących osobom samotnie wychowującym dzieci,
- Liczba podatników, którzy nie uzyskali przychodów ze źródeł podlegających opodatkowaniu, a skorzystali z możliwości wspólnego opodatkowania z małżonkiem.

Reasumując powyższą analizę dotyczącą nakładów budżetowych na politykę rodzinną można stwierdzić, że administracyjny sposób alokacji środków publicznych w powiązaniu ze specyficznym sposobem ich gromadzenia powoduje problemem ich nieracjonalnego wykorzystania. Sytuacja taka powoduje zarówno coroczne zmniejszenie wsparcia dla rodzin, jak i ogólne niezadowolenie społeczne. Konieczne jest poprawienie efektywności zarządzania środkami publicznymi, a szczególnie działaniami związanymi z wydatkami na rzecz wspierania rodziny polskiej. Z przeprowadzonej analizy nakładów budżetowych na politykę rodzinną wynika, że wspólne opodatkowanie rodzin z dochodów (PIT) nie stanowi korzystnego narzędzia polityki rodzinnej państwa.

Podsumowując należy stwierdzić brak wpływu państwowych nakładów budżetowych odnośnie instrumentów bezpośrednich jak i pośrednich na skuteczność procesów demograficznych w postaci dodatniego przyrostu naturalnego.

REKOMENDACJE DLA ZWIĄZKÓW ZAWODOWYCH

Należy stwierdzić, że w Polsce nie istnieje całościowy, spójny program polityki rodzinnej dla dłuższej perspektywy czasowej zawierający propozycje rozwiązań poprawy sytuacji demograficznej w kraju i polepszenia kondycji i jakości życia rodzin.

Dotychczasowa polityka rodzinna państwa polskiego opierała się na działaniach incydentalnych, udzielane wsparcie traktowane było jako krótkotrwałe i nie stanowiło systemowego wsparcia ukierunkowanego na wszystkie rodziny wychowujące potomstwo. Świadczenia społeczne mają charakter selektywny – ze względu na wprowadzone kryterium dochodowe, stąd niska efektywność prowadzonej polityki rodzinnej w niektórych obszarach ekonomicznego i społecznego wsparcia.

Głównym celem polityki rodzinnej państwa polskiego powinna być poprawa warunków powstawania i funkcjonowania rodzin oraz podnoszenie poziomu urodzeń. Oprócz aspektu ilościowego (czyli wzrostu dzietności) polityka rodzinna powinna się również skupiać na poprawie poziomu warunków życia rodzin.

Działania związku w zakresie polityki rodzinnej państwa powinny opierać się przede wszystkim na działaniach związanych z:

- ❑ Podniesieniem dochodowego znaczenia świadczeń rodzinnych poprzez wzrost kwot poszczególnych świadczeń i dążenie do osiągnięcia poziomu występującego w zintegrowanej Europie;
- ❑ Zlikwidowaniem selektywnego charakteru świadczeń rodzinnych i przejścia do systemu rozwiązań uniwersalnych;
- ❑ Uwzględnieniem w wysokości zasiłku możliwości pokrycia szacowanych wydatków związanych z zaspokojeniem potrzeb rozwojowych dzieci (edukacyjnych, kulturalnych, rekreacyjnych itp.);



- Ustalaniem wysokości dodatków do zasiłków rodzinnych (np. w Niemczech Kinderzuschlag), przysługujących w określonych prawnie sytuacjach w relacji do przeciętnych kosztów ponoszonych w sytuacji, która stanowi podstawę przyznania takiego dodatku;
- Ustanowieniem możliwości pozyskiwania świadczeń przez większe grupy osób upoważnionych (jak np. panny z dzieckiem);
- Zwiększeniem systemu prorodzinnych wartości w społeczeństwie;
- Wprowadzeniem płatnego urlopu wychowawczego bez względu na dochód na 1 osobę w rodzinie;
- Uznanie dialogu społecznego jako najskuteczniejszego narzędzia ułatwiania godzenia życia zawodowego i rodzinnego – zaangażowanie związków zawodowych w ratyfikację i wypełnianie zapisów Konwencji MOP o pracownikach z obowiązkami rodzinnymi;
- Wspieraniem rozwoju placówek opiekuńczych poprzez wzrost nakładów na ich budowę, rozbudowę i rozwój;
- Zabieganiem o większe dofinansowanie państwowe przy zakupie mieszkań dla młodych rodzin;
- Kształtowaniem systemu wartości prorodzinnych w społeczeństwie, szczególnie wśród osób młodych;
- Poprawą opieki zdrowotnej nad matką i dzieckiem – w większym zakresie przez budżet państwa finansowania opieki medycznej nad ciężarną oraz kosztów porodu, w tym także finansowanie szkół rodzenia, przede wszystkim dla kobiet będących w ciąży po raz pierwszy byłoby dużym ułatwieniem w tej kwestii. W szczególności, powinien być określony i upubliczniony standard świadczeń w ramach porodu, finansowany w ramach ubezpieczenia zdrowotnego. Standard ten powinien obejmować porody rodzinne oraz znieczulenie zewnątrzoponowe (w przypadku wskazania lekarskiego). Obecnie zdarzają się przypadki płatności za te świadczenia przez rodziców.
Ponadto państwo zapewnia darmową opiekę pediatryczną nad dzieckiem, zarówno na poziomie podstawowym, jak również specjalistycznym, de facto jednak prawo do darmowego leczenia jest iluzoryczne, co dotyczy zwłaszcza poziomu specjalistycznego. Uzyskanie darmowych świadczeń wiąże się zwykle z czekaniem w kolejkach, dojazdem do oddalonego ośrodka zdrowia, a także obciążeniami biurokratycznymi w postaci nakazu przedstawiania różnego rodzaju zaświadczeń i skierowań. Aktualnie obowiązujący system nie przewiduje w podstawowej opiece zdrowotnej świadczeń pediatry nawet w godzinach dziennych, nie wspominając o proponowanej dostępności pediatry w okresie całej doby. Taka szansa mogłaby zaistnieć w przypadku wyodrębnienia jednostek realizujących wyłącznie świadczenia na rzecz dzieci – na wzór uprzednio funkcjonujących zespołów opieki zdrowotnej nad matką i dzieckiem Profilaktyka społeczna dotycząca wsparcia rodziny powinna się zaczynać na poziomie lokalnym (na poziomie powiatów, gmin, dzielnic, osiedli) tylko wtedy może znaleźć przełożenie na skuteczność w skali regionalnej czy krajowej. Poprzez same działania makro państwo nie jest w stanie zapobiec problemom społecznym dotyczącym rodziny i efektywnie wesprzeć nie tylko tą grupę społeczną, ale również każdą inną.
- Zwiększeniem zakresu usług społecznych dla osób zależnych poprzez narzędzia w postaci stacjonarnych instytucji pomocy społecznej oraz dodatkowe wsparcie ze strony pracowników socjalnych;
- Zwiększeniem usług społecznych dla rodzin – szczególnie znajdujących się trudnych sytuacjach życiowych (np. niepełnosprawność dziecka) poprzez narzędzia umożliwiające lepsze funkcjonowanie (np. opiekunowie dofinansowywani przez państwo).



ZAKOŃCZENIE

We współczesnym świecie głównym zadaniem państwa powinno być wszechstronne działanie ukierunkowane na zaspokojenie potrzeb rodziny. Spadek przyrostu naturalnego jest problemem ogólouropejskim, a Polska należy do krajów o najniższym współczynniku dzietności – 1,38 (w roku 2010). Przykłady krajów UE (Francja, Irlandia), pokazują, że dzięki właściwej polityce rodzinnej potrafiły zahamować, a nawet odwrócić niekorzystne trendy demograficzne. W Polsce brakuje spójnych, całościowych, wieloletnich programów zaradczych. Można założyć, że częste zmiany polityczne (w szczególności zmiany personalne) prowadzą do braku ciągłości w polityce rodzinnej naszego państwa np. brak realizacji programu polityki rodzinnej państwa przez kolejne ekipy rządzące, które istnieją jedynie odłożone na półkach, nie posiadając umocowania prawnego („Program polityki rodzinnej z 1997 r.”, „Program polityki prorodzinnej państwa z 1999 r.” i „Projekt polityki rodzinnej z 2007 r.”). Należy stwierdzić, że w Polsce nie istnieje całościowy, spójny program polityki rodzinnej dla dłuższej perspektywy czasowej zawierający propozycje rozwiązań poprawy sytuacji demograficznej w kraju i polepszenia kondycji i jakości życia rodzin.

Dotychczasowa polityka rodzinna państwa polskiego opierała się na działaniach incydentalnych, udzielane wsparcie traktowane było jako krótkotrwałe i nie stanowiło systemowego wsparcia ukierunkowanego na wszystkie rodziny wychowujące potomstwo. Świadczenia społeczne mają charakter selektywny – ze względu na wprowadzone kryterium dochodowe, stąd niska efektywność prowadzonej polityki rodzinnej w niektórych obszarach ekonomicznego i społecznego wsparcia.

Głównym celem polityki rodzinnej państwa polskiego powinna być poprawa warunków powstawania i funkcjonowania rodzin oraz podnoszenie poziomu urodzeń. Oprócz aspektu ilościowego (czyli wzrostu dzietności) polityka rodzinna powinna się również skupiać na poprawie poziomu warunków życia rodzin. Co więcej, od 1989 roku brak było praktycznie jakichkolwiek inicjatyw rządowych, których celem byłaby obiektywna ocena działań prowadzonych przez poprzednie rządy. Większość inicjatyw z zakresu polityki rodzinnej była ponadto podejmowana w sposób przypadkowy, na zasadzie realizacji mniej czy bardziej spontanicznych pomysłów poszczególnych osób.

Tymczasem, prawie każde z podejmowanych działań powodowało jakieś koszty, które finansowane z publicznych pieniędzy powiększało obciążenia podatkowe, a więc - w rezultacie - mogło działać przeciwskutecznie do zamierzeń.

Dlatego właśnie, narzędziem koniecznym dla wdrożenia systemu analizy skuteczności wydatkowania publicznych pieniędzy jest budżet zadaniowy. Ponadto, wdrożenie budżetu zadaniowego w polityce rodzinnej wymusi bardziej wyważone i przemyślane dysponowanie pieniędzmi przeznaczonym na realizację polityki rodzinnej.

Na podstawie wysnutych wniosków końcowych należy stwierdzić, że stosowane przez państwo polskie ekonomiczne instrumenty nie tworzą warunków sprzyjających powstawaniu rodzin tj. zawieraniu małżeństw i realizacji planów prokreacyjnych. Ponadto starannie prowadzona polityka rodzinna zapewne odgrywa istotną rolę w zaspokajaniu społeczno-ekonomicznych potrzeb rodziny, lecz w polskich warunkach prowadzona przez państwo polskie doraźna polityka na rzecz rodzin nie przyczynia się poprawy jakości życia rodzin. Obecnie prowadzona polityka rodzinna w postaci zasiłków nie jest w stanie zapewnić zaspokojenia potrzeb nawet rodzinom korzystającym z ich selektywnego charakteru.



Profilaktyka społeczna dotycząca wsparcia rodziny powinna się zaczynać na poziomie lokalnym (na poziomie powiatów, gmin, dzielnic, osiedli) tylko wtedy może znaleźć przełożenie na skuteczność w skali regionalnej czy krajowej. Poprzez same działania makro państwo nie jest w stanie zapobiec problemom społecznym dotyczącym rodziny i efektywnie wesprzeć nie tylko tą grupę społeczną, ale również każdą inną.



Literatura:

1. Auleytner J., Głąbicka K., Polityka społeczna pomiędzy opiekuńczością a pomocniczością, WSP TWP, Warszawa 2000;
2. Balcerzak Paradowska B., Bieniasz D., Perło H., Ruzik A., Świadczenia rodzinne, [w:] Zabezpieczenie społeczne w Polsce – problemy do rozwiązania w najbliższej przyszłości, (pod red.) Uściska G., IPiSS, Warszawa 2008;
3. Balcerzak-Paradowska B., Koptas-Górzańska G., Przeobrażenia świadczeń i usług społecznych dla dzieci i młodzieży w Polsce w latach 90 ubiegłego wieku, IRWiK, Warszawa 2002;
4. Balcerzak-Paradowska B., Rodzina i polityka rodzinna na przełomie wieków, IPiSS, Warszawa 2004;
5. Ciechański J – przedstawiciel MPiPS, Biuletyn nr: 1486/V Komisja: Komisja Rodziny i Praw Kobiet /nr 49/ Warszawa 2007;
6. Durasiewicz A., Efektywność polskiej polityki rodzinnej na tle wybranych krajów UE, wyd. Politechniki Radomskiej, Radom 2012;
7. Frątczak E, Pączkowski M., Zmiany w postawach i zachowaniach reprodukcyjnych młodego i średniego pokolenia Polek i Polaków i ich wpływ na proces formowania związków, rodzin, gospodarstw domowych, SGH, Warszawa 2002;
8. Frątczak E., Zmiany płodności [w:] Przemiany demograficzne w Polsce w latach 90. w świetle koncepcji drugiego przejścia demograficznego pod red. Kotowska I.E., SGH, Warszawa 1999;
9. Frątczak E., Zmiany wzorca płodności kobiet w Polsce w okresie transformacji – pomiar i interpretacja [w:] Dzietność kobiet polskich w okresie transformacji ustrojowej pod red. Frątczak E, Sobczak I., Polskie Towarzystwo Demograficzne, Warszawa 2000;
10. Głąbicka K., Auleytner J., Polskie kwestie socjalne na przełomie wieków, WSP TWP, Warszawa 2001;
11. Głąbicka K., Polityka społeczna w Unii Europejskiej. Aspekty aksjologiczne i empiryczne, Dom Wydawniczy Elipsa, Warszawa 2001;
12. Graniewska D., Rodzina a praca zawodowa, [w:] Praca i polityka społeczna w perspektywie XXI wieku, IPiSS, Warszawa 1998;
13. Graniewska D., Rodzina a praca zawodowa, [w:] Praca i polityka społeczna w perspektywie XXI wieku, IPiSS, KUP, Warszawa 1998;
14. Hrynkiewicz J., Rodzina i społeczeństwo, [w:] Ochocki A., Strzelecki Z., (red.), Polska a Europa. Procesy demograficzne u progu XXI wieku, PRL, RCSS, Warszawa 2001;
15. Kamerman S.B., Kahn A.J., Family Policy: Government and Families in Fourteen Countries, Columbia University Press, New York 1978;
16. Kołaczek B., Głogosz D., Hebda-Czaplicka I., Praca zawodowa a życie rodzinne, [w:] Polityka społeczna. Wybrane problemy., IPiSS, Warszawa 2005;
17. Kotowska I.E., (red.), Polityka ludności. Cele, rozwiązania, opinie, SGH, Warszawa 2003 (maszynopis);
18. Kotowska I.E., Drugie przejście demograficzne i jego uwarunkowania, w Kotowska I.E, (red.) Przemiany demograficzne w Polsce w latach 90. w świetle koncepcji drugiego przejścia demograficznego, AGH, Warszawa 1999;
19. Kotowska I.E., Matysiak A., Domaradzka A., Podstawowe informacje o zmianach reprodukcji i polityce ludnościowej w Polsce oraz poglądach Polaków dotyczących tych kwestii [w:] Scenariusze polityki ludnościowej dla Polski, Badanie eksperckie Delph (pod red.) Kotowska I.W., SGH, Warszawa 2005;
20. Kryńska E., Możliwości uzyskania pracy i ograniczanie bezrobocia jako obszar działań na rzecz poprawy warunków powstawania i funkcjonowania rodzin, [w:] Sytuacja rodzin i polityka rodzinna w Polsce. Uwarunkowania demograficzne i społeczne (pod red.), D. Graniewskiej, IPiSS, Warszawa 2004;



21. Kulesza H., Głos w forum, trudne problemy mieszkalnictwa, [w:] „Problemy Polityki Społecznej. Studia i Dyskusje” nr 4, 2002;
22. Kurzynowski A., Problemy rodziny w polityce społecznej, Ośrodek Badań Społecznych, Warszawa 1991;
23. Kuusi P., Social Policy for the Sixties, Finish Social Policy Association, Helsinki 1964. Wynn M., Family Policy, Michael Joeph, London 1970;
24. Myrdal A., Nation and Family: The Swedish Experiment In Democratic Family and Population Policy, Harper and Brothers, New York 1941;
25. Okólski M., Demografia – Podstawowe pojęcia, procesy i teorie w encyklopedycznym zarysie, Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR, Warszawa 2005;
26. Pressat R., Analiza demograficzna – metody, wyniki, zastosowania, PWN, Warszawa 1966;
27. Raław-Markowska M., Pomoc rodzinie w realizacji jej funkcji, w: Hrynkiewicz J., red., Zadania samorządów lokalnych w rozwoju demograficznym, PRL, WSE-H w Skierniewicach, Skierniewice 2002;
28. Rakowski W., Paćko G., Warunki życia rodzin radomskich z dziećmi uczęszczającymi do szkoły podstawowej i gimnazjum [w:] Studia nad regionem radomskim (pod red.) Rakowski W., Politechnika Radomska, Radom 2004;
29. Stachak S., *Podstawy metodologii nauk ekonomicznych*, Książka i Wiedza, Warszawa 2006;
30. Świda-Ziemia H., Młodzież końca tysiąclecia. Obraz świata i bycie w świecie, Uniwersytet Warszawski, Instytut Stosowanych Nauk Społecznych, Warszawa 2000;
31. Znaniecki F., Socjologia wychowania, t. I i II, PWN, Warszawa 1973.

Akty prawne i raporty:

1. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 (Dz. U. z 1997 r. Nr 78, poz. 483, z 2001 r. Nr 28, poz. 319, z 2006 r. Nr 200, poz. 1471.), Rozdział I – Rzeczpospolita, art. 18
2. Ustawa z dnia 28 listopada 2003 r. o świadczeniach rodzinnych (Dz. U. z 2006 r. Nr 139, poz. 992, z późn. zm.)
3. Ustawa z dnia 7 września 2007 roku o pomocy osobom uprawnionym do alimentów (Dz. U. z 2009 r. Nr 1, poz. 7, z późn. zm.)
4. Ustawa z 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej (Dz. U. z 2 lipca 2008 r. Nr 115 poz. 728)
5. Ustawa z dnia 26 czerwca 1974 r. Kodeks pracy (Dz.U. 1974 nr 24 poz. 141 z późn. zm.)
6. Ustawa z 29 grudnia 2005 r. o ustanowieniu programu wieloletniego "Pomoc państwa w zakresie dożywiania"(Dz.U. Nr 267 z 30 grudnia 2005 r. poz. 2259)
7. Program polityki rodzinnej z dnia 10 czerwca 1997 r.
8. Program polityki prorodzinnej z dnia 3 listopada 1999 r.
9. Jakość życia, kapitał społeczny, ubóstwo i wykluczenie społeczne w Polsce, GUS, Warszawa 2013,
10. Ustawa z dnia 12 marca 2004 roku o pomocy społecznej, Dział II – Świadczenia z pomocy społecznej, art. 36 (Dz. U. z 2004 r. Nr 64 poz. 593)
11. Raport GUS, Praca a obowiązki rodzinne w 2010r. Warszawa 2012
12. Ustawa z dnia 27 września 2013 r. o pomocy państwa w nabyciu pierwszego mieszkania przez młodych ludzi (Dz. U. poz. 1304).
13. Roczne sprawozdanie o opiece zdrowotnej w placówkach oświatowo- wychowawczych, druk MZ-06, na podstawie: Ministerstwo Zdrowia 2011.